

EESTI RAHVASTIKUSTATISTIKA
POPULATION STATISTICS OF ESTONIA

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Saaremaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur Asta Põldma

Tallinn 2003

EESTI KÕRGKOOLIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Saaremaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur Asta Põldma

RU Sari C Nr 14

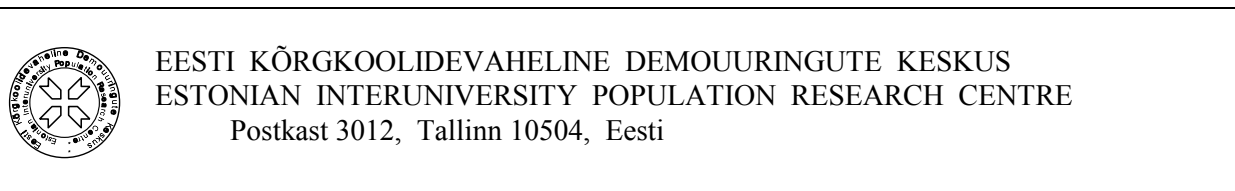
Tallinn 2003

© Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus
Estonian Interuniversity Population Research Centre

Kogumikuga on kaasas diskett Saaremaa rahvastikuarengut kajastavate joonisfailidega, © Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

The issue is accompanied by the diskette with charts on demographic development of Saaremaa population, © Estonian Interuniversity Population Research Centre.

ISBN 9985-820-71-1

Kogumikus esitatud arvandmeid on võimalik tellida ka elektroonilisel kujul *Lotus*- või *ASCII*-formaadis. Soovijail palun pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

Tables presented in the issue on diskettes in Lotus or ASCII format could be requested from Estonian Interuniversity Population Research Centre.

EESSÕNA

Eesti rahvastiku-uuringute hoogustumine vene aja lõpupoole põrkus päris lihtsategi eesmärkide seadmisel andmestiku ebaadekvaatsusele. Mõistagi oli iseseisvuse taastamiseni esmatakistuseks rahvastikuteabe raske kättesaadavus ja avaldamisvõimaluse pea täielik puudumine. Sellistes oludes kippus suure osa ametnikkonna ja isegi teadlaste hulgas levima arusaam, et salastatus kujutab endast peamist või koguni ainukest rahvastikuandmetega seotud probleemi. Sügisel 1991 võõrvõimu keelud kadusid ja selgus, et tegelikult on Eesti Statistikaametis leidaolev andmestik äärmiselt puudulik kogu vene aja lõikes ning olemasolev pisku vajab sihiteadlikku korrastustööd. Läbivaks, arvatavalt peamureks üldse on sõjajärgse rahvastikuteabe ebapiisav võrreldavus ajas ja ruumis, mis aastakümnete jooksul kuhjununa on Eesti andmestiku madala kvaliteedi põhjuseks tänini ning sageli välistab koguni rutiinsete demograafiliste analüüsivõtete kasutamise.

Andmevõrreldavust kahandanud asjaolud, olgu omaette või koostoiminult, moodustavad kopsaka sasipuntra: sagedasti muudetud andmedefinitsioonide ja arvutusvõtete kirjeldus on leebelt öeldes puudulik ning rakendamisaeg selgepiirilisel fikseerimata; Moskvas teostatud arvutuste metodoloogia ja meetodika on reeglina hoopis teadmata, sest tollase (ja nüüd prügimäele saadetud) kirjavahetuse tõendusel pole kohalikel ametnikel enama kui arvutustulemusi õigeks tunnistanud kaaskirja vastu huvi jagunud; väiksemate haldusüksuste suunas liikudes kahaneb hüppeliselt andmemaht, mistõttu omavalitsuste rahvastikustatistika on eriti auklik ega ühti pealegi asjaomaste Eesti koondnäitajatega; statistilise territoriaalüksuse põhimõtet pole järgitud ja halduspiiride vähegi olulisem muutus on katkestanud rahvastikunäitajate aegread; andmeallikate kooskasutamine piirdub sündmus- ja loendusstatistika haruharvade ühilduskatsetega, küsitlusstatistika puudub aga täielikult. Esitatud lühiloetelu ja palju muud sarnast viitab eelkõige suure hulga töö tegematajätmisele ja poleminu-asi mentaliteedile. Kaudselt oli selline tööstiil muidugi võõrvõimu poolt soositud, kuigi mitte ka otse nõutud. Igatahes on viie aastakümne kuhjuvtulemusena meil sõna otseses mõttes oblastile või asumaale, mitte iseseisvale Euroopa riigile kohane rahvastikustatistika.

Eesti Demograafia Assotsiatsiooni koondunud teadlaskond vaagis rahvastikustatistika olukorda päris põhjalikult. Arupidamiste küllalt loogilise tulemusena sündis otsus korrastada Eesti sõjajärgne rahvastikustatistika viisil, et kujuneks varasema ajaperioodiga ühilduv andmetervik. Mitmesuunaliste tööde korraldamine ja teostus, mille ühisnimetuseks on kinnistunud *Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm*, on jäänud peamiselt Eesti Kõrgkoolidevahelisse Demouuringute Keskusse koondunud rahvastikuteadlaste kanda. Korrastustööde suur ulatus on pannud Programmi teostusviisi ja -kiiruse rippuma majandusvõimalusist ning koostöö laabumisest asjaomaste riigiasutustega. Mõistagi oli kõnealune Programm läbivaks arutlusaineks Valitsuse Isikuandmenõukogus kogu tolle andmekorraldusreformile suunatud ekspertkogu tööaja vältel. Poolehoidvaid seisukohti jagati seal ja on öeldud omajagu ka edaspidi, kuid tööde ladus kulgemine on ikka jäänud mõne ametkonna oskuse või koguni soovimatuse taha käsitleda Programmi laiemaid eesmärgi iseseisva riigi ja selle institutsioonide loomupärase ülesandena. Siiski, seoses Maailma Rahvastiku- ja Arengukonverentsi ettevalmistusega Kairos pidas Isikuandmenõukogu tarvilikuks oma võimaluste piires alustada Programmi paari osaprojekti rahastamist. Nõnda on Programmi raamis avaldatud üle tosina rahvastikustatistilise kogumiku (EKDK RU, Sari C). Niiöelda ühiskondlikus korras äratehtu on hoopis mahukam, mille hulgas väärib esiletõstmist 1989 aasta loendusandmestiku korrastamine ja uuskodeerimine. Ka käesolev kogumik tugineb suurel määral nimetatud tulemusele.

Programmi ühe koostisosana algas töö sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutustega 1995 aastal, kuid seiskus koos teiste sedalaadi ettevõtmistega, kui kippus taastuma omaaegset informaatilist mõttelaadi kandvate ametnike otsuspädevus riigiandmekorralduses. Neile mõjus, ja mõjub õigusega tänini, andmevõrreldavust ja -kvaliteeti eesmärgistav ühtlusarvutuste teostamine ametkondliku elupuu

saagimisena. Ajuti tugevnes ka arusaam, et omavalitsuse andmetarvidus on tema omamure, mis polnud kuidagi kooskõlas Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi lähtealustega. Enesestmõistetavalt tugineb viimane vastupidist loogikat kandvale riigiandmekorralduse üldpõhimõttele, mille järgi keskviimu ülesanne on kindlustada iga omavalitsuslik haldusüksus ühtse riigistatistilise andmekogumiga, ning muuhulgas, tagada sedaviisi võrreldavus teiste sarnaste üksuste, kogu Eesti ja välisriikide suhtes. Programmi tabas uus seisak minister Katrin Saksa jõulisel initsiatiivil, kelle püüdeks oli pikaajaliste rahvastikustatistiliste tööde põhimõtteline asendamine päevakajaliste “uuringute”, *resp* arvamuskäsitluste koostamisega, millelt loodeti hetkepoliitilist kasu lõigata. Paraku ei toeta Programmi sihiseadet ka viimase rahvaloenduse seni kontrollimata andmekvaliteet ja sealt tõukuv (paratamatu) soov äärmuseni lihtsustatud andmesilumisvõtete kasutamisele.

Saaremaa kogumik on üheksas raamat maakonna sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste sarjas ning järgib enesestmõistetavalt nii sisult kui esituslaadilt varemilmunud. Väärrib meenutamist, et projekti alguses kutsuti kogumiku mahu ja struktuuri määramiseks ellu tööseminar, mille istungid toimusid pea üheksa kuu vältel. Nendel arupidamistel etendasid olulist osa maakonna asjatundjad, kes valisid enimsobivad isikutunnuste ja näitajate kombinatsioonid, muidugi olemasoleva andmekogumi poolt asetatud jäikade piirangute raamis. Töö teostajate meelehärmiks kasvatas seminar esitamisele kuuluva andmemahu lõpuks enam kui kolmekordseks. Muuseas on see paista loendusandmestiku uustöötuse esituses, kus tabelite arv numeratsiooniga hoopis kokku ei lange: pea igat valdkonda esindab kaks või paaril juhul enamgi arvtabelit. Kuivõrd kogumiku kasutajad on eelkõige ikka asjaomaste omavalitsuste ja maakonna rahvas, kaalus nendepoolne argumenteeritud soov üles rahastamise ja plaanitud tööaja poolt seatud tingimused. Küll on iga raamatu mahu ja sisu kasvades nihkunud koguprojekti teostus pikema aja peale.

Kogumik esitab Saaremaa rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990. Sündmusstatistiline andmestik on antud näitajate kaudu, mis allusid korrastamisele kogu ajavahemikku hõlmava aegreana. Kõik uusrehkendused tuginevad Eesti rahvaarvu ja vanuskoostise varasemale ühtlusarvutusele. Loendusstatistika vallast on tervikuna uustöödeldud 1989 aasta andmestik ja tulemus esitatud maakonnakeskse standardtabelite komplektina. Varasemate loenduste andmevalik järgib nimetatud tabelikogumit: esitatud on kõik võrreldavad ja väikeerisusega, kõrvale jäetud võrreldamatu struktuuriga arvandmed. Ka 1979 aasta loendusandmestik on teatud piirangutega uustöödeldav, seevõrra on vastavaid arvtabeleid hulga rohkem kui kahe varasema loenduse kohta, mil tuli piirduda vaid omaaegse töötlustulemuse koondamise ja ühtlustamisega. Kus iganes võimalik, on valla/linna andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärse mahus, millist põhimõtet täies ulatuses lubas olemasolev andmestik rakendada 1989 aasta tabelkomplekti puhul. Kogumiku algusosa sisaldab lühikest ülevaadet Saaremaa rahvastikuarengust rõhuasetusega ajavahemikule 1965-1990 ning selgitusi andmedefinitsioonide ja piirimuutuste kohta. Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt.

Saaremaa rahvastikukogumiku valmimisele on aidanud kaasa palju asjalikke inimesi, kellele kuulub autorite siiras tänu. Maakonnasarja väljakujundamisel oli asendamatu Taimi Parve entusiasm, kes muuhulgas selgitas oma pikaajalise töökogemuse varal rahvastikuandmete kasutamissuundi väljaspool keskasutusi. Tolle tööetapi teiseks võtmeisikuks oli Piret Luik Kesk-Eesti Statistikast, kelle hingel lasub paljuski kogumiku mitmekordne maht võrreldes esialgu plaanituga. Käesoleva rahvastikukogumiku loendusandmete uustöötuse ja ühtlusarvutused viisid läbi Kalev Katus ja Allan Puur, keda andmeesituse ja kujunduse osas toetas tõhusalt Teet Pungas. Kogumiku ülevaate tekstid kirjutasid Kalev Katus, Allan Puur ja Asta Põldma. Põnevamad arvandmed valis välja ja koostas nende põhjal jooniskomplekti Teet Pungas.

Rahvastiku loendus- ja sündmusstatistilised ühtlusarvutused toimusid algusfaasis pikka aega ning korduvate rahastamispauside ajal uuesti Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse vahendite arvel ning loodud andmestikud on käesoleva kogumiku tarvis mõistagi kasutada olnud. Nende hulgas väärrib esiletõstmist korrastatud loendusandmestik, mille eelneva teostuseta oleks töö- ja ajakulu koguni mitmekordselt suurem. Kogumiku andmevaliku ja esituslaadi seisukohalt tuleb

kahtlemata oluliseks pidada Laulasmaa seminari (1993), samuti nimetatud ettevõtmisest tõe saanud ja tänaseks tihenendud andmekorralduslikke mõttevahetusi rea rahvusvaheliste teadusprojektide ja konverentside käigus, mille rahaline toetus pärineb mitmest eri allikast. ÜRO arenguprogramm kaasrahastas, koostöös Eesti Säästva Arengu Sihtasutusega, andmekasutusseminari maakonna arenguplaanijatele (Põltsamaa 1999), mis andis olulist tagasisidet rahvastikuandmestiku olemasolust ning tarvidusest maakonna ja omavalitsuste lõikes. Kogumiku koostamisele on kaasa aidanud sihtteema *Eesti rahvastikuareng: põhitrendid ja tulevikusuundumused* ning Eesti Teadusfondi granti nr.5111 raamis teostatud analüütilised tööd, samuti Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi kahe teise osaprojekti, Eesti Rahvastiku Andmepanga ja Sünniandmepanga teave. Kogumik poleks saanud teostuda ilma Valitsuse Isikuandmenõukogu poolt algatatud rahalise toeta. Eelarvehahendite kasutamine toimus Statistikaameti kaudu.

Kalev Katus

FOREWORD

The advancement of demographic studies in Estonia in the middle of the 1980s was obstructed by the inadequacy of population data, even in the case of simple analyses. Limited availability of population data and restrictions on publication were the major obstacles to research until the restoration of Estonian independence. The secrecy of state statistics contributed to the general spread of the view, among decision-makers but also within the research community, that problems concerning population data were mostly, or even exclusively, caused by the lack of availability. Following the cessation of imposed restrictions in 1991, it became apparent that the population data for the whole period of Russian rule in Estonia were heavily deficient. Up to the present day, the major complication regarding data has been extremely poor comparability in terms of time and space, which necessitates extensive efforts even before routine analytical techniques can be applied.

During the period of Russian rule, data comparability was violated in multiple ways — applied definitions, calculation methods as well as their operation periods were not properly documented; judging from relevant correspondence, the methods of calculation performed by Moscow have been of low interest to Statistics Estonia, and therefore, the corresponding information is locally unavailable; sub-national data have been very sparse or virtually non-existent when moving to smaller units. Moreover, regional data often fail to make up the totals for the whole country; the concept of administrative rather than statistical territorial units has been applied, which, under frequent administrative transfers, disrupts the time series; vital and census statistics were kept isolated from each other and the third major source of population data — sample surveys — was ignored as a part of official statistics. Taken together, the above-mentioned deficiencies were the principal reasons for the discontinuity of national statistics in the country.

Since the lifting of restrictions, the scientific community has addressed the state of population statistics and expressed their serious concerns. Discussions held in the Estonian Demographic Association resulted in the conclusion that the consistency and quality of population statistics for the period of dependence does not meet the needs of an independent nation. The major direction of quality improvement of post-war population data, which can be undertaken in the current circumstances, are harmonisation and recalculation for the purpose of achieving consistency in time and space, in particular bridging the gap between the present and the statistics of the pre-war independence period. Various tasks aimed at the harmonisation of all major data sources over a 50-year period have been brought together under the *Programme for Estonian Population Data Comparability*.

So far the realisation of the Programme has mainly relied on the efforts of scientists at the Estonian Interuniversity Population Research Centre. Due to the scale of the tasks, the fulfillment of the Programme, and the tempo of its progress in particular, are dependent on the availability of funding and the cooperation of relevant government institutions. Understandably, the Programme has been monitored by the Governmental Commission for Population and Social Statistics during the entire period of its operation. Despite expressions of support, progress has been stymied by the unwillingness of certain agencies to consider the more general objectives of the Programme to be among the fundamental tasks of the national statistical system. Nevertheless, in the framework of the preparations for the Cairo Conference on Population and Development, the Governmental Commission allocated its support to a few sub-projects of the Programme. The results have been published in several volumes (EKDK RU, Series C), and have included the harmonised regional time series of age structures, life tables, infant mortality, and the inventory of historical sources on Estonian population. The work accomplished under the initiative of the research community has been

of a much wider range, particularly with respect to the retrieval of the 1989 census microdata by means of consistency-checking, evaluation, harmonisation and documentation. Among other applications, a noticeable part of the current publication builds upon the previous effort.

Given the urgent need for population data at a municipal level, the Governmental Commission for Population and Social Statistics considered the Programme's sub-project *Reviewed Population Census and Vital Statistics* for support. The Project started at the beginning of 1995 but, together with other undertakings of its kind, was halted when the lobby of old Soviet-type computing personnel, featuring strong profit-orientation under the new conditions, regained its decision-making authority. Not surprisingly, this interest group regards quality and comparability orientation in statistics as unnecessary spending. Additionally, the idea arose to leave the responsibility for population data issues to the municipalities, thus dissolving the national statistical system. Understandably, the Programme's emphasis on the key principle — local communities should be provided centrally with basic statistical information which they could compare with that of other communities, and with national figures as well as data for other countries — was in clear conflict with the expressed ideas. The Programme again came to a halt under the ministership of Katrin Saks, who attempted to replace the Programme with short-term studies, relying largely on public opinion polls. Unfortunately, the advancement of the Programme is also hampered by the low implementation quality of the recent population census and the resulting inclination of the Statistical Office towards oversimplified data manipulation.

This volume on Saaremaa is the sixth in the series of the *Reviewed Population Census and Vital Statistics*, following in its content and format the earlier publications. It should be kept in mind that, to develop the series, at the launching stage of the Project a set of workshops were carried out involving specialists of local authorities as principal data users. Their input was rather important in defining the scope and structure of the series, and, causing a certain amount of embarrassment to those responsible for its implementation, the recommendations resulted in an almost threefold increase in the size of the volume. This development is, among others, reflected in the list of census tables where the original numeration has been supplemented by a parallel one. However, as the principal data users are the local authorities, the well-argued needs of county/municipality partners outweighed the constraints of the planned budget and time schedule. With the increase of amount and contents of each volume, the work of the Project as a whole has understandably been spread over a longer period.

This volume presents vital and census statistics for Saare county 1965-1990. Vital statistics include indicators which could be subjected to recalculation, resulting in a consistent time series covering the whole period. All the data presented are consistent with the population and age structures, harmonised for the referred period. Regarding census statistics, the 1989 microdata has been newly processed to produce a set of regional standard tabulations covering all municipalities. When prepared for all counties, the set will provide the 1989 national census publication. The data for earlier censuses follows the same standard set, including all the comparable data and discarding non-comparable tabulations. Due to access to microdata, the 1979 census is noticeably better represented than two earlier censuses, for which only aggregate tabulations were available. Whenever possible, the data on municipalities are presented in an amount and detail equal to that available on a county level. In full scale this principle could be followed with respect to the 1989 census. In addition to tables, the volume discusses relevant statistical concepts and definitions and administrative transfers as well as presenting a short overview on Saaremaa population development. The volume is accompanied by a diskette including a series of computerised graphs to illustrate the main features of the county population.

The authors are indebted to the competent contribution of many people. Indispensable has been the insight of Ms. Taimi Parve, who carefully considered the applications of the data from the viewpoint of local needs. The persistence of Ms. Piret Luik from the Kesk-Eesti Statistical Bureau was the primary factor in such an expansion of the volume. The processing of the census data was performed by Kalev Katus and Allan Puur, assisted by Teet Pungas. The overview of applied

concepts and definitions, as well as of demographic developments in Saaremaa, were prepared by Kalev Katus, Allan Puur and Asta Põldma. Teet Pungas composed the set of graphs.

The Estonian Interuniversity Population Research Centre provided the *Programme for Estonian Population Data Comparability* with financial support at the beginning stage as well as during the repeated interruptions in regular funding. Results of this decade-long work have been made available to the Project. Particularly important has been access to the 1989 census microdata, which has saved a considerable amount of time and resources required for the accomplishment of the volume. Encouragement for the publication as well as the Project outline date back to the Seminar of Baltic Population Statisticians at Laulasmaa (1993). Also important have been discussions held in the framework of several international research activities, supported from various sources. The UN Development Programme, together with the Estonian Foundation for Sustainable Development, has provided support for a specialised workshop for county and municipal planning officers; the workshop was organised to provide feedback on the availability and application of regional population information. The volume has benefitted from the results under research theme 0501463s00 and analyses in the framework of Estonian Science Foundation grant No.5111, as well as from information from the Estonian Population Databank and the Estonian Birth Register, two other sub-projects under the national data harmonisation programme. The preparation of the Saaremaa volume has relied on funding initiated by the Governmental Commission for Population and Social Statistics. The budget allocation was channeled via Statistics Estonia.

Kalev Katus

SISUKORD

1. SAAREMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990	XIII
1.1. Rahvastikutaaste	XIV
1.2. Sündimus	XIX
1.3. Suremus	XXII
1.4. Abielu ja perekond	XXV
1.5. Ränne ja paiksus	XXVIII
1.6. Rahvastiku vananemine	XXXII
1.7. Rahvus ja keel	XXXV
1.8. Haridus	XXXVIII
1.9. Majandustegevus	XLI
1.10. Eluase	XLIII
2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED	XLVI
2.1. Sündmusstatistika	XLVI
2.1.1. Rahvastikusündmused	XLVI
2.1.2. Iive ja rahvaarv	LIV
2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad	LVI
2.2. Loendusstatistika	LIX
3. ANDMEESITUS	LXIV
4. PIIRIMUUTUSED	LXVII
5. MAAHALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK LOENDUSAASTATEL 1959-1989	LXXIII
6. VIITED	LXXXIV
7. JOONISFAILIDE NIMEKIRI	LXXXVII

TABELID

SÜNDMUSSTATISTIKA	1
Tabel 1. Rahvaarv ja muutuskomponendid 1965-1990	3
Tabel 2. Rahvastikusündmused 1965-1990	8
Tabel 3. Rahvastiku sündmuskordajad 1965-1990	12
Tabel 4. Rahvastiku sovanuskoostis 1965-1990	14
LOENDUSSTATISTIKA	21
RAHVALOENDUS 15.01.1959	22
Tabel 1A. Rahvastiku sovanuskoostis 1959	22
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1959	23
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1959	25
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1959	31

RAHVALOENDUS 15.01.1970	33
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	34
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	35
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1970	36
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1970	39
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1970	45
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1970	46
RAHVALOENDUS 17.01.1979	51
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1979	52
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1979	53
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1979	58
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1979	64
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1979	68
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1979	70
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1979	73
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1979	80
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1979	83
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1979	85
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1979	86
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1979	93
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1979	99
RAHVA- JA ELUASEMELOENDUS 12.01.1989	103
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1989	104
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1989	105
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1989	110
Tabel 4. Rahvastiku põlisus 1989	115
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1989	118
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1989	121
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1989	123
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1989	126
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1989	132
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1989	136
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1989	138
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1989.....	139
Tabel 9. Rahvastiku tööala (RTAK) 1989	146
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1989	152
Tabel 10. Rahvastiku amet (RASK) 1989	158
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1989	161
Tabel 11. Rahvastiku eluasemetüüp 1989	165
Tabel 12. Rahvastiku eluase: tubade arv 1989	172
Tabel 12A. Rahvastiku eluase: üldpind 1989	179
Tabel 12B. Rahvastiku eluase: elamispind 1989	186
Tabel 13. Rahvastiku eluasememugavused 1989	193
Tabel 14. Tiheloleku aste: 1-liikmeline leibkond 1989	198
Tabel 14A. Tiheloleku aste: 2-liikmeline leibkond 1989	204
Tabel 14B. Tiheloleku aste: 3-liikmeline leibkond 1989	210
Tabel 14C. Tiheloleku aste: 4-liikmeline leibkond 1989	216
Tabel 14D. Tiheloleku aste: 5+liikmeline leibkond 1989	223

CONTENTS

1. DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF SAAREMAA POPULATION 1965-1990	XIII
1.1. Population Growth	XIV
1.2. Fertility	XIX
1.3. Mortality	XXII
1.4. Marriage and Family	XXV
1.5. Migration and Residence	XXVIII
1.6. Population Ageing	XXXII
1.7. Ethnicity and Language	XXXV
1.8. Education	XXXVIII
1.9. Economic Activity	XLI
1.10. Housing Conditions	XLIII
2. DATA SOURCES AND DEFINITIONS	XLVI
2.1. Vital Statistics	XLVI
2.1.1. Vital Events	XLVI
2.1.2. Number of Population and Population Growth	LIV
2.1.3. Vital Rates	LVI
2.2. Census Statistics	LIX
3. DATA PRESENTATION	LXIV
4. ADMINISTRATIVE TRANSFERS	LXVII
5. POPULATION NUMBER OF ADMINISTRATIVE UNITS IN CENSUSES 1959-1989	LXXIII
6. REFERENCES	LXXXIV
7. LIST OF ELECTRONIC CHARTS	LXXXVII

TABLES

VITAL STATISTICS	1
Table 1. Components of Population Change 1965-1990	3
Table 2. Vital Events 1965-1990	8
Table 3. Vital Rates 1965-1990	12
Table 4. Age Composition 1965-1990	14
CENSUS STATISTICS	21
POPULATION CENSUS 15.01.1959	22
Table 1A. Age Composition 1959	22
Table 2. Marital Status 1959	23
Table 3. Educational Attainment 1959	25
Table 5. Ethnicity 1959	31

POPULATION CENSUS 15.01.1970	33
Table 1. Age Composition 1970	34
Table 1A. Age Composition 1970	35
Table 2. Marital Status 1970	36
Table 3. Educational Attainment 1970	39
Table 5A. Ethnicity 1970	45
Table 8. Main Activity 1970	46
POPULATION CENSUS 17.01.1979	51
Table 1. Age Composition 1979	52
Table 2. Marital Status 1979	53
Table 3. Educational Attainment 1979	58
Table 4A. Duration of Residence 1979	64
Table 5. Ethnicity 1979	68
Table 5A. Ethnicity 1979	70
Table 6. Mother Tongue 1979	73
Table 6A. Estonian Language Ability 1979	80
Table 7. Parity 1979	83
Table 7A. Parity by Education of Mother 1979	85
Table 8. Main Activity 1979	86
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1979	93
Table 10A. Occupation (SCCO) 1979	99
POPULATION AND HOUSING CENSUS 12.01.1989	103
Table 1. Age Composition 1989	104
Table 2. Marital Status 1989	105
Table 3. Educational Attainment 1989	110
Table 4. Nativity 1989	115
Table 4A. Duration of Residence 1989	118
Table 5. Ethnicity 1989	121
Table 5A. Ethnicity 1989	123
Table 6. Mother Tongue 1989	126
Table 6A. Estonian Language Ability 1989	132
Table 7. Parity 1989	136
Table 7A. Parity by Education of Mother 1989	138
Table 8. Main Activity 1989	139
Table 9. Branch of Economic Activity (ISIC) 1989	146
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1989	152
Table 10. Occupation (ISCO) 1989	158
Table 10A. Occupation (SCCO) 1989	161
Table 11. Dwelling type 1989	165
Table 12. Housing Conditions: Number of Rooms 1989	172
Table 12A. Housing Conditions: Total Floor Area 1989	179
Table 12B. Housing Conditions: Living Floor Area 1989	186
Table 13. Dwelling Utilities 1989	193
Table 14. Degree of Crowdity: 1-Person Household 1989	198
Table 14A. Degree of Crowdity: 2-Person Household 1989	204
Table 14B. Degree of Crowdity: 3-Person Household 1989	210
Table 14C. Degree of Crowdity: 4-Person Household 1989	216
Table 14D. Degree of Crowdity: 5+Person Household 1989	223

SISSEJUHATUS

1. SAAREMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990

Käesolev kogumik esitab viimase vene aja rahvastikustatistika ühtlusarvutuste esimese ja ajaliselt hilisema poole 1965-1990, sedavõrd polnud esialgse kava kohaselt üldistavat tekstiosa väljaandesse plaanitud. Erinevalt tabelosast, mis praktilisteks eesmärkideks mõelduna moodustab omaette tarvitatava terviku, saab Saaremaa rahvastikulooline käsitlus kahtlemata olulist täiendust, kui kogu sõjajärgne rahvastikuteave on varasema ajajärguga kokku viidud ning läbi analüüsitud. Ometi oli maakonnainimeste kindel tahe näha väljaandesarjas ka tekstilis-pildilist ülevaadet, millist soovi alljärgnev püüabki täita. Mõistagi on kogumiku poolt hõlmatud ajavahemik demograafiliseks käsitluseks lühikesevõitu, kuid annab siiski välja põlvkonnamõõdu, tehes rahvastikuarengulised järeldused põhimõtteliselt võimalikuks. Samuti on tegemist vahetult nüüdisajaga haakuva, ehk teisisõnu, tänaste suundumuste lähtekohaks oleva andmestikuga. Nimetatud asjaolud lubavad eeldada, et järgnev kirjeldus suudab enam-vähem haarata lähimineküla rahvastikuarengu põhitrende ega ole liialt mõjutatud mitmesugustest võnkelaadsetest, nn konjunktuurmuutustest demograafilistes suundumustes.

Järgneva teksti, kuid ka ülejäänud kogumikuosade puhul on mõistlik tähele panna, et tegemist pole analüütilise väljaande, vaid ennekõike standardtabelite esitusega. Viimase tunnusjooneks on iga rahvastikuprotsessi ja -seisundi tasakaalustatud, kõikvõimalikesse seostesse mittelaskuv ja seevõrra mõneti lihtsustatud käsitlusviis. Vastavalt oleks ülearu pretensioonikas teha panus toimunud arengu põhjuste analüüsile, pigem on rõhk asetatud Saaremaa rahvastikuarengu põhisuundumuste esiletoomisele ühe põlvkonna kestel, mõnevõrra ka teiste maakondade ja kogu Eesti arengujoontega paralleele tõmmates. Ehk sobib sinne tekstiosa sissejuhatuseks ametnikule, kes seni pole osanud lihtsatelegi demograafilistele näitarvudele õiget rakendust leida ega rahvastikuandmeid otsustusprotsessis kasutada, sooviks seda aga põhimõtteliselt teha küll. Tekstiosa ülevaatlikkuse huvides on selles ära toodud näputäis graafikuid kogumikuga kaasasolevast joonisfailide komplektist.

Oma koht on käesoleval rahvastikuarengu ülevaatel siiski täita, sest sõjajärgse poolsajandi jooksul oli rahvastikuandmete avaldamine, isegi pildi kujul, rangete reeglite poolt kitsendatud. Kui Eesti kohta tervikuna mõni tsenseeritud ülevaade aeg-ajalt ilmus, siis maakonna rahvastikuarengust olid ka artikli mahuga piirduvad kokkuvõtted peaaegu olematud. Küll on aga enne suurt sõda tehtud siinolevaga samalaadset tööd. Pärast iseseisvuse kättevõitlemist pani tollane Eesti Vabariik suurt rõhku ühiskonna vajadusi teeniva andmekorralduse ülesehitamisele ning esmakordselt Eesti ajaloos üleriigilise asutusena moodustatud Statistika Keskbüroo alustas ühe ulatuslikuma projektina varasema rahvastikustatistika korrastamist.

Tollased ühtlusarvutused, millest põhiosa avaldati koos 1922 aasta loendusmaterjalidega, hõlmasid kõigi kolme tolleks ajaks asetleidnud rahvaloenduse andmestikku (lisaks eelmainitule 1881 ja 1897), kuigi igaüks neist oli läbi viidud erinevalt lähteasutatsioonilt. Esimene Balti provintsi loendus vastandus mõneti Vene impeeriumi keskvalitsusele, rõhutades andmekorralduslikult kohaliku erikorda. Teine, üle-Venemaaline, vastuoks, nivelleeris kohaliku eripära ning alles kõnealustest loendustest viimane võttis lähtekohaks rippumatu rahvusriigi ühiskonnakorraldusliku vajaduse. Nii polnud andmestiku ühtlustustöö mõistagi lihtne, kuid oli ju noore riigi üheks esmavajaduseks luua arusaam omaenda elanikkonnast ja tema arengusuundumustest. Õpetlik on tähele panna, et olukorras, kus varasemat andmestikku ei õnnestunud esitada hilisema struktuuris, nägi ühtlusarvutuste metodoloogia ette vastupidise toimimisviisi: aluseks võeti 1881 aasta loendusandmestik ja halduspiirid ning arvatati hilisemad andmed selle järgi. Igatahes suudeti lõpptulemusena tagada kõigi kolme loenduse andmehõlmsus ja luua niimoodi kvantitatiivne alusmaterjal eelneva 40 aasta rahvastikuarengu kohta nii riigi kui maakonna tasandil.

Iseseisvusaegne loendusstatistika jõudis koos ühtlusarvutustega peatselt trükki ning samal põhjusel kui praegu — statistiliste tööde ja kujundatud andmestiku suure mahu tõttu — korraldati

tookordne avaldamine maakonnavihkude kaupa. Saaremaa andmed leiab toonasest maakonnale pühendatud koondvihust [RSKB 1924a]. Tabelosa on veelkord ära toodud sama sarja Läänemaa kogumikus, sest kahe maakonna andmestikud töödeldi üheskoos [RSKB 1924b]. Võrdlus varasema loendusstatistikaga ja analüütilisi tulemusi kajastav tekstiosa on siiski esitatud ainult esimesena nimetatud koondvihus. Sarnasele eesmärgipüstitusele lisaks seob toonaseid vihke käesoleva väljaandega veel see, et tabelite suure mahu tõttu ei leidnud mitte kõik tehtu äratrükkimist. Muidugi lubab tänapäeva tehnika reprodutseerida materjali mitmekesisemal viisil, mida käesoleva kogumiku puhul on ka rakendatud. Täiendavalt võimaldavad käsitlusperioodi kahe viimase rahvaloenduse korrastatud andmestikud ette näha mitmesuguseid tulevikuvajadusi asjakohase uustötluse kaudu.

Sõjaeelsesesse aega tagasi pöördudes hoidis Statistika Keskbüroo järgmise loenduse (1934) materjalid juba rutiinselt ajas võrreldavana ning puudus tarvidus omaette ühtlusarvutusülesande ning eraldi maakonnakogumike sarja järele [RSKB 1934-1937]. Sisulisest vaatenurgast kehtib öeldu ka 1941 aasta loenduse kohta, kuid andmeavaldamise — piskut arvestades küll õigemini avaldamatuse — määras siis juba saksa ja järgnenud vene okupatsioonitsensuur [Eesti Statistika 1942]. Teiseks tollaseks sisutihedaks rahvastikuandmeid kajastavaks väljaandeks oli professor Aleksander Rammuli toimetamisel ilmunud maakonna tervishoiualaste ülevaadete sari, mille raames ilmus ka Saaremaa seisundit vaagiv raamat [Rammul 1928]. Kahtlemata väärib veel esiletõstmist Saaremaa rahvastiku pidalitõve epidemioloogiline käsitlus. Vahemärkusena, nimetatud Siegfried Talviku põhjalik doktoritöö leidis tuge ka Eesti Valitsuselt ning ilmus noore riigi esimesel rahuaastal [Talvik 1920].

Väärib märkimist, et rahvastikustatistika nagu ka teiste valdkondade korrastamisjärgselt kättesaadavaks tehtud andmestik oli ülepea soliidselt aluseks Eesti sotsiaalteaduse arengule 1920-1930 aastatel. Ühe olulise väljundina leidis andmetervik kasutamist Tartu Ülikooli maa- ja rahvusteadlaste poolt toimetatud ning Eesti Kirjanduse Seltsi poolt kirjastatud maakonnakogumike sarjas, kus rahvastikuareng leiab loodus-geograafilise keskkonna taustal kooskõpsustamist teiste eluvaldkondadega. Kõnealune sari algas Lõuna-Eesti või teisipidi öeldes Liivimaa Eesti maakondade käsitlemisest ning kuues ja ühtlasi viimane tervikuna valminud koguteos on Saaremaa kohta [Eesti Kirjanduse Selts 1934]. Sedalaadi süsteemsete ülevaadete valmimine osutus tollal võimalikuks kümnekond aastat pärast põhiliste ühtlusarvutuste teostamist, loodetavasti ei jää ka nüüdis-Eestis ajavahemik ühtlusarvutustest tõsisemat sorti ülevaateni palju pikemaks.

Sõjajärgselt vene ajast leiab rahvastikukäsitlusi Saaremaa kohta väga napilt, peamiselt maakonna koduloolistest kogumikest [Tooms 1959; Lõbu, Prooses, Miller 1970; TA KUK 1985]. Seevastu uue iseseisvusaja jooksul tundub Saaremaa olevat asjaomase teabekirjanduse väljaandmise lemmikuid. Maakonna koguteose seni ilmunud esimeses osas on Saaremaa rahvastikuarengule pühendatud koguni sadakond lehekülge Ann Marksoo sulest [EEK 2002]. Samuti on rahvastikuareng leidnud eri tasemetel vaagimist Muhu koguteoses ning Koguva ja Nasva ajalookäsitlustes [Kesküla 2002; Priidel 2001; Rullingo 2001].

1.1. Rahvastikutaaste

Sündimuse, suremuse, rände ja mõneti kaudsemalt teiste demograafiliste protsesside koosmõju lõimendavat rahvastikutaastet iseloomustab kokkuvõtlikult rahvaarv ja selle muutumine. Demograafilises arengus omalaadset ja kordumatust rahvaarvu kiirest kasvuperioodist ja järgnevat pöördest rahvaarvu kahanemisele saab parima ülevaate loendusstatistika vahendusel. Teadaolevalt toimus esimene kogu Eesti maa-ala hõlmanud rahvaloendus aastal 1881 ja sealtpeale saab rahvaarvu muutust jälgida kümnekonna loendusseisu abil. Tänu meretagusele asendile pole Saaremaad puudutanud maakonnapiiri põhimõttelised teisendused, mistõttu ruumilisest vaatenurgast võiks rahvaarvu dünaamika XIX sajandi lõpukümnenditest — ühe vähese erandina Eesti maakondade seas — olla takistusteta jälgitav. Paraku takistab Saaremaal nagu Eesti puhul tervikuna taolist

järjepidevust sõja ning repressioonijastu tekitatud paarikümneaastane andmetühik. Olukorda peegeldav rahvaarvu trend joonisel on seetõttu jaotunud kahte ossa.

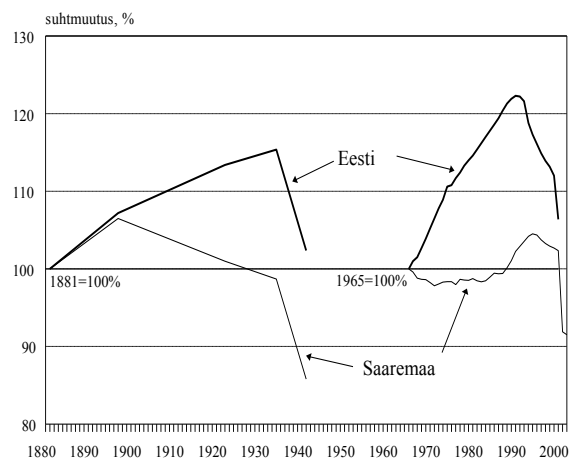
Esimene loendus (1881) näitas maakonna rahvaarvuks 56.6 tuhat inimest, millest pisut vähem kui kolm ja pool tuhat elas Kuressaares. Loendusvahemikus 1881-1897 oli Saaremaa rahvaarvu kasv suhteliselt kiire, ulatudes koguni kuue ja poole protsendini. Absoluutarvuliselt ületas maakonna rahvaarv XIX sajandi lõpuaastail 60 tuhande piiri, maakonnapealinna rahvastik lähenes aga viiele tuhandele. Eesti rahvastikuarengu vaatenurgast iseloomustas neid aastakümneid üleminek rahvastiku traditsiooniliselt taastetüübilt kaasaegsele, millega kaasnes rahvaarvu pidev ja kokkuvõttes märkimisväärne kasv ehk rahvastikuplahvatus. Kuigi tänase suundumuse taustal näib tollane rahvaarvu tõus kahtlemata kättesaamatult suur, tuleb viidatud kasvu kvantitatiivset külge omaaegses demograafilises kontekstis ometi hinnata tagasihoidlikuks. Nimelt toimus Eestis demograafiline üleminek nn prantsuse tüübi kohaselt, mistõttu rahva rohkenemine vastavas arengujärgus jäi maha kõigist Baltoskandia maadest, rääkimata idapoolsest naabrist [Chesnaï 1992].

Eesti üldtaustal kuulus Saaremaa rahvaarvu kasvukiiruse poolest tollal keskmiste hulka. Kiirema kasvu poolest asusid eespool Harjumaa, Tartumaa ja Võrumaa, tahapoole jäid aga Virumaa, Järvamaa, Läänemaa, Pärnumaa ning Viljandimaa. Kuivõrd Saaremaa ei kuulunud demograafilise ülemineku ajastuses eeskäija maakondade hulka, vaid jäi pigem keskmisest tahapoole — eriti sündimusarengu osas — pidurdas rahvaarvu rohkenemist märkimisväärselt intensiivne ja ka teatud ajaloolisi juuri omanud väljaränne. Selles kontekstis väärivad muuhulgas mainimist Saaremaa suhteliselt tihedad rändesidemed Kuramaa ja Riia linnaga, mida geograafilise asendi kõrval rõhutas asjaolu, et halduslikult kuulus Saaremaa Liivimaa kubermangu koosseisu.

Esimene Eesti Vabariigis korraldatud rahvaloendus (1922) näitas Saaremaa rahvaarvu langust eelneva loendusaastaga võrreldes enam kui kolme tuhande inimese võrra. Langusele aitasid kindlasti kaasa sõjasündmused ja revolutsioonisegadused, kuid samas suunas toimis ka uuele demograafilisele arengufaasile iseloomuliku null-iibelise rahvastikutaaste kujunemine ning modernse taastetüübi kinnistumisega paralleelne linnastumisprotsess. Kuivõrd saksikuvõitu Kuressaare kohaliku keskusena tegi Esimese maailmasõja aastatel läbi märkimisväärse tagasimineku, tähendas Saaremaa linnastumisprotsess ennekõike saarlaste suundumist maakonnast väljapoole, eeskätt Tallinna. Ka edaspidi — 1920-1930 aastail — iseloomustas Saaremaa rahvastikku aeglane kahanemistrend. Teine Eesti Statistika Keskbüroo poolt läbiviidud rahvaloendus (1934) näitas rahvaarvuks 55.9 tuhat inimest. Eelnenud loendusega võrreldes oli maakonna rahvastik jäänud väiksemaks tuhande kolmesaja inimese ehk enam kui kahe protsendi võrra. Tõdedes saarlaste loomuliku iibe ligikaudu kolme tuhande inimeseni küündivat plusspoolt kahe sõdadevahelise kümnendi kokkuvõttes, tähendas see väljarände jätkuvat intensiivsust, mõistagi Saaremaa maarahvastikus.

Rahvastikuprotsesside evolutsioonilisele arengule tegi lõpu järsk geopoliitiline muutus ning Eesti sattumine NLiidu võimkonda. Esimese vene okupatsiooniaasta kaotusi kajastav rahvaloendus 1941 aasta detsembris tõdes Eesti elanikkonna kahanemist pea kümnendiku võrra. Vaid väiksem osa sellest rahvast jõudis kunagi hiljem kodumaale tagasi. Teiste maakondadega võrreldes paistavad Saaremaa kaotused suuremad, mida muuhulgas soodustas punavõimu püsimine Eesti mandriosast kauem. Igatahes oli aega kohaliku rahvaga arвете õiendamiseks rohkem, mida NKVD asjamehed kasutamata ei jätanud. Arvuliselt loendati detsembris 1941 Saaremaa rahvaarvuks 48.5 tuhat inimest

Rahvaarv
Saaremaa 1881-2002

ehk üle seitsme tuhande võrra vähem kui eelmisel loendusel. Suhtväljenduses vastab sellele enam kui 13 protsendine kahanemine. Rahvaarvu languse kriisilaadsele toimele viitavad mitmed iseloomulikud disproportsioonid, nagu näiteks meeste tuntav üleesindatus rahvastikukaos: 1934 aastaga võrreldes oli meesrahvastik vähenenud pea viiendiku võrra. Mõistagi koondus kaotus täisealistesse vanusrühmadesse, mis kasvatas asetleidnud demograafilise katastroofi ulatust rahvaarvu üldise vähenemisega võrreldes.

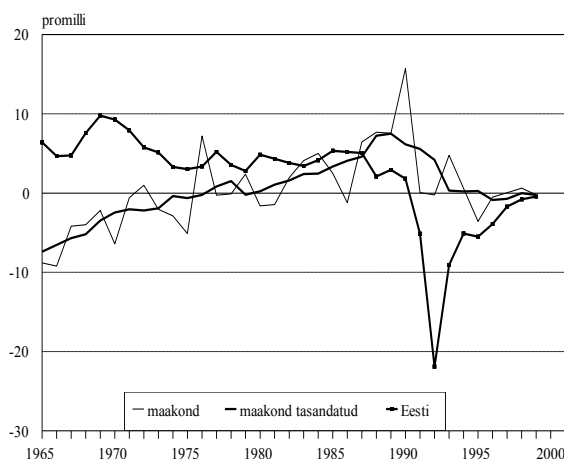
Saaremaa rahvaarv jätkas kahanemist ka järgnenud sõja-aastatel suhteliselt jõudsamalt kui mandri-Eestis. Nagu 1941 aastal, nii ka suvel-sügisel 1944 kestis kaotajapoolse okupatsioon Saaremaal kauem kui mujal Eestis ning lahingud Sõrve poolsaarel olid tõsised. Lahingute eest evakueeriti osa sõrvelasi Saksamaale, osalt vägivaldselt. Samuti olid saarlastel mandrirahvast soodsamad võimalused tagasipöörduva punaarmee ja vene võimu eest üle mere Läände pageda. Omal seaduspärasel viisil rõhutas Teise maailmasõja ja kolme järjestikuse okupatsiooni ning eriti sotsiaalse ümberkorralduse mõju rahvaarvule modernse taastetüübi kinnistumine, mistõttu viidatud rahvastikukaotuste mõju osutus mitmekordselt tugevamaks Esimese ilmasõjaga võrreldes.

Esimesed usaldusväärsemad andmed Saaremaa sõjajärgse rahvastiku kohta pärinevad alles 1959 aasta rahvaloendusest, mis fikseeris maakonna rahvaarvuks 41.5 tuhat inimest. Kogumiku käsitlusvahemikul 1965-1990 on Saaremaa rahvaarvu iseloomustanud stabiliseerumine 38-39 tuhande inimese piirimaal. Taoline olukord on üpris erinev Eesti kogurahvastiku taustal, mis teadaolevalt kasvas samal perioodil ligi veerandi võrra. Erisuse põhjuseks on muidugi asjaolu, et Saaremaa ei kuulunud nende maakondade hulka, kuhu suundus Venemaalt ja teistest NLiidu aladelt lähtunud sisseränne. Selles mõttes representeerib Saaremaa rahvaarvu muutumine üldjoontes Eesti põlisrahvastiku, mitte kogurahvastiku dünaamikat. Käsitlusvahemiku algupoolel jätkus maakonna rahvaarvu aeglane kahanemine, mõõnapunktiks osutus aasta 1971, mil Saaremaa rahvaarv langes 38.2 tuhandeni. Muidugi tuleb seejuures tähele panna, et tegelikult oli saarlaste arv sellest mõnevõrra väiksem, sest omaaegne statistika luges kohaliku rahvastiku hulka ka maakonnas viibinud KGB jõud, mille hulka arvati teadupoolest ka piirivalveväed. Alates seitsmekümnendate teisest poolest võttis rahvaarvu suundumus uue pöörde: rahvaarv hakkas ilmutama tõusumärke, millele järgnes kaheksakümnendatel selgesti hoomatav kasvuline. Erinevalt riigikeskmisest suundumusest ei peatunud see aastatel 1991-1992, vaid kestis paar aastat kauem. Tõusu tulemusena jõudis Saaremaa rahvaarv üsna 41 tuhande lähedale, võrreldes vahepealse mõõnapunktiga ulatus juurdekasv kahe ja poole tuhande inimeseni ehk ligi seitsme protsendini.

Demograafilise ülemineku järelperioodile tüüpiliselt on rändeiive etendanud ka Saaremaal rahvaarvu muutuskomponentidest dünaamilisemat rolli, jooniselt ilmneb selle pea lineaarne trend läbi käsitlusaluse veerandsajandi. Järkjärgult kahanedes kestis väljarände ülekaal maakonnas seitsmekümnendate aastateni, kümnendi lõpupoolel muutub rändesaldo järgneviks 15-20 aastaks juba positiivseks. Eriti tugev on sisserände ülekaal väljarände ees 1980 aastatel, mil ränne kasvatab Saaremaa rahvastikku kokku ligi kahe tuhande inimese võrra.

Saaremaa rahvastiku loomulik iive on teinud läbi samalaadse kõverjoonelise liikumise kui mujal valdavalt põlisrahvastikuga asustatud maakondades. Plusspoolelt langeb sünni- ja surmajuhtude vahe 1970 aastate keskpaigas korra napilt miinuspoolele — keskmisest kõrgema sündimustaseme tõttu Saaremaal hoopis nõrgemini ja lühemaks ajaks kui teistes maakondades. Surmajuhtude tollane ülekaal sünnijuhtude arvust polnud tingitud muidugi ülikõrgest suremusest ega liigmadalast sündimusest, vaid ennekõike põlisrahvastiku läbi

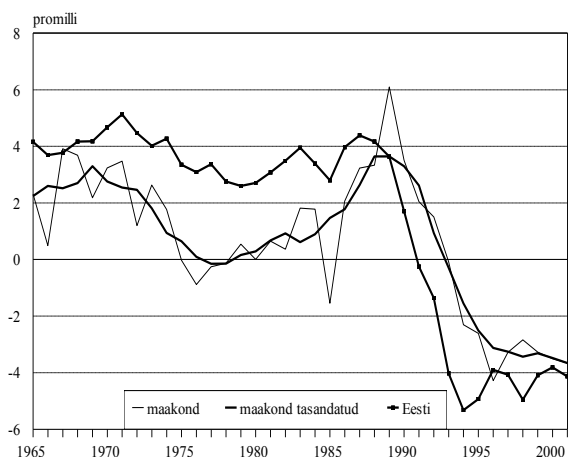
Rändeiive üldkordaja
Saaremaa 1965-2001

aeegade suurearvulisima sünnipõlvkonna jõudmisest vanuriikka ning järkjärgulisest lahkumisest. Demograafilise lainepõhja möödudes pääses taas mõjule taasteniivoo küündinud sündimus ning rahvastikukadu lakkas.

Rahvaarvu kasv ei kestnud siiski kaua ning peegeldades sündimuse äkklangust pöördus iive ka Saaremaal 1990 aastate keskpaigast negatiivseks ning on seda tänini. Omaette järsu hüppe allapoole teeb trendijoone lõpp-punktina graafikule kantud rahvaarv aastast 2000, mis tugineb juba uue rahvaloenduse andmeile [ESA 2001-2002]. Ilmselt pole tarvis olla eriline asjatundja, taipamaks taolise hüppelise kahanemise — Saaremaal absoluutarvuliselt ligi neli tuhat inimest ehk tervelt kümnendik rahvaarvust — ebareaalsust, vähemasti rahuaja tingimustes. Andmekorralduse vaatenurgast on tegemist tüüpilise vastuoksusega eri liiki allikate — sündmusstatistikale toetuva loendusvahelise hinnangu ning loendustulemuse — vahel. Lahknevuse tähelepanuväärne ulatus osutab aga rahvastikuarvestuse ebatäpsusele, olgu siis esimese, teise või korruga mõlema andmeallika arvel. Vahemärkusena, taolise vastuoksuse põhjuste selgitamine sihipärase kvaliteedianalüüsi kaudu ning lõpuks kõrvaldamine harmoniseerimisvõtete süsteemi abil moodustabki ühtlusarvutuste sisu. Trendijoone viidatud katkestus aastatuhande vahetusel rõhutab igatahes kujukalt ühtlusarvutuste teravat tarvidust möödunud kümnendi osas, mis jääb aga väljapoole käesoleva kogumiku ülesannet. Tarviduse eiraja peab arvestama veaga, millesarnaseid Eesti rahvastikustatistikas võib Joosepi valitsusajast peale leida omajagu ning mis tookord püüti labaste silumisvõtetega ära kaunistada.

Loomuliku iibe üldkordaja
Saaremaa 1965-2001

Võrdlemisi erineva pildi saab rahvaarvu dünaamikast maa- ja linnarahvastiku eraldikäsitlusel. Kui linnarahvastiku arvukus ja osakaal maakonnas aasta-aastalt tõusis, siis maarahvastikku iseloomustas aeglane, kuid järjekindel vähenemine. Käsitlusperioodi algusega võrreldes ulatus see viie tuhande inimeseni, suhtväljenduses kahanes Saaremaa maarahvastik ligi viiendiku võrra. Muutuskomponentide analüüs võimaldab kinnitada, et rahvaarvu vähenemisele on kaasa aidanud nii loomuliku kui rände-iibe valdav miinusmärgilisus. Muidugi pole surmajuhtude ülekaal sündide arvust johtunud mitte peamiste rahvastikuprotsesside pöördvõrdelisest intensiivsusest maal, vaid pikaajalise väljarände tõttu deformeerunud vanuskoostisest. Veel tasub tähele panna, et suur osa maa-asulate väljarändest siirdus Kuressaarde ega vähendanud saare kogurahvastiku arvu. 1980 aastate teisel poolel need pikka aega domineerinud suundumused ajutiselt peatusid ning maarahvastiku loomulik kui ka rände-iive pöördus plussmärgiliseks, paraku vaid suhteliselt lühikeseks ajaks. Alates möödunud kümnendi keskpaigast iseloomustab Saaremaa maarahvastikku taas negatiivne iive, kuid varasemaga võrreldes on sellel nüüd hoopis teine tähendus. Esmakordselt pole rahvaarvu kahanemise peamiseks põhjuseks mitte väljaränne, vaid maarahvastiku liigmadal sündimus.

Suhtväljenduses on Kuressaare rahvaarv kasvanud käsitlusperioodil väga kiiresti, ometi iseloomustab siia maani Saaremaad teiste maakondadega võrreldes pigem tagasihoidlik linnastumisaste. Linnaelanike osakaal piirdus käsitlusperioodi lõpul 41 protsendiga, millest madalamat taset võib leida vaid Hiiu-, Jõgeva- ja Põlvamaal. Taoline seik pole juhuslik, vaid seletub rahvastikuarengu seaduspärasustega. Ajalooliselt on urbanisatsiooniprotsess seotud suhteliselt kitsapiirilise ajalõigu — demograafilise üleminekuga — mille vältel kasvavad maarahvastiku äravoolu toel endised ning tekivad uued linnad. Tolle ajajärgu Saaremaa rahvastiku linnastumispotentsiaal realiseerus arvestatavas ulatuses mandrilinnades ning tähelepanuvääriv on

olnud ka nimetatud potentsiaali kahandanud sõja- ja repressioonikaotuste mõju. Pealegi ei laiendanud Kuressaare oma tagamaad Venemaa suunal ning jäi kõrvale nn linnastumise teisest lainest Eestis.

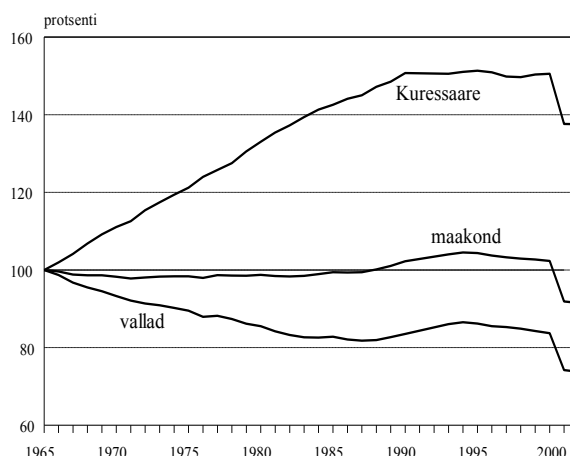
Saaremaa pealinna ning ühtlasi maakonna ainsa linna ajalugu ulatub demograafilise ülemineku ja kiire kasvu aegadest hoopis kaugemale. Kuressaare on saanud alguse piiskopilinnusest, mida ürikutes mainitakse Arensburgi nime all esmakordselt 1381 aastal. XIV sajandist kuni Liivimaa konföderatsiooni hävinguni oli Kuressaare vaheaegadega Saare-Lääne piiskopi pearesidentsiks, kust toimus pisiriigi valitsemine. Liivi sõja puhkedes müüs viimane Saare-Lääne ja ühtlasi Kuramaa

piiskop Johan Münchhausen 1559 aastal oma valdused Taani kuningale Frederik II-le. Vastukaubaks Holsteini hertsogkonna eest loovutas viimane Saaremaa oma nooremale vennale Magnusele, kes on ajalukku läinud Ivan Julma poolt Moskvas kroonitud Liivimaa kuningana. Just Magnusele võlgneb Kuressaare linnaõiguse aastast 1563, mille hiljem kinnitas Frederik II koos rea soodustustega Taanis kauplemiseks. Keerukad ajad ja suure osa mandrilinnade häving Liivi sõjas tuli Kuressaarele kasuks ning Taani ja Rootsi võimu ajal kasvas Kuressaare tubliks kaubalinnaks. Neil aastatel, mil vilja väljavedu oli mandrilt keelatud, toimetati vili salakaubana Saaremaale ning sealt Kuressaare kaudu edasi välismaale. Linnakodanike arv kasvas muuhulgas ka mandrilt turvalisemate olude otsingul ümberasunute arvel.

Nagu mitme teise Eesti linna puhul, tõi ka Kuressaare arengusse pikka aega kestnud tagasilöögi Põhjasõda. 1710 aastal, pärast alistumist Vene vägedele, puhkes linnas katk, mille tagajärjel suri pea kogu linnarahvas. Linn hakkas taastuma alles XVIII sajandi lõpul, XIX sajandi esimesel veerandil ületas rahvaarv kahe tuhande piiri [Pullat 1997]. Mudaravilate rajamisega (esimene 1840) omandas Kuressaare suvitus- ja kuurortlinna funktsiooni, ehitati ujulaid, paadisadam, jahtklubi jne. Nagu eespool mainitud, kiirenes linna areng järsult demograafilise ülemineku ajajärgul XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul, maailmasõja eelõhtul küündis Kuressaare rahvaarv juba üle viie tuhande kodaniku. Tuleb tähele panna, et Kuressaare arengut määras linna roll asustussüsteemi piirkondliku keskusena ning suuremate tööstusettevõtete puudumine, neil põhjusil suundus märkimisväärne osa Saaremaalt lähtunud linnastumislainest mandri suurematesse linnadesse. Maakonnakeskusena sai Kuressaare 1930 aastate algul üle rahvaarvu vahepealsest langusest, linna territoorium laienes ja rahvaarv lähenes taas viiele tuhandele. Loendusvahemikul 1941-1959 suurenes Kuressaare rahvaarv pea kaks korda ning jõudis kümne tuhande piirimaile. Kogumiku käsitusperioodil jätkus linna kasv üsna ühtlases tempos, nii loomuliku kui rändeiibe toel. 1990 aastate alguseks oli Kuressaares rahvaarv tõusnud kuueteistkümne tuhandeni. Juuresolev joonis selgitab, et möödunud kümnendi keskpaigast rahvaarv stabiliseerus. Joonisel kujutatud jõnks allapoole kujutab endast mitte reaalselt rahvaarvu langust, vaid viimase rahvaloenduse tulemuste ühildamatust rahvaarvu eelneva reaga.

Tulevikkuvaatavalt on Saaremaal sarnaselt teiste maakondadega oodata rahvaarvu jätkuvat kahanemist, eeskätt 1990 aastatel asetleidnud järsu sündimuslanguse mõjul. Sedapuhku on nimetatud suundumus asumast valitsema nii linnas kui maal ühtmoodi. Teadaolevalt on linnarahvastiku kasvufaas tänaseks seljataga, nullilähedase loomuliku iibe kujunemine Kuressaares kõneleb ka linna seismise kasvupotentsiaali ammendumisest. Maarahvastikus võtab hoogu negatiivse kasvupotentsiaali kuhjumine.

Rahvaarv
Saaremaa 1965-2002

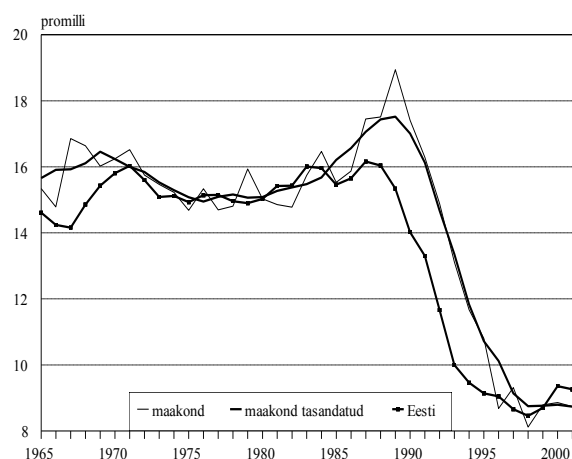
1.2. Sündimus

Saaremaa rahvastiku elussündide koguarv käsitusperioodil on liikunud paari väiksema võnkega kuuesaja piirimail. Esimene neist võnkeist 1960 aastate lõpul, mis kajastub selgesti ka juuresoleval joonisel kujutatud üldkordajas, esindab Eesti põlisrahvastikule iseloomulikku ning võrreldava sündimusarenguga Euroopa riikide kontekstis ainulaadset tõusu [Festy 1984; Katus 1994]. Saaremaal saavutas sündimuse üldkordaja lokaalse kõrgpunkti aastail 1968-1969, mil saarel registreeriti kuue ja poolesaja sünni ringis. Tõusule järgnes tagasilangus kaheksa-üheksa järgneva aasta vältel. Uue tõusu märke võis täheldada kaheksakümnendate aastate alguses, kõrgpunkti jõudsid nii sündide arv kui üldkordaja Saaremaal 1989 aastal. Varasema ülesvõnkega võrreldes kerkis sündide arv koguni sajakonna jagu kõrgemale, peegeldades sünnituseas naisrahvastiku suuremat arvu. Sündimuse üldnäitajate mõlemad trendivõnked Saaremaal järgivad põhijoontes Eesti kogurahvastiku suundumust, aga mõlemas kõrgpunktis tõuseb üldkordaja tase riigikeskmisest kõrgemale.

Nagu lugeja arvatavasti mõistab, seisab üldnäitajate kujutatud liikumise taga korraga kaks tegurit, ühelt poolt sündimusprotsessi intensiivsus, teisalt aga rahvastiku vanuskoostis resp sünnitusealise naisrühma osakaal. Käsitusperioodil on nimetatud struktuuriteguri mõju olnud kahene. Ühelt poolt näitas see saarlaste rahvastikutaastelist panust tegelikust mõnevõrra väiksemana, teisalt toetas seesama tegur — ehk maakonna vanuskoostise nooremimine — käsitusperioodi keskaigast alates sündimusnäitajate kasvu eelnevate aastate suhtes. Kõik kirjeldatud võnked üldkordaja trendis jäävad paraku ilmselgelt alla möödunud kümnendi sügavale ja sündimuse hoopis uut arengujärku peegeldavale langusele. Saaremaal on selle ajastus olnud mõnevõrra hilisem kui riigis tervikuna, kuid lõpptulemusena langes sündide arv käsitusperioodi keskmisest ligi kaks korda madalamale ning uue aastatuhande algul on maakonnas registreeritud vaid veidi üle kolmesaja sünni aastas.

Üldkordajaga võrreldes ei sisalda sündimuse summaarkordaja endas vanuskoostise eksitavat kõrvalmõju, mistõttu sündimuse aegtrendide ja rahvusvaheliste võrdluste esitamisel on just see näitarv leidnud enim kasutamist. Summaarkordaja arvutamine nõuab aga sündinute jaotust ema vanuse järgi, mida veneaegne statistikorraldus rajooni ega külanõukogu kohta ette ei näinud. Elektrooniline individuaalandmestik võimaldaks seda ju tagantjärele leida, kuid see on säilinud alles 1986 aastast ülespoole ehk teisisõnu käsitusperioodi seisukohalt vaid nelja viimase aasta kohta. Abi pakub Eesti Rahvastiku Andmepank¹, kuhu on pikaajalise ja mitmetahulise andmetöö tulemusena lülitatud juba kahe loendusvahelise perioodi 1959-1970 ja 1970-1979 sünniandmestik. Uustöötamise tulemused on peagi jõudmas trükki [EKDK 2003a], kuid andmestik oli käesoleva Saaremaa ühtlusalvutuse tarvis juba kasutada. Nii oli võimalik tabuleerida sündinute arv ema vanuseti 1959-1979 maakonna haldusüksuste lõikes ning arvutada summaarne sündimuskordaja.

Sündimuse üldkordaja
Saaremaa 1965-2000

¹ Eesti Rahvastiku Andmepank (ERA) sisaldab süstemaatiliselt korrastatud loendus-, sündmus- ja küsitlusstatistikat Eesti rahvastiku kohta. Rakendatud ühtlusalvutused võrreldavuse tagamiseks ajas ja ruumis hõlmavad määratlusi ja definitsioone, piirimuutuste mõju ja näitavude arvutusviise. Andmepanka arendab Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus [EKDK 1992a; 1992b].

Kõrvalolev joonis esitab Saaremaa rahvastiku summaarse sündimuskordaja kogu-, linna- ja maarahvastiku lõikes, võrdluseks on lisatud ka käsitusvahemikule järgnenud 1990 aastate kiire langusperioodi teave. Linnarahvastiku suundumuse kaudu on näha üle-Eestilise, taastepiirist madalama sündimusjärgu (tinglikult 1928-1968) lõppfaas, mille järel perioodsündimus riigis tõusis kaheks kümnendiks taastetasemest kõrgemale. Saaremaa kogurahvastikus ei tõuse siiski nimetatud muutus eriti esile, sest maarahvastiku suhteliselt kõrge ja veel 1960 algul väheneva trendiga sündimus on hoidnud maakonna üldise sündimustaseme kogu varasema ajajärgu vältel küllaltki kõrge ning ühtlasi ülalpool taastetasandit. Tuleb tähele panna, et sündimusprotsessi perioodnäitajad on allpool analüüsitava põlvkonnanaäitajatega võrreldes süsteemselt kõrgemad, seda sündimusaastaste nooremise tõttu käsitusalusel perioodil kuni 1980 aastate lõpuni.

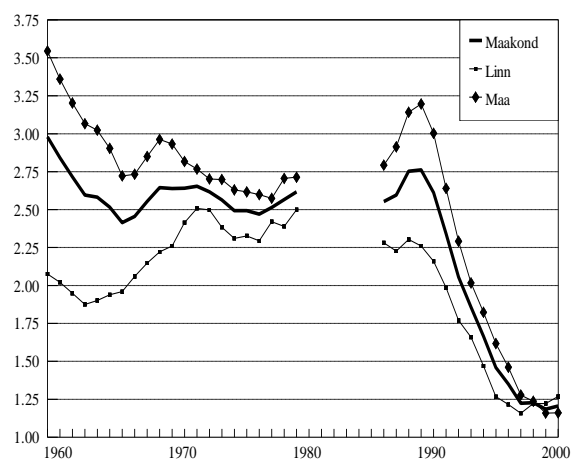
Saaremaa rahvastiku sündimustrendi taga on olulisel kohal maarahvastiku arengumuutused, seda mõistagi linnarahvastiku suhteliselt väikese osakaalu tõttu maakonnas. Niisuguses olukorras tuleb teritada tähelepanu linna- ja maarahvastiku omavahelisele sündimuserisusele, mis pole käsitusalusel ajavahemikul püsinud kaugeltki mitte ühesugune. Enne 1960 aastate lõpu sündimuse tõusu valitses Eestis ja samuti ka Saaremaal tugev linn-maa erisus. Maakonnas on nimetatud erisus olnud silmatorkavalt suur, millest muuhulgas johtus koguni vastandlik suundumus sündimusaarengus kuuekümnendate vältel. 1970 aastate suhteliselt lähedased sündimustasemed eristas uuesti kaheksakümnendate aastate teine pool, mil maarahvastik ilmutas sündimuse ajutist kasvu, linnarahvastik aga mitte. Väärrib tähelepanu, et Eestis tervikuna ei näidanud põlisrahvastik tollal erilist sündimuse tõusu — küll kasvasid vanuskoostisest tugevasti sõltuvad sündinute arv ja sündimuse üldkordaja suuremaarvuliste kohortide jõudmisel sünnitusikka — mistõttu Saaremaa seisund väärrib edaspidi põhjalikumalt käsitlust. Märkimist nõuab ka Saaremaa sündimuse langus väga madalale tasemele uue aastatuhande künnisel ning niisuguse suundumuse kandev roll eelkõige maarahvastikus.

Omaette ainesena väärrib kiirpilku sündimuse soosuhe ja teiste rasedusväljundite intensiivsus, niivõrd kui viimase kohta käsitusalusel ajavahemikul muidugi teavet jagub. Vastsündinute soosuhe on kõikinud Saaremaa rahvastiku sünnijuhtude väikese arvu tõttu tugevasti (0.88-1.30), aga liikuvkeskmisega silumise järel jääb soosuhe parasjagu reeglipärase 1.05 tasemele. Elussündide kõrval sisaldab kogumiku tabelosa ka surnultsündide aegrida — asjaomaste sündmuste üleslugemiseks piisab Saaremaal enamikul aastatel n-õ ühe käe sõrmedest, rahvastiku modernele taastetüübile omaselt jääb nende suhtarv ühe-kahe protsendi piirimaile. Suurprobleemiks olnud abortiivsuse kohta maakonna tasandi teavet kahjuks pole.

Maakonna sündimusaarengu käsitlemisel pakub sündmusstatistikale täiendust loendusandmestik, kuivõrd loendusprogrammis taastatud küsimus sünnitatud laste arvu kohta võimaldab heita tagasipilgu sündimustrendile enam kui poolsajandi vältel. Elussündinud laste arv, ehk rahvastikustatistilist terminat kasutades summaarne põlvkonnasündimuskordaja, on sisutihe näitaja, mis kõige muu kõrval toob esile ka sündimustaseme seose rahvastikutaastega. Teatavasti on rahvaarvu kahanemise vältimiseks tarvis, et laste põlvkond oleks vähemalt sama arvukas kui vanemate kohort. Summaarse kordajaga mõõtes vastab taastetasandile tinglikult 2.1 elussündi keskmiselt iga naise kohta ning veidi enam vanemates rahvastikupõlvkondades, keda iseloomustas kõrgem imikusuremus. Oluline on tähele panna, et põlvkonnanaäitajana ei ole kõnealune kordaja ajastustegurist mõjutatud ja võimaldab seetõttu esile tuua tegeliku sündimustaseme.

Summaarne sündimuskordaja

Saaremaa 1965-2000

Peegeldades demograafilise ülemineku varast ajastust ja pereplaanimise kasutuselevõttu üheaegselt rahvastikuarengu pioneeriikidega Põhja- ja Lääne-Euroopas, iseloomustab XX sajandi algul sündinud Eesti naispõlvkondi tervikuna üsna taastetasandi lähedale langenud sündimus. Saaremaa paistab sel üldtaustal silma sündimusülemineku pisut hilisema ajastuse poolest, osaliselt segarahvastikuga Ida-Virumaad kõrvale jättes on saarlaste sündimus osundatud põlvkondades kõrgem kui kõigis teistes maakondades. Saaremaal küündis see tollal veel taastetasemest pisut ülespoole [Katus 1994]. Saaremaa ja Eesti kõrvutamisel naabermaadega tuleb tõdeda ka põlvkonnasündimuse märkimisväärset püsivust järgnenud poolsajandi vältel, mis tuleneb ühelt poolt demograafilise ülemineku varasest ajastusest, teisalt aga rahvastikuarenguliselt võrreldavatele riikidele tüüpilise sõjajärgse beebibuumi puudumisest [Katus 1997a].

Samuti võib põlvkonnanaõtjatest välja lugeda kuuekümnendate aastate lõpul täheldatud sündimustõusu, mille kandjaks on olnud Eestis 1940-1950 aastate sünnipõlvkonnad. Saaremaal võib sündimuse tõusu märke täheldada õigupoolest juba kolmekümnendate lõpupoole põlvkonnis. Lugeja paneb arvatavasti tähele, et võrreldes perioodnaõtjatega — viimastes kajastub lisaks sündimustaseme tõusule ka sünniajastuse noorenemise mõju — on osundatud kasv kohortvaates mõnevõrra tagasihoidlikum ja kindlasti hoopis laugjam. Rahvastikutaaste vaatenurgast on oluline rõhutada, et Saaremaal on taastetasandini jõudnud pea kõik kogumiku arvtabelitega hõlmatud kohordid. Erandi moodustavad ühelt poolt kahekümnendate aastate kohordid, kelle aktiivne sünnitusiga langes keerukatesse repressiooniaastatesse, teisalt aga ka kuuekümnendate lõpul ning hiljem sündinud. Viimatimainitud põlvkonnad pole oma reproduktiivkarjääris eelkäijatega võrdluseks piisavale kaugusele jõudnud, aga veel olulisemana kajastub nende käitumises juba möödunud kümnendi järsk trendimuutus.

Tasemeühtluse raames tõuseb teise olulise suundumusena esile sündimuskäitumise sarnastumine. Kogumikus esitatud andmed kinnitavad, et järjekindlalt on kasvanud nende naiste osakaal põlvkonnas, kes lõpetavad oma sündimuskarjääri kahe lapsega. Saaremaa XX sajandi alguse sünnikohortides piirdus kahelapsesuse osakaal viiendikuga, hõlmatud põlvkondade vältel on nimetatud suhtarv kasvanud ligikaudu kaks korda. Kahelapsesuse tubli tõusu vastukaaluks on samal ajal vähenenud lapsesuse äärmusrühmade esindatus. Eriti märkimisväärne on seejuures olnud lastetuse taandumine: Euroopa abiellumustüübi kajastusena küündis ju vastav suhtarv eakamates põlvkondades pea veerandini ning neis kohortides ületas lastetus osakaalult nii ühe- kui kahelapsesust. Võrreldes lastetusega on nelja- ja enamalapsesuse langus olnud mõnevõrra tagasihoidlikum ning ka nooremates põlvkondades on ligikaudu kümnendik maakonna naistest sünnitanud neli või enam last. Lisades siia enam kui viiendikuni ulatuva kolmelapseste suhtarvu 1940-1950 aastate sünnipõlvkonnis, leiame ühtlasi selgituse, mispärast Saaremaa rahvastiku sündimus on käsitlusperioodil Eesti keskmisi näitarve kui ka taastetasest jätkuvalt ületanud.

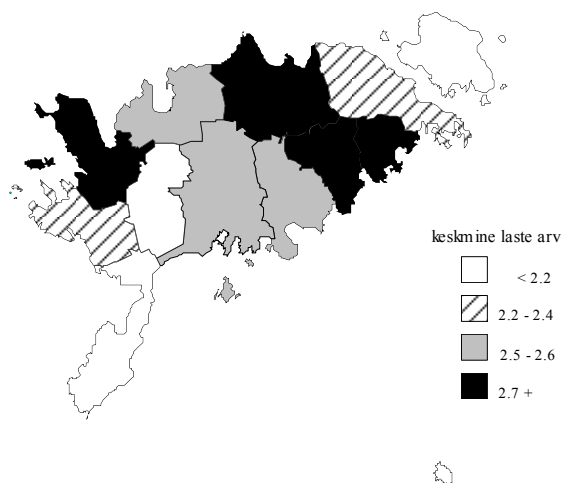
Lastetuse vähenemine nooremates põlvkondades on märgiks sündimus- ja abielukäitumise omavahelise seose teisenemisest ja kummagi elutahu iseväärtustatuse kasvust. Nimetatud areng avaldub muuhulgas ka vallassündimuse suurenemises, kuivõrd tänapäeval piirab lapsesaamist abielu juriidiline vormistamatus järjest vähem. Pigem on seos lapse sünni ja abiellumise vahel kujunenud traditsioonilisega võrreldes vastupidiseks: rasedumine ja otsus sünnitada, kasvõi abordi kui võimaliku alternatiivi kahjuks, eelneb reeglina abielu registreerimisele. Enam kui üheksa kümnendikku põlisrahvastiku esmasrasedustest algab väljaspool juriidilist abielu ja just raseduse üheksa kuu vältel leiab aset kogu eluea intensiivseim abieluastumine. Seda teevad siiski vaid ligikaudu pooled oma esimest last ootavatest naistest ning teise poole arvel kasvabki vallassündimus. Muidugi ei tähenda asjaomane tendents üksikemaduse paralleelset kasvu, millise järelduse poole juriidikale toetuv Eesti sündmusstatistika andmekasutajat ilmselgelt suunab. Tegelikult elab ligikaudu 90 protsenti vallassündidena registreeritud lastest ikka mõlema vanemaga [Katus, Puur, Põldma 2002].

Lapsesusjaotuse järkjärgulise koondumise taustal paistavad rahvastiku sündimuse piirkondlikud erisused säilima. Tüüpiliselt on ka Saaremaal taastetasandit ületava sündimuse kandjaks olnud maarahvastik, Kuressaare väikelinlikule olekule vaatamata pole taastepiirini

küündinud ükski XX sajandi linnanaiste põlvkond, kui sajandi alguskümnendil sündinud kohort välja arvata. Huvitav on märkida, et linn-maa sündimuserisuse taga seisavad ühelt poolt ühe- ja kahelapsesuse, teisalt aga kolme- ja enamalapsesuse erinevad proportsioonid. Lastetute suhtarv on linna- ja maarahvastikus olnud pea ühesugune. Põlvkonniti on maarahvastiku sündimus olnud mõnevõrra varieeruvam: madalaima sündimustaseme poolest eristuvad selgemini 1920 aastate sünnikohordid, kelle aktiivne reproduktiiviga langes esimestesse sõjajärgsetesse kümnenditesse. Juuresolev kaart esitab piirkondliku sündimuserisuse naispõlvkonnis, kes kujundasid Saaremaa sündimusolukorra kogumiku käsitlusperioodil. Taastepiirist allapoole või selle ligidusse jäi sündimus maakonnapealinna kõrval veel vaid kahes vallas, Kärlas ja Ruhnus. Neist viimase puhul oli põhjuseks muidugi valla maa-alal paiknenud hooldeasutus, mille asukate enamus lapsi ei oma. Kõigis ülejäänud valdades jäi sündimus taastepiirist kõrgemaks ning nendest lasterikkamateks on olnud Laimjala, Leisi, Mustjala ja Pihlta. Nimetatud valdades ulatus sündimuse kohortkordaja ehk keskmine elussündide arv 2.7-2.8 piirimaile. Lapsesuse sotsiaalerisus, kajastatud käesolevas kogumikus haridustunnuse kaudu, on järjekindlalt vähenenud, mille raames tugevaim koondumus kahelapsesusele iseloomustab kõrgharitud naisi.

Tänapäevaks on ka Saaremaal tõsiasi, et sünnitusikka jõudnud noored põlvkonnad on toonud rahvastiku sündimustaseme pikka aega valitsenud stabiilsusse olulise pöörde. Lähemad aastad täpsustavad, kuivõrd suurt demograafilist laenu on võetud, millal on oodata võla tagastamist ning on see ülepea reaalne. Mõistagi määrab sündimusarengu peajoone seejuures mitte niivõrd lastetute ega ammugi mitte paljulapseliste, vaid oma eluteel varem või hiljem esimese lapseni jõudvate perede käitumismudel. Loobunud hariduse, karjääri või lihtsalt mugavuse nimel teise lapse sünnitamisest oma elu kahekümnendatel aastatel, on ühelapselisel naisel veel kümnekond aastat või enamgi aega oma otsust muuta. Isegi kui elu toob positiivse korrektiivi hoiakutesse, aga liiga kõrges vanuses, jääb tee ahtaks või koguni kinni kolme- ja enamalapsesusele. Sõltumata edasistest suundumustest on möödunud kümnendi sündimuslangus fikseerunud rahvastiku sünnikohortide järsu ebahütlusena ning selle demograafilise laine otsemõju saab kestma järgneva 70-80 aasta vältel, kaudselt aga kauemgi, kujundades Saaremaa ja kogu Eesti arengut läbi XXI sajandi.

Sünnipõlvkonna 1910-1929 lapsesus
Saaremaa 1989

1.3. Suremus

Saaremaa rahvastiku suremustrend käsitlusperioodil sisaldab nii surmajuhtude arvu kui üldkordaja kaudu mõõdetuna kaht vastandlikku etappi. Perioodi algupoolel iseloomustas maakonna rahvastikku suremuse üldnäitajate pidev ja küllalt ulatuslik tõus, tosinkonna aasta vältel kasvas surmade arv ligikaudu veerandi võrra. Sedasama trendi peegeldab kõrvaloleval joonisel liikuvkeskmisega silutud üldkordaja. Kiire tõus kestis 1970 aastate keskpaigani, absoluutarvuliselt registreeriti maakonnas tollal ligikaudu kuussada surmajuhtu aastas. Kõrgpunkti järel pöördusid suremuse üldnäitajad sama järjepidevasse langusse. Möödunud kümnendi keskpaigas langes surmajuhtude arv ning üldkordaja koguni ajutiselt allapoole kuuekümnendate keskpaiga taset.

Üldnäitajate dünaamikast ei saa siiski järeldada, nagu oleks samalaadse muutuse läbinud ka maakonna rahvastiku tervises seisund, sest teadupärast sõltuvad demograafilised üldnäitajad suurel

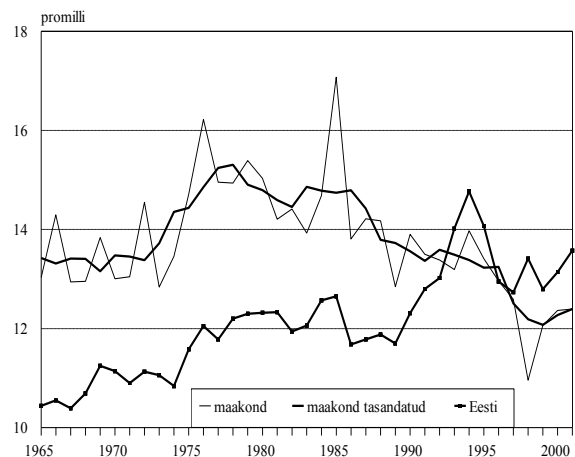
määral rahvastiku vanuskoostisest. Mõistagi on suremuse korral tähtis eeskätt eakate osakaal, kelle hulgas suremusrisk ületab keskmist mitme(kümne)kordselt. Nõnda ongi seitsmekümne ja eakamate osakaalu kiire tõus peamiseks põhjuseks, mispärast asjaomased suremusnäitajad käsitlusperioodi algul sedavõrd jõudsalt kasvasid. Samuti on just Saaremaa rahvastiku eakamast vanuskoostisest tingitud suremuse üldkordaja püsimine kogu käsitlusperioodi vältel Eesti keskmisest märkimisväärselt kõrgemal. Vanuskoostise erisused seletavad ka lõviosa suremuskordaja tugevast piirkondlikust variatsioonist, mis maakonnakeskust ja valdu kõrvutades ulatus käsitlusperioodil enam kui kahe korrani. Eesti üldtaustal vahest kõige tähelepanuväärsema omapärana puudub Saaremaa rahvastiku suremuse üldnäitajate trendis riigikeskmises väljendunud tugev ülesvõnge 1990 aastate algupoolle, mida harilikult seostatakse vana ühiskonnakorralduse lagunemise ning mitmesuguste üleminekuperioodile iseloomulike kriisinähtudega. Tõenäolise seletusena, mis võimaldas taolist olukorda vältida, võib osutada eeskätt saare rahvastiku kõrgemale homogeensusele ja siit lähtuvale toekamale sotsiaalsele sidususele.

Rahvastikuteaduses kasutatakse tavapäraselt suremuse mõõtmiseks elutabelimeetodit, mis võimaldab rahvastikukoostise ja eelkõige vanusstruktuuri mõju eristada ning keskenduda puhtakujuliselt asjaomase protsessi intensiivsusele. Paraku oli omaaegne NLiit liiga suur, et Moskva oleks jõudnud elutabeleid rajooniti teha (Eesti Statistikaametis ei peetud sellist tööd vajalikuks ega vist osatudki). Nõnda on käsitleva ajavahemiku piires koostatud Saaremaa rahvastiku kohta elutabel vaid ühel korral, surmajuhtude suhteliselt väikesest arvust tulenevate juhuvõngete mõju vähendamiseks kuueaastast perioodi 1986-1991 üldistavalt [EKDK 1994a]. Osundatud tabeli kohaselt oli maakonna meeste sünnieluiga 64.9 ja sama näitav naistel 75.2 aastat. Maakondade pingereas paigutus Saaremaa nende näitajatega keskmiste hulka, meeste puhul jäi keskmine eluiga riigikeskmisest pisut madalamaks. Naiste puhul oli asetus vastupidine, mis koosvõetuna tähendab eluea keskmisest suuremat soorisust. Eriti selgesti tuleb tõsiasi ilmsiks Saaremaa maarahvastikus, kus naiste sünnieluiga (75.1 aastat) ületas meeste näitartvu (63.7 aastat) enam kui üheteistkümne aasta võrra. Suuremat soolist ebavõrdsust surma ees võis käsitlusperioodi lõpul kohata üksnes Raplamaal.

Maakonna ühtlusrarvutuste puhul on rahvastiku terviseseisundile tausta loomiseks kujunenud tavaks võrdlus mõne teise maaga. Meelega pole selleks valitud aga mõnd kõrge elustandardi poolest tuntud riiki, et vältida teistlaadsetest ühiskonnaoludest tulenevat eneselohtutust. Saaremaa rahvastiku suremusolukorda aitab rahvusvahelises taustsüsteemis määratleda üks teine tuntud saareriik — Bermuda —, kus modernse rahvastikutaaste kujunemine on Eestiga võrreldes olnud sootuks hilisem. Vahemärkusena olgu nimetatud, et Saaremaa elutabeli arvutamisel on kasutatud ÜRO standardmeetodikat nagu ka Bermuda rahvastiku puhul [UN 2001], mistõttu kaks tabelikomplekti on mõõndusteta võrreldavad. Juuresolev joonis selgitab, et saarlaste eluiga jääb märkimisväärselt maha bermudalaste vastavast näitajast, eriti meeste osas. Vahest veelgi kõnekam on asjaolu, et elu jooksul vahe Saaremaa rahvastiku kahjuks suureneb ja seda nii meeste kui naiste osas.

Samuti ei anna Eesti kogurahvastiku suremustrendid — maakondade lõikes pole Statistikaamet endiselt elutabeleid arvutanud — alust eeldada mahajäämuse põhimõttelist vähenemist 1990 aastatel. Kurvavõitu olukorra põhjuseks on teadupärast täiseas suremuse seisak. Võrreldes sama nähtuse poolt mõjutatud Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega on seisak kestnud Eestis demograafilise ülemineku varase ajastuse tõttu kauem ning rahvastiku keskmine eluiga pole 1950 aastate lõpust alates kuigivõrd pikenenud. Meesrahvastikus on vahepeal toimunud koguni tagasilangus, ning mis veel

Suremuse üldkordaja
Saaremaa 1965-2000

mõtlemapanevam, meeste suremuskõver on omandanud selged arengumaa tunnusjooned [Katus, Puur 1991; Katus 2000]. Kuigi nähtuse süvapõhjused pole lõpuni selged, osutab võrdlus üsna ühemõtteliselt siinmail valitsenud ühiskonnaolude vähesele inimsõbralikkusele.

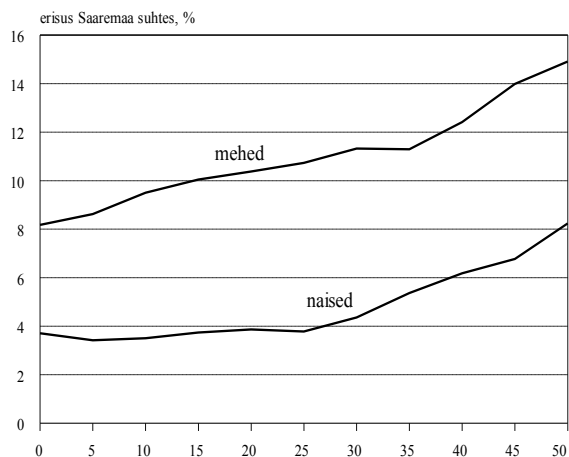
Vanustunnuse puudumise kiuste Eesti piirkondlikus suremusandmestikus on ühe earühma, nimelt imikuea elulemust võimalik siiski ka trendina jälgida. Ühiskonna üldise progressi ilminguna langes imikusuremus demograafilise ülemineku käigus mitmekümnekordselt ning sagedasest sündmusest on tänaseks kujunenud suhteliselt harvaesinev nähtus. Seetõttu omandavad juhuvõnked rahvaarvult väiksemate maakondade puhul arvestatava mõju — Saaremaal kohtab käsitlusperioodi aastate lõikes imikusurmajuhtude ligi kaheksakordset erisust —, mis teeb trendi leidmise ja jälgimise tülikaks. Olukorrast ülesaamiseks on imikusuremuskordajat tasandatud viieaastase liikuvkeskmisega, ometi jääb võngete amplituud maakonna kui terviku, seda enam aga omaavalitsusüksuste puhul järeldeste tegemiseks sageli ikka liiga suureks.

Üldjoontes on Saaremaa imikusuremuskordaja jälginud üle-Eestilist suundumust, langedes 1960 aastate keskpaigale iseloomulikult kahekümne promilli lähedast tasemelt kümne promilli ligidusse käsitlusperioodi lõpuks. Huvitav on märkida, et Saaremaa rahvastikus on asjaomane muutus koondunud suhteliselt lühikesele ajavahemikule seitsmekümnendate keskpaigast kaheksakümnendate keskpaigani. Mõnd juhulikku aastat kõrvale jättes on liikuvkeskmisega silutud imikusuremuskordaja püsinud allpool riigikeskmist taset. Eesti keskmisest sedavõrd stabiilselt madalamat imikusuremust on Saaremaa kõrval näidanud vaid paar-kolm maakonda, kuid samas tuleb tähele panna, et möödunud kümnendil on vahe riigikeskmisega sisuliselt kadunud.

Metodoloogilisest seisukohast tasub tähele panna, et kogu käsitlusperioodil mõjutas imikusuremuskordaja väärtust NLiidus rakendatud sünnidefinitsioon. Selle kohaselt kuulus sünd registreerimisele juhul, kui emaihusst väljunud loote sünnikaal ületas 1000 grammi, ema rasedus oli kestnud vähemalt 28 nädalat ning lapse pikkus 35 cm. Neid tingimusi mitterahuldanud sünnid registreeriti vaid siis, kui vastsündinu elas vähemalt seitsme päeva vanuseks. See definitsioon lahkes Maailma Tervishoiuorganisatsiooni määratlusest eelkõige sünnikaalu osas — MTO soovib sünnina arvestada lapsi alates sünnikaalust 500 grammi. Kui definitsioonierisuse mõju sünnijuhtude arvule oli suhteliselt ebaoluline, siis imikusuremust alandas taoline lähenemisviis märgatavalt, sest arvestusest jäid kõrvale just kõrgeima suremusriskiga enneaegsed lapsed (kui nad surid enne ühenädalaseks saamist). Rahvusvahelise sünnimääratluse kasutuselevõtmise järel arvutati kahe järjestikuse aasta — 1992 ja 1993 — imikusuremusnäitajad kaheselt, nii vana kui uut definitsiooni rakendades. Keskel läbi tõusis Eesti imikusuremus definitsioonimuutuse tõttu 17 protsendi võrra, mis on üsna hästi kooskõlas kaudsete meetodite abil varem antud hinnangutega [Anderson, Silver 1986]. Maakondade lõikes osutus definitsioonimuutuse mõju Saaremaal keskmisest suuremaks [EKDK 1994b].

Suremusteema kokkuvõtteks on oluline rõhutada, et nigelat elulemust ja nõrka tervist tuleb pidada üheks kõige tõsisemaks rahvastikuprobleemiks nii Saaremaal kui ka riigis tervikuna. Just asjaomane valdkond eristab Eestit negatiivselt Põhja- ja Lääne-Euroopa võrreldava rahvastikuarenguga riikidest. Oluline on seejuures tähele panna, et Eesti rahvastiku surmapõhjuste struktuur võrrelduna kõnealustele maadele tüüpilisega põhimõtteliselt ei erine, probleem seisneb ühtede ja samade surmapõhjuste kümnekond aastat varasemas mõjulepääsemises ehk teisisõnu

Keskmine eeldatav eluiga Saaremaa 1986 ja Bermuuda 1990

inimeste ebaloomulikult kiires “läbikulumisest” [Katus, Puur 1997]. Lisateavet Saaremaa rahvastiku surmapõhjustest üldkordaja kaudu võib leida Eesti suremusatlasest [Baburin *et al* 1997].

Olukorra parandamiseks vaevalt lihtsaid retsepte leidub ning rahvastikuprotsesside suure inertsi tõttu ei saa ka asjatundliku tegutsemise korral kiiret edu loota, kindlasti ei ole põhjust käsitleda sellena eluea lühiajalist tõusu mõne viimase aasta vältel. Rahvatervise kumulatiivne iseloom lubab pööret paremusele oodata alles pärast seda, kui ühiskondlike olude stabiilsus ja saavutatud heaolu hakkab toimima läbi mitmekümneaastase põlvkondliku kogemuse. Seni tuleb osata arvestada liigsuremuse mõju erinevatele eluvaldkondadele, mille näitena olgu viidatud eluea soodisproportsioonist johtuvale väga kõrgele üksikvanurite osakaalule. Rahvatervise näitavude valgusel on Eesti (tagasi)tee Euroopasse veel üsna pikk, saarlastel tuleb esialgu üritada järele jõuda kasvõi näiteks Bermudale.

1.4. Abielu ja perekond

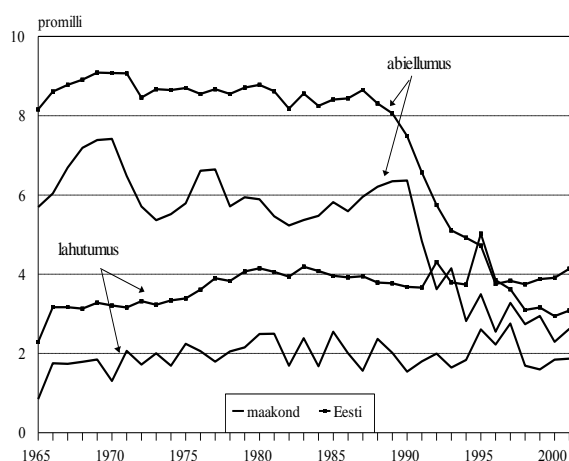
Kooseluvormide mitmekesisustumisele ja lahutumuse tõusule vaatamata kannab rahvastikutaaste põhifunktsiooni jätkuvalt perekond, endiselt pärinevad just pereringist rahvast omanäoliseks vormiv kultuur, käitumisnormid ja -eelistused. Majanduslikust vaatenurgast sõltub rahvastiku perekonna- ja leibkonnastruktuurist eluaseme ning püsitarbeesemete vajadus, mille osa rahvuslikus koguproduktis käsikäes üldise jõukusega suureneb. Samuti on perekond asendamatu toimetuleku tagaja eakate, vaegurite ning mistahes teiste igapäevast tuge vajavate rahvastikurühmade tarvis, kelle suhtarv modernses rahvastikus kipub kasvama. Samuti on rahvastikuprotsesside põhjalikum analüüs vastupidi levinud arvamusele näidanud lapsepõlvkodu ja vanematelt saadud mõjustuste tugevnemist [Katus, Puur, Põldma 2002].

Registreeritud esmas- ja kordusabielude arv Saaremaa rahvastikus on kogumiku käsitlusperioodil püsinud suhteliselt stabiilne, kuigi väiksemaid võnkeid võib aegreast muidugi leida. Nõnda suurenes abiellumiste arv maakonnas 1960 aastate lõpupoole lühiajaliselt koguni veerandi võrra, paaril aastal registreeriti saarel ligi kolmsada paariminekut. Taolise jõnksu põhjusena võib oletada peamiselt abiellumisea nooremist, mis algas Eestis paar-kolm aastakümnet varem ning jõudis lõpule parasjagu 1970 aastate algupoolel. Seitsmekümnendate algul asendus tõusuline aeglase, kuid see-eest üsna püsiva alanemisega. Langussuundumus saavutas põhja aastal 1982, mil abiellumiste arv langes korraks kaheksa juhuani aastas.

Käsitlusperioodi lõpul leidis aset uus sündmuste arvu lühiajaline tõus, et siis juba põhjanevalt langeda. Sarnaselt üleriigilise trendiga vähenes abielujuhtude arv 1990 aastatel ka Saaremaal järsult, absoluutarvuliselt registreeriti maakonnas paaril viimasel aastal vähem kui sada abiellumist aastas, mis moodustab vaid kolmandiku osundatud kõrgtasemest. Nõnda järgib Saaremaa rahvastiku abiellumuse dünaamika küllalt täpselt riigikeskmist trendi, samas on protsessi üldkordaja arvvaartus olnud käsitlusperioodil vähemalt veerandi jagu sellest madalam. Mõistagi johtub taoline püsiv tasemeerisus ennekõike rahvastiku eakamast vanuskoostisest ja abiellumisealiste väiksemast osakaalust maakonnas, aga mitte sagedasemast kooselusetest kõrvalehoidmisest.

Võrreldes abiellumistega on lahutuste arv Saaremaal näidanud kasvutrendi. Kuni 1960 aastate keskpaigani võis abielulahutust pidada veel suhteliselt harvaesinevaks sündmuseks ning kogu

Abiellumuse ja lahutumuse üldkordaja
Saaremaa 1965-2000

maakonna peale registreeriti tollal aastakeskmiselt tublisti alla poolesaja lahutusjuhu. 1965 aastal abielulahutuse protseduur lihtsustus ning kohe kajastus muudatus ka registreeritud lahutuste arvu hüppelises tõusus Saaremaal — asjaomaste sündmuste arv enam kui kahekordistus ühe aastaga. Lahutumuse intensiivsus muidugi nii järsult ei teisenud, paljud varasematel aastatel tegelikkuses lahkuläinud paarid nüüd lihtsalt vormistasid lahutuse.

Suhteliselt ühtlases tõusujoones jätkus lahutuste arvu suurenemine 1980 aastate alguseni ning mõnel aastal jõudis lahutatud paaride arv sajale üsna lähedale ehk perioodi algusega võrreldes ligi kolmekordsele tasemele. Käsitlusperioodi lõpul võib Saaremaal, sarnaselt üleriigilise suundumusega, leida märke lahutumustaseme stabiliseerumisest. Üldkordajaga mõttes jääb ka maakonna rahvastiku lahutumus riigikeskmisest allapoole, kuid suhterisus keskmisest on mõnevõrra suurem. Pereprotsesside seisukohalt viitab see tõsiasi, et Saaremaal on abielud Eesti üldpildiga võrreldes tugevamini koos püsinud. Omajagu on sellele muidugi kaasa aidanud põlisrahvastiku riigikeskmisest kõrgem osakaal, kelle seas lahutumus on teadupärast harvem kui sisserännanutel. Täiendava positiivse ilminguna on hilisemat ajajärku — aastal 1995 registreerimiskorralduse muutmistest tingitud võnke järel — iseloomustanud lahutumuse alanemine.

Kõnealuse olukorra juures ei tohi muidugi unustada, et Eesti asjakohases sündmusstatistikas kajastuvad vaid registreeritud abielud, milline kooseluvorm on põlisrahvastiku nooremates põlvkondades kiiresti asendumas vabaabieluga [EKDK 1995a]. Abiellumuse kõrval mõjutab viimane suundumus ka lahutumusnäitajate dünaamikat, kuivõrd ametlik statistika registreerib vaid juriidilise abielu purunemist. Tänaestest pereprotsessidest vähegi usaldusväärse ettekujutuse saamiseks oleks hädatarvilik hõlmata ka teised kooseluvormid, paraku hoiab ametlik abiellumusstatistika visalt kinni protsessi arengule jalgu jäänud mallist, saatjaks andmekaitsjate libajutud eraelu privaatsuse austamisest.

Sündmusstatistikale tuginedes osutuvad paratamatult moonutatuks ka abiellumuse ja lahutumuse regionaalerisused Saaremaa rahvastikus, muuseas sarnaselt enamiku teiste seni ühtlusarvutatud maakondadega [EKDK 1996-2002]. Vahest kõige enam torkab silma lahutumusnäitajate muutus maarahvastikus, kus 1980 aastatel vähenes lahutuste arv terve suurusjärgu võrra: käsitlusperioodi lõpul piisab maarahvastiku lahutusjuhtude üleslugemiseks piltlikult öeldes ühe käe sõrmedest. Kuivõrd maakonna kogunäitajad sellal põhimõttelist muutust läbi ei teinud, on lahutumus linnarahva seas samavõrra tõusnud. Kõigist maakonnas registreeritud lahutustest langes kaheksakümnendate teisel poolel Kuressaare arvele tervelt 93 protsenti. Neid arve tõemeeli võttes ja Saaremaa rahvastiku suhteliselt madalat linnastumistaset arvestades peaks lahutumuserisus linna- ja maarahvastiku vahel olema vähemalt kümnekordne. Sensatsioonihimuliste kurvastuseks tuleb siiski tõdeda, et tegemist pole rekordiraamatut vääriva faktiga, vaid andmekorraldusliku segadusega: miskipärast asendus lahutajate (aga ka abiellujate) elukohajärgne arvestus registreerimisjärgsega.

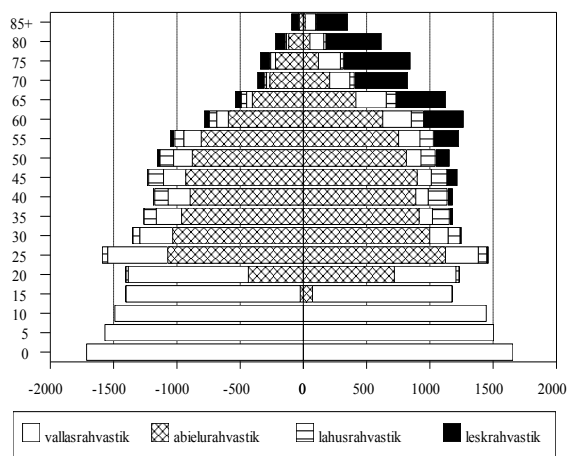
Rahvastiku pereprotsesside regionaalerisusest tõepärasema pildi saamiseks on võimalus pöörduda loendusstatistika poole, mis annab valdkonnast rahvastikuseisundilise läbilõike. Käsitlusperioodi lõpetava loenduse kohaselt moodustasid abielu- ja vabaabieluinimesed maakonna kogurahvastikust 43.8 protsenti, vallaliste suhtarv oli nimetatuga sisuliselt võrdne (43.3 protsenti). Arvukuselt kolmas rühm oli lesed 8.3 protsendiga ning viimaseks lahutatud/lahkuläinud 4.6 protsendiga. Kuigi maakondadevahelised erisused rahvastiku perekonnaseisus pole mitme teise rahvastikutunnusega võrreldes eriti suured, seisab Saaremaa abielurahvastiku osakaalult maakondade pingerea lõpus. Taolise asetuse peapõhjuseks paistab olevat saarlaste suurem vallalisus, millise arvnäitaja poolest asub Saaremaa esikohal. Oluline on tähele panna, et vallaliste kõrge suhtarv ei johtu ainult riigikeskmisest kõrgemast laste osakaalust, vaid maakondade seas kõrgeimat vallalisusmäära võis täheldada eelkõige abieluealises rahvastikus. Teisalt kinnitab ka loendusstatistika lahutumuse madalamat intensiivsust Saaremaal — püsivam paistab perekond olevat üksnes Hiiumaal ja Põlvamaal.

Joonis esitab rahvastiku perekonnaseisu vanusrühmade/põlvkondade kaupa. Protsessi seaduspärase vanussõltuvuse peegeldusena saavutab abielurahvastiku osakaal ka Saaremaal maksimumi kolmekümnendate eluaastate paiku, ulatudes pea nelja viiendikuni vastavast

vanusrühmast. Vanuspuud mööda ülespoole liikudes hakkab abielulisus langema: viiekümnendate eluaastateni eeskätt lahtumuse, vanemas eas aga valdavalt lesetumuse tõttu. Vanema ea suunas kasvab ka vallaliste osakaal, kuid selle erisuse põhjus ei peitu perekonna elutsükli, vaid põlvkondade abiellumuskäitumise teisenemises. Nimelt kuulus Eesti ajaloolise Euroopa abiellumustüübi levialasse, mille tunnusjoonteks on väga kõrge kooselusuhetest kõrvalejäänute suhtarv ning suhteliselt kõrge esmaabiellumisvanus [Hajnal 1965]. Eestis, mis vahepeal ümberrahvastatud Ingerimaad kõrvale jättes moodustas Euroopa abiellumustüübi leviala idapiiri, kujunes taoline abiellumumudel välja XVIII sajandil ning püsis Teise maailmasõjani [Palli 1988; 1997].

Niiviisi on joonisel kujutatud eakamad (nais)põlvkonnad, kelle sünniaeg langeb XX sajandi kahte alguskümnendisse, olnud vähemalt osaliselt tolle tänaseks kadunud käitumismudeli kandjaks. Kõige vanemates kogumiku arvtabelites kajastatud põlvkonnis lähenes naiste vallalisusmäär Saaremaal veerandile. Nagu mujalgi Eestis, võib ka Saaremaal selgesti tähele panna ebavõrdset elueaväljavaatest tulenevat erisust vanemaeliste meeste ja naiste perekonnaseisus. Et lesknaisi kohtub üle kuue korra rohkem kui leskmehi, tõstab see üheks valdavaks naisprobleemiks üksikvanuritega seonduva — vanavanurieas (tinglikult 75+) moodustasid üksielavad ligikaudu poole maakonna naisrahvastikust. Saaremaal on eakate üksielamine märgatavalt sagedasem kui riigis keskmiselt.

Rahvastiku perekonnaseis
Saaremaa 1989

Maakonna linnarahvastikku iseloomustab pea kõigis vanusrühmades kõrgem abielusolijate suhtarv, kusjuures suurima ulatuse saavutab Kuressaare ja vallarahvastiku abielulisuse erisus neljakümneaastaste seas. Maarahvastiku madalama abielulisuse põhjuseks on eeskätt kõrgem vallalisusmäär, nimelt on kesk- ja vanemaelise rahvastiku hulgas vallalisusmäär valdades koguni kaks korda kõrgem. Lahutumuse poolest kipuvad linlased maaelanikke pisut edestama, aga leskrahvastiku suhtarvus märkimisväärset erisust pole, välja arvatud kõige eakamad rahvastikurühmad. Nende seas tuleb ette sagedasemat lapse juurde elama asumist — ennekõike peale abikaasa kaotust —, mis kergitab linnarahvastiku vastavat näitarvu.

Perekonnaseisu soovõrdlus toob seejuures esile tõsiasja, et maarahvastiku kõrge vallalisusmäär jääb ka Saaremaal peamiselt meeste kanda. Rahvastikutaaste seisukohalt olulistes vanusrühmades meenutab tugevama soo vallalisusmäär Euroopa abiellumustüübi kadunud hiilgeaegu, näiteks 30-34 aastastest maameestest polnud tervelt veerand abielusadamasse jõudnud. Neljakümneaastastest meestest pidas Saaremaa valdades poissmehepõlve tervelt viiendik, samaeliste naiste vallalisusmäär oli pea kaks korda madalam.

Pruudidprobleemina tuntud olukorra põhjust tuleb otsida maarahvastiku moonutatud soosuhetest. Nõnda tuli vanusvahemikus 20-49 iga saja naise kohta keskeltläbi 119 meest, sellal kui elutabeli järgi peaks sellealiste hulgas valitsema hoopis meeste mõningane puudujääk. Selle näitaja poolest on Saaremaa rahvastikust pisut eespool vaid Põlva- ja Võrumaa. Soosuhete disproportsiooni tekkepõhjus seisneb muidugi naiste selektiivses väljarändes maapiirkonnist. Osaliselt on ränne suundunud Kuressaarde, kuid samavõrra on selle sihtkohaks olnud suuremad linnad mandril. Nimetatud tavapärasele tegurile tuleb Saaremaa puhul lisada veel võõrväe kohalolek, mis ajateenistusealistes vanusrühmades võimendas samuti soodisproportsiooni. Huvitav on tõdeda, et soosuhete moonutuse tulemusena pole maakonnas täheldada muidu nii tavapärasest situatsiooni, kus naised arvavad end meestest pisut sagedamini abielus olevaks. Koguni vastupidi, maal on rahvaloendus fikseerinud abielus meeste tillukese arvulise ülekaalu.

Kogumiku arvtabelid pakuvad võrreldavat teavet ka rahvastiku perekonnaseisu kohta omavalitsusüksuste kaupa. Olukorra probleemse iseloomustamiseks kasutatud näitarvu — reproduktiivse rahvastiku kõrgeenenud vallalisusmäär — poolest paistavad teiste hulgas silma Laimjala, Leisi, Muhu, Mustjala ja Salme vallad, kus kooselusehetest kõrvalejäämine hõlmas üle 30 protsendi 20-49 aastastest meestest. Hoopis kõrge (51 protsenti) oli meeste vallalisusmäär Kärlas, kuid sealkandis tuleb põhjust otsida vallas paiknevast hooldeasutusest. Kõige väiksem oli meeste vallalisusmäär Kuressaares, samas kui valdade seas ei leidunud ühtegi, kus meeste vallalisusmäär oleks langenud alla veerandi osundatud eaurühmast. Arvata, et tasakaalustamata soosute toime ei piirdu üksnes rahvastiku perekonnakoostise moonutusega, vaid avaldub piirkondliku arengu teisteski valdkondades. Kuigi disproportsioon hakkas käsitusperioodi lõpupoolel ilmutama nõrgenemismärke, tuleb selle kumulatiivse mõjuga arvestada veel mitmel eelseisval aastakümnel.

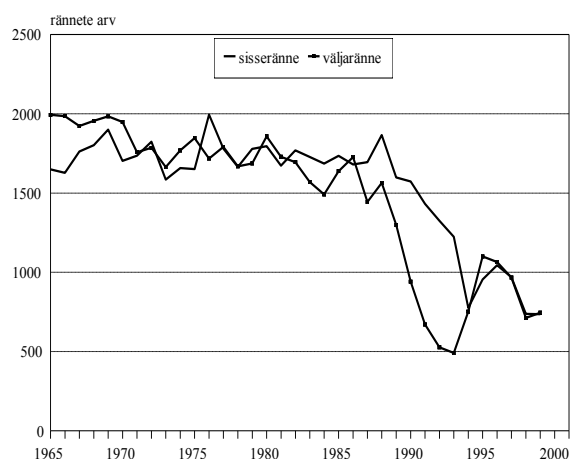
1.5. Ränne ja paikus

Pikemas ajaraamis paigutub Saaremaa rahvastiku rändeareng hästi mobiilsusrevolutsiooni raamistikku, mille kohaselt demograafilise üleminekuga kaasneb seaduspärane rändeintensiivsuse tugev kasv. Selle põhjuseks on rahvastiku hüppeline juurdekasv taastetüübi vahetumisel, mis pole ühitatav ühiskonna tolleaegse sotsiaal- ja majandusarengu ruumilise korraldusega. Niiviisi käivitub demograafilise ülemineku teisel poolel intensiivne väljaränne — mõistagi peamiselt maapiirkondadest, kus asub rõhuv enamus rahvastikust — sihtsuunaga omaenese rahvusruumi linnalistesse asulatesse ja emigratsioon üle nimetatud asuala piiri [Zelinsky 1971]. Rahvastikuloos osutub taoline elanikkonda süstemaatiliselt ümberpaigutatav liikumus ajutiseks episoodiks, millele modernse taastetüübi juurdumisel järgneb ühesuunaliste rändeprotsesside järkjärguline taandumine. Üht osa viimatinimetatud ajajärgust kogumiku käsitusperiood hõlmabki.

Võrreldes enamiku teiste maakondadega puudutas Venemaalt ja mujalt NLiidu aladelt lähtuv sõjajärgne sisseränne Saaremaa rahvastikku hoopis vähem ning seevõrra on üldine rändeareng osundatud klassikalise skeemiga paremini kooskõlas kui Eestis keskketlapi. Nõnda pole maakonna rändetrendis sisuliselt üldse märgata voogude kasvu 1960 aastate lõpul, mis katkestas ajutiselt rändeintensiivsuse reeglipärase alanemise. Eelkõige on taoline eristumine jälgitav väljarändes, milles rahvastiku ruumilise liikumise ja lähtepiirkonna rahvastikuarengu tihe seos — seevõrra käsitletakse väljarännet migratsiooniarengu esmasprotsessina — tuleb hästi ilmsiks [Rogers, Willekens 1986]. Juhuvõnkeid kõrvale jättes on Saaremaa väljarännet käsitusperioodil iseloomustanud aeglane, kuid järjekindel langussuund. Kuuekümnendate aastate keskpaigas ulatus väljarännete koguarv maakonnas kahe tuhande piirimaile, aga käsitusperioodi jooksul kahanes sündmuste arv ligikaudu kuuendiku võrra. Kuivõrd sisserännete arv samal ajal langustrendi ei näidanud, asendus ränderevolutsiooni käivitumisest ehk teisisõnu XIX sajandi lõpust püsivalt negatiivne rändesaldo 1970 aastate algupoolel voogude tasakaaluga ning perioodi lõpupoolel kujunes juba sisserände ülekaal.

Käsitusperioodi kokkuvõttes kasvatas ränne Saaremaa rahvaarvu ligi pooltuhande inimese võrra. Huvitav on lisada, et negatiivse rändesaldo positiivseks pöördumine puudutas ka Saaremaa

Sisse- ja väljarändevoog
Saaremaa 1965-2000

maarahvastikku, mida alates aastast 1983 kuni käsitlusperioodi lõpuni iseloomustas siserände ülekaal. Kirjeldatule tuleb taas seletust otsida üle Eesti piiri kulgenud rändevoogude suhteliselt madalast osakaalust maakonnas, mistõttu rahvastikku pikka aega maalt linna ümberpaigutanud siserände suunamuutus kaheksakümnendatel tõuseb Saaremaa puhul otsekohe ja selgekuuliselt esile. Põhjalikumalt on asjaomast pööret käsitlenud Euroopa Rahvastikukomitee egiidi all läbiviidud võrdlusprojekti, kus Eesti rahvastiku siseränne leidis üksikasjalikku analüüsi kümme aasta teise riigi kõrval [Kupiszewski *et al* 1998].

Joonis toob ka esile rändeintensiivsuse hüppelise languse käsitlusperioodi viimastel aastatel, kuid veneaegse rändestatistika allakäik kaheksakümnendate lõpul nõuab taolise järelduse tegemisel ettevaatust. Saaremaal paistab korralgedus riigikeskmise ja iseäranis suuremate linnadega võrreldes tagasihoidlikum olevat, kuid sellegipoolest nõuab viimase kümnendi rändeandmete kasutamine tõhusat kvaliteedianalüütilist eeltööd. Samalaladsele tulemusele jõuab muuhulgas ka maakonna rändesidemeid põhjalikult käsitlenud prof. Ann Marksoo, tõdedes rändeptsessidest tingitud rahvastikumuutuse alarvestust kuni kolme neljandiku ulatuses [2002]. Lugeja paneb arvatavasti tähele, et joonisel pole näiteks jälgegi Saaremaal paiknenud vene sõjaväe ja nende pereliikmete lahkumisest, kes vähemalt osaliselt elasid tsiviilterritooriumil ning kelle olemasolu kajastub maakonna loendusandmetes — väljarände hoogustumise asemel näitavad andmed hoopis vastava rändevoogu ligi kolmekordset kokkukuivamist 1990 aastate algul.

Üldistuse tasandil toetab skeptitsismi andmestiku suhtes Euroopa Rahvastikukomitee eespool viidatud võrdlusprojekti raames teostatud kvaliteedianalüüs, mis andis siinmail kogutava rändestatistika usaldusväärsusele üpris ühemõttelise hinnangu: Eesti 1990 aastate rändeandmed pole analüüsialusena enam tõsiseltvõetavad ning kõlbavad vaid mõttemänguks. Taolise olukorra juured peituvad omaaegses korralduses, kus elukohavahetuse alane andmekogumine rajanes sissekirjutusprotseduuril, mille põhieesmärgiks oli administratiivne kontroll rahvastiku liikumise üle. Ühiskonnamuutuse edenedes minetas sissekirjutus kui administratiivne lubatäht senise toime, aastatel 1986-1987 alanud protsessi viis vormiliselt lõpule Riigikogu otsus 1992 aastast sissekirjutusnõue tühistada. Paraku ei suutnud aga isegi see samm tuua pööret elukohaarvestust korraldava ametnikkonna toimetustesse, kes endiselt lähtub sissekirjutusest kui ainumõeldavast alusest. Tulemusena lahknevad tegelikud rändeptsessid ja vastav statistiline arvepidamine üksteisest juba täielikult, mis pole tähele panemata jäänud kutsutud ja seatud ametiasutuste poolt. Kuid paradoksaalselt, sellele ammu teadaolevale probleemile lahenduse leidmise asemel otsustas Statistikaamet alates 2000 aastast rändeandmete publitseerimise lõpetada [ESA 2002]. Paraku on taolisest jaanalinnu taktikast lõppkokkuvõttes vähe abi, sest hukkaläinud rändearvestus põhjustab rahvaarvu ja vanusstruktuuri ebatäpsuse, mis moonutab juba eranditult kõiki rahvastikupõhiseid näitajaid.

Sündmusstatistiline pilk koondab tähelepanu eeskätt rändeintensiivsuse ajalis-ruumilisele muutusele. Rände mõju rahvaarvule ning rahvastikukoostisele on rändevoogude suunast ning selektiivsusest muidugi tuletatav, kuid protsessi tagajärgede avamiseks on mõistlik täiendada sündmusandmestikku loendusstatistikaga. Vahemärkusena olgu lisatud, et Eesti oludes pakub loendus ainsana aluse ka asjaomaseks käsitluseks omavalitsustasandil, mille kohta sündmusstatistiline rändeandmestik käsitletaval ajaperioodil üldse puudub. Kesksel tähelepanu pälviv seejuures rahvastiku põlisus, mis kokkuvõtlikult kätkeb endas elukoha- ja sünni/päritolumaa vahekorda. Paljudest teistest rahvastiku sotsiaaltunnustest erinevalt on sünnimaa demograafiline alustunnus, mida keegi elu jooksul muuta ega valida ei saa, piltlikult öeldes otsustavad selle isiku eest ära tema vanemad. Sisulises mõttes ei seisne põlisus aga mitte formaalses sünnipaigafaktis, vaid selle loodus- ja sotsiaalkeskonna sügavas ja mitmeplaanis mõjus, kuhu inimene sündides satub. Kuigi lapseas toimuvast sotsialiseerumisprotsessist pole teada ehk veel piisavalt, on ometi kindel, et koos vanematelt päritud geneetilise pagasiga paneb just sünnijärgne keskkond paika lõviosa isiku sotsiaal-demograafilistest tunnustest ja määrab selle kaudu kuuluvuse kindla rahva ehk oskuskeeles väljendudes geodemograafilise süsteemi hulka [Pavlik, Hampl 1976].

Kui elukohamaa vahetub, tuleb inimesel läbi teha uus adapteerumisprotsess ehk teistkordne sotsialiseerumine uude geodemograafilisse kooslusse. Üksikisikuna ja teatud kitsamaid aspekte silmas pidades võib mõni inimene läbida teisese adapteerumise suhteliselt kiiresti, rahvastikurühma kui terviku jaoks pole kõnealune protsess aga ühe inim põlve vältel kuidagi võimalik. Väga mitmekesise suhetekompleksi ja põlvkondade järjepidevuse tõttu kulub selleks mitte vähem kui kolme põlvkonna pikkune ajavahemik, mille jooksul toimub vanematekodust ja ümbritsevast sotsiaalkeskonnast lähtuvate mõjustuste samm-sammuline ühtlustumine, mitmesuguste isiku jaoks oluliste suhtevõrgustike raskuspunkti ruumiline ümberpaiknemine, samuti keeleline, kultuuriline ja sotsiaalne lülitumine asukohamaa ruumilistesse struktuuridesse jms.

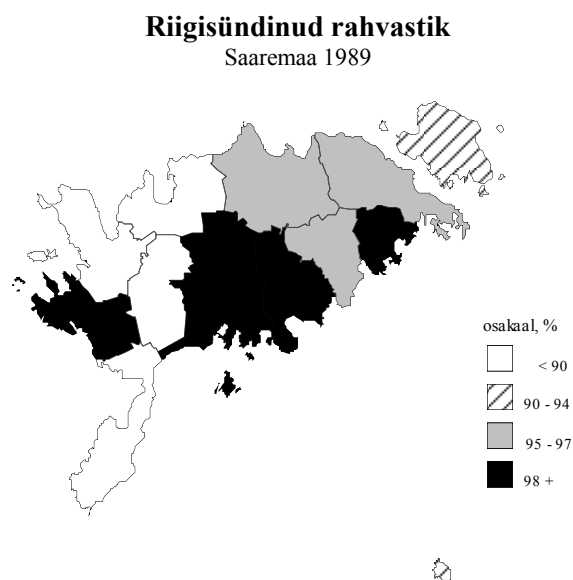
Kui uue asukohamaa keskkond juhtub tunduvalt erineva sünnimaale iseloomulikust või pole selle sotsialiseeriv mõju piisavalt intensiivne, võib asjaomane protsess — põlistumine ehk moodsa terminiga lõimumine — nõuda rohkem aega kui kolm põlvkonda. Igatahes kuulub isik uuel asukohamaal kõnealuse protsessi vältel sisserännanute ehk immigrantide hulka, milline rahvastikuosa nii sotsiaaldemograafilise struktuuri kui rahvastikuprotsesside seisukohalt erineb vähemal või suuremal määral põlisrahvastikust. Pikemas ajaperspektiivis kujutab välispäritolu rahvastik, kelle hulgas põlistumisprotsessi vaatenurgast on mõistlik eristada välissündinuid ning nende teist (ja olemasolul kolmandat) põlvkonda, endast normaalse arengu korral siiski mööduvat nähtust — aja jooksul ta kas põlistub või lahkub.

Üldteada tõsiasi on Eesti välispäritolu rahvastiku kujunemine ning kiire kasv arvukaks rahvastikurühmaks olnud seotud NLiidu territooriumilt, eeskätt Venemaa Euroopa-osast lähtunud immigratsiooniga Teise maailmasõja geopoliitilise pöörde järel. Vahest on vähem teada nimetatud protsessi rahvastikuarenguline tagapõhi. Nagu eespool põgusalt viidatud, järgneb rändearengu klassikalise skeemi kohaselt demograafilise ülemineku käivitumisele paari kümnendi pikkuse ajanihkega rahvaarvu järsu kasvu toimet rändepotentsiaali kuhjumine, mis realiseerub linnastumises, väljarändes ning — madala asustustiheduse või asustamata territooriumide olemasolul — ka sisekolonisatsioon. Rahvastikuarengu pioneerriikide hulka kuuluvas Eestis leidis taoline rändepotentsiaali kumuleerumine aset XIX sajandi teisel poolel ning mitme asjaolu koosmõjul realiseerus see valdavalt idasuunalises, tolleaegse Vene Impeeriumi aladele suundunud väljarändes. Kõige arvukamad rändevood olid seejuures suunatud Eesti lähialadele: Peterburi linna, Ingerimaale ja Pihkva kubermangu [Pullat 1981; Arens 1994 jt]. Sajandivahetuseks oli eesti asunduste geograafia laienenud, paljus Vene riigi äärealade koloniseerimist soosiva poliitika toel, ning eestlasi võis leida Kaug-Idas, Siberis, Kaukaasias, Krimmis, Volga jõgikonnas jm [Pallo 1897; Nigol 1918; Korb, Peebo 1995; Korb 1999]. Euroopa mastaabis võib eestlaste väljarännet pidada silmatorkavalt intensiivseks, hinnangute kohaselt ulatus väljaspool rahvusruumi, mujal Vene impeeriumi maa-alal elavate eestlaste arv ligikaudu 200 tuhandeni, mis moodustas ligikaudu 15-17 protsenti Esimese maailmasõja eelsest eestlaste koguarvust [Katus 1990].

Möödunud aastasaja keskpaigas oli olukord juba teine ning rahvastikuarengu seaduspärane kulg pööras rändevahetuse suuna eelnenud kümnenditega võrreldes vastupidiseks. Varase demograafilise ülemineku tõttu oli Eesti selleks ajaks oma väljarändepotentsiaali ammendanud ning juba 1930 aastatel võis täheldada esimesi märke algavast sisserändest. Seevastu Venemaal rändepotentsiaali kõrgpunkti sõjajärgsetel aastatel just saabus [Vishnevski, Volkov 1983; Andreev, Darski, Harkova 1998]. Rändepotentsiaali kõrgtase Venemaal ja teistes slaavi vabariikides langes parasjagu kokku Baltimaade annekteerimisega ning uus geopoliitiline olukord lõi soodsad tingimused selle potentsiaali realiseerumiseks uute läänekolooniate suunas. Protsessi tugevdas rände lähte- ja sihtpiirkonna rahvaarvu kahe suurusjärguni ulatuv erisus, aga ka suur rahvastikukadu nii Eestis kui Saaremaal sõja- ja sellele järgnenud sotsiaalse ümberkorralduse käigus, samuti Eestit Venemaast lahutava riigipiiri *de facto* äralangemine ning riiklikul tasandil viljeldud venestamispoliitika.

Objektiivsete ja subjektiivsete, st ühiskonna enda poolt väärtustatud ja esiletõstetud tegurite kokkulangemise tulemuseks oli üliarvuka välispäritolu rahvastiku kujunemine Eestis, milline asjaolu tõuseb teiste sarnase demograafilise arengujärguga Euroopa riikide taustal jõuliselt esile, kuigi tegemist on samuti tuntud immigratsioonimaadega. Käsitlusperioodi lõpetava rahvaloenduse kohaselt

moodustasid välissündinud 26 protsenti Eesti kogurahvastikust, koos teise põlvkonnaga ulatub välispäritolu rahvastiku osakaal koguni kahe viiendikuni [Katus, Puur, Sakkeus 2002]. Kõnealused suhtarvud on Euroopa maade hulgas Luksemburgi järel rekordilised, ühtlasi kõrgeimad ka endise NLiidu riikide seas [Council of Europe 2002]. Lisades sellele sisserännanud rahvastiku laiaulatuslikust päritoluarealist tuleneva seemise heterogeensuse, nimetatud rahvastikuosa ebaühtlase ruumilise paigutuse ning okupatsiooniseisundist tingitud Eesti põliskeskkonna nõrgestatuse, saab selgeks välispäritolu rahvastikuga seotud probleemipuntra keerukus ning kiiretele lahendustele rajatud lootuste naiivsus.

Käesoleva kogumiku arvtabelites on rahvastiku põlisust käsitletud riigisündinu ja välissündinu tunnuse kaudu, mis kätkeb esimese põlve sisserändajaid. Eesti üldtaustal on Saaremaa omapäraks olnud muidugi sisserännanute tagasihoidlik esindatus rahvastikupildis: käsitusperioodi lõpul piirdus nende osakaal 6.6 protsendiga, absoluutarvuliselt leidis välissündinuid maakonnas kahe ja poole tuhande jagu. Saaremaal nagu ka suhtarvuliselt veelgi väiksema välissündinute hulga poolest teada Hiiumaal vajutas kõnealusele rahvastikuosale pitseri militaarne taust, mis avaldub kõvasti meeste kasuks olevas soosuites, kirevas päritolugeograafias, omalaadses ruumilises paigutuses jms. Nõnda asus suurem osa sisserännanuist mitte Kuressaares vaid valdades, mis on risti vastupidine

immigrantrahvastiku tavapärasest mallist. Suhtväljenduses oli sisserännanute osakaal suurim Kihelkonna (18.5 protsenti) ja Kärla vallas (16.5 protsenti) ning saare keskmisest kõrgemat välissündinute kontsentratsiooni võis täheldada samuti Muhus, Mustjalas ja Salmes. Teisalt olid Kuressaare, Laimjala, Lümända ning Pihntla nii sõjaväest kui muust välispäritolu rahvastikust sisuliselt puutumata, neis valdades piirdus sisserännanute suhtarv ühe-kahe protsendiga. Üleriigilises omavalitsuste pingereas mahtusid neist neljast ettepoole vaid Pühalepa Hiiumaal ning Kihnu. Arusaadavalt oleks militaarrahvastiku osas sisutu asetada küsimust põlistumisest, mida muuhulgas kinnitab selle rahvastikuosa pea täielik lahkumine. Aastatuhande vahetusel elas Saaremaal kokku alla kaheksasaja välissündinu, nendest ligikaudu pool pealegi põlisrahvastiku hulka kuuluvad mujalsündinud eestlased.

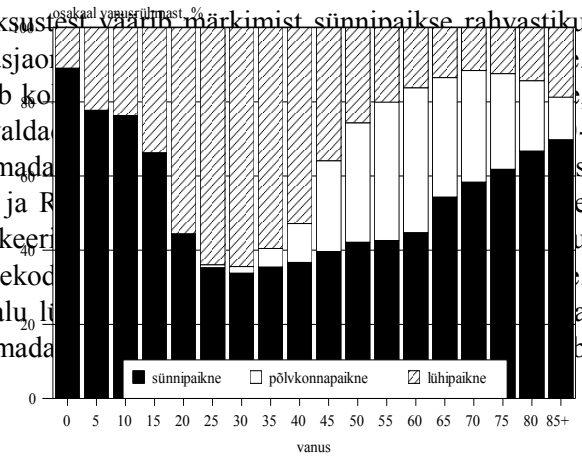
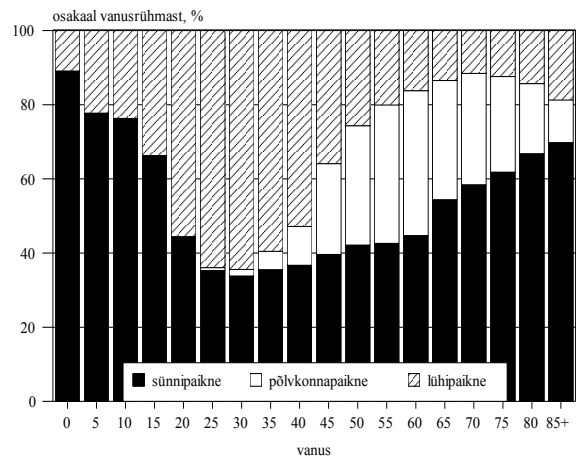
Põlisusele lisaks mõõdab rahvastiku sünni- ja elukoha seost ka paiksustunne. Kuivõrd enamasti inimesi on oma elu jooksul mingil põhjusel ikka elukohta vahetanud, moodustavad ühes ja samas paigas sünnist saati elanud inimesed tavaliselt vähemuse. Vanusrühmiti on sünnipaikseid tüüpiliselt kõige vähem 20-30 aastaste hulgas, keda iseloomustab suhteliselt kõrge rändeaktiivsus õpingute, peremoodustuse, tööotsingute ning muude asjaolude tõttu. Vanemate eärühmade sünnipaiksus suureneb, peegeldades rahvastiku ruumilise liikumise põlvkondlikku kasvutrendi, aga ka naasevrände mõju. Kuivõrd põlvkonnapaiksus eeldab pikemaajalist asumist väljaspool sünnikohta, saab asjaomane rahvastikurühm kujuneda eelkõige kesk- ja vanemaelises rahvastikus, lühipaiksete kontsentratsioon seevastu on aga tüüpiliselt suurim nooremaeliste hulgas, kus asjaomane rühm moodustab selge enamuse. Riigi keskmise taustal paistab Saaremaa rahvastiku paiksuskoostis silma eeskätt kõrge sünnipaiksete ning madala põlvkonnapaiksete osakaalu poolest. Kogurahvastikus moodustasid sünnipaiksed absoluutarvulise enamuse (54 protsenti), suhtarvuliselt on sünnipaikse rahvastiku osakaal veidi kõrgem vaid Võrumaal. Maarahvastikku eraldi käsitledes aga edestab Saaremaa rahvastik nimetatud näitarvu poolest ka Võrumaad. Kõnealused maakonnad olid käsitusperioodi lõpul ühtlasi ainsateks, kus sünnipaikne rahvastik ületas põlvkonna- ja lühipaikse

rahvastiku koosvõetuna. Saarerahva tihe seos kodupaigaga aitab seletada Saaremaal inimestevahelises suhtluses valitsevat ja ning mandrilt tulijale selgesti silma hakkavat õhkkonda, mis paljudes teistes paikades on ühiskonna tõmbetuules haihtunud. Nõnda on sellel nähtusel rahvastikuteaduslikult mõõdetav alus.

Ootuspäraselt on sünnipaiksete suhtarv Kuressaare maakonna keskmisest madalam, piirdudes 43 protsendiga. Rahvaarvu suhteliselt kiire kasvu peegeldusena ulatus lühipaiksete arv kahe viiendiku lähedale ning põlvkonnapaiksed moodustasid linnarahvast viiendiku. Taolise üldproportsiooni juures tuleb muidugi arvestada paiksuskoostruktsiooni tugevaid põlvkondlikke erisusi.

Nõnda oli enne Teist maailmasõda sündinud kohortides kõige tagasihoidlikuma esindatusega põlvkonnapaikne rahvastikurühm. Samuti on oluline tõdeda, et valdav enamik Kuressaarde elama asunuist pärineb Saaremaa valdadest. Maahaldusüksustest väärt märkimist sünnipaikse rahvastiku eriti kõrge suhtarv Laimjala ja Muhu vallas, kus asjaolu Nimetatust veel kõrgemat sünnipaiksuse määra võib ko Peipsiääre, Meremäe ning Raja). Saaremaa teistes valdades 70 protsendi vahemikus, keskmisest tublisti madalam (sünnipaikseid 41 protsenti), Kärlas (37 protsenti) ja R põhjuseks muidugi saare põlisrahva lahkumine sõjakeerri osakaalu üleriigilise teeninduspiirkonnaga hooldekod. Ülejäänud paiksusrühmadest omavad suuremat kaalu 20 esindatust võib Saaremaa valdades üsna ühtlaselt madal vastav suhtarv kümnendikuni.

Rahvastiku paiksus
Saaremaa 1989

1.6. Rahvastiku vananemine

Sündimus, suremus ja ränne kujundavad koostoimes rahvastiku vanuskoostise, mis modernse taastetüübi puhul akumuleerib vähemalt seitsme-kaheksa eelneva aastakümne arengu. Sündimustase määrab terveks inimeaks ette järjestikuste kohortide omavahelised proportsioonid, mida saab märkimisväärselt mõjutada üksnes sõda või muu üldine katastroof. Niisuguse järjepidevuse tõttu avaldavad näiteks tänased protsessid Saaremaa rahvastikuarengule otsest mõju veel sajandi lõpupoolel. Olgugi sotsiaalprotsessidega võrreldes tähelepanuväärivalt inertne, muutub pikemas ajaraamis siiski ka rahvastiku vanuskoostis. Koostise teisenemine allub seejuures kindlatele seaduspärasustele, mille toime osutub aga põhjus-tagajärje ajalise lahutatuse tõttu mõnikord raskesti hoomatavaks.

Vanuskoostise pöördumatu teisenemine, mida tuntakse rahvastikuvananemisenä, seondu demograafilise ülemineku ja modernse taastetüübi kinnistumisega. Selle protsessi käigus saab põhimõtteliselt uue ilme laste, täiskasvanute ning vanavanemate vahekord, mistõttu kvantitatiivselt võib protsessi määratleda vanurrahvastiku, tavapäraselt 60- või 65-aastaste ja eakamate osakaalu ning keskmise rahvastikuvanuse suurenemise kaudu. Kuivõrd peremoodustus, õpingud, töö, pensionilesiirdumine, sotsiaalne toetartve, laiemalt võttes inimese sotsiaalne roll ja koht ühiskonnas tervikuna on kindlas vanussõltuvuses, omandab rahvastiku vanuskoostis ja selle muutus puhtdemograafilisest hoopis laiemä tähenduse. Ühiskonna edukäigu tähelepanuväärse ilminguna loob

kaasaegsele rahvastikutaastele vastav vanusjaotus ning individuaalse elutsükli raamide avardamine uusi võimalusi, teisalt tekitab seesama jaotus ka tundmatuid asetusi, mille käsitlemiseks ühiskonnal varasem kogemus puudub. Ütlema tagi on selge, et vananemisprotsessi süvenedes tärkab vajadus omada kindlasihilist ühiskonnapoliitikat, mis aitaks erinevaid eluvaldkondi kohandada rahvastikuarengu uue tasakaaluga [Katus *et al* 1999].

Eestis ulatub rahvastikuvananemise algus tagasi XIX sajandi keskpaika, mil sündimus ja suremus, alguses pikkamööda ja siis kiirenevas tempos, kahanema hakkasid. Demograafilise ülemineku varase ajastuse tõttu toimusid küllalt suured muutused rahvastiku vanusjaotuses juba ülemöödunud sajandi lõpupoolel ning möödunud sajandi alguskümnenditel [Katus 1997b]. Maakondlikus lõikes on protsessi kulg jälgitav alates 1881 aasta rahvaloendusest ning Saaremaal moodustas eakas rahvastik (60+) tollal üheksa protsenti kogurahvastikust. Vananemisprotsessi tempolt edestas Saaremaa tollal pisut Eesti keskmist, mida hoidsid tagasi demograafilise ülemineku mõnevõrra hilisema ajastusega Viru-, Võru- ja Petserimaa. Kahe maailmasõja vahelisel iseseisvusajal võib Saaremaa rahvastikku pidada Eesti üldtaustal suhteliselt eakaks — 1922 aasta rahvaloendus näitas vanurrahvastiku (60+) suhtarvuks maakonnas 13.2 protsenti. Saaremaast jäid kõnealuse näitarvu poolest ettepoole modernse rahvastikutaaste pioneerpiirkonnana tuntud Viljandimaa, samuti Lääne- ja Pärnumaa. Teise Eesti Vabariigis toimunud rahvaloenduse ajaks (1934) oli näitaja kasvanud 14.7 protsendini ning järgnenud aastate vältel vananemistrend jätkus.

Esimene sõjajärgne rahvaloendus (1959) fikseeris vanuriosakaalu Saaremaa rahvastikus 19.0 protsenti. Riigikeskmiste vananemisnäitajate taustal, mis suurearvulise sisserände toimele 1940 ja 1950 aastatel koguni tagurpidi liikusid, oli Saaremaal ikka tegemist kasvuga sõjaeelse tasemega võrreldes. Eakate suhtarvu järjepidev tõus kestis 1960 aastate lõpuni ning ühtlusarvutatud aegrea kohaselt saavutas vanurrahvastiku osakaal maksimumi 1970 aastate algul. Vanuriosakaal tõusis sel perioodil 22 protsendini [EKDK/EKMI 1994a; 1994b]. Huvitav on märkida, et ühtlasi toimus laste ja vanurite arvulise suhte pöördumine viimase rühma kasuks, seda esmakordselt rahvastikuloos. Osundatud kõrgpunkti taga oli teadagi demograafilise ülemineku — siinkohal täpsemini XIX sajandi lõpupoole — sündinud suurearvulise rahvastikupõlvkonna jõudmine vanuriikka.

Samal põhjusel, peegeldades möödunud sajandi paaril alguskümnendil kiiresti allapoole suundunud sündimust ning vastavalt sünnipõlvkondade suuruse kahanemist, asendus Saaremaa rahvastiku vananemistrend 1970 aastate teisel poolel koguni ajutise tagasinoorenemisega. Nii moodustas 1979 aasta loendusel vanurrahvastik 19.4 protsenti kogurahvastikust, käsitusperioodi lõpuks oli vastav näitav langenud 18.7 protsendipunktini, mis on üsna lähedane 1950 aastate keskpaigas valitsenud demograafilisele seisundile. Absoluutarvult elas 60-aastasi ja vanemaid Saaremaal ühtlusarvutusega kaetud perioodi rohkem kui seitse tuhat, neist kolmandik oli ületanud 75 eluaasta piiri, millisest earühmast peale sageneb vajadus toimetulekuabi järele. Laste suhtarv ulatus samal ajal ligi 24 protsendini ning tööaliste osakaal peaaegu 58 protsendini. Nii laste kui vanurite osakaalu poolest ületas Saaremaa rahvastik riigikeskmist, teisalt oli tööaliste osakaal maakonnas madalam kui Eestis keskmiselt. Kuivõrd sündimus on Saaremaal olnud püsivalt keskmisest kõrgem, tuleb kõnealuse asetuse põhjusi otsida ennekõike väljarändest. Omavahel kombineerudes põhjustas eakate ja laste üheaegselt kõrge osakaal mõnevõrra ebasoodsama ülalpeetavussuhte. Nii tuli käsitusperioodi lõpul Saaremaal saja tööalise (tinglikult vanusrühm 15-59) kohta keskmiselt 74 vanema- või nooremaealist isikut, vastavaks riigikeskmiseks näitavuks oli 64 ülapeetavat saja tööalise kohta.

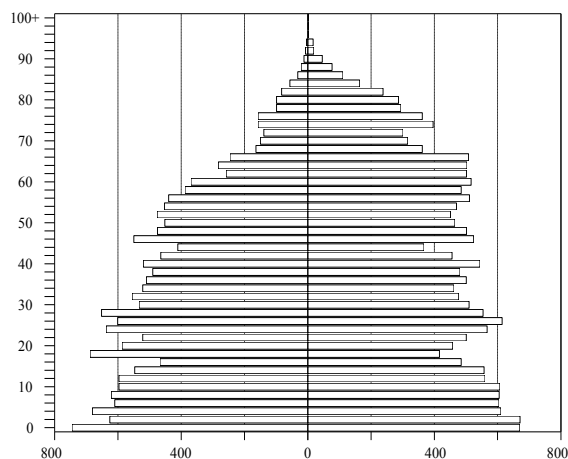
Juuresolev joonis esitab Saaremaa rahvastiku vanuspuu käsitusperioodi lõpu seisuga, millel on kokkuvõtlikult kajastatud maakonna demograafilise arengu pöördepunktid XX sajandi algusest alates. Selgelt märgatava tühikuna on puu ülaosas näha Esimese maailmasõja ja Vabadussõja aegne sündimuse madalseis. Ootuspäraselt järgneb uus lünk püramiidis parasjagu põlvkonnapikkuse sammuga, esitades niiviisi varasema tühiku demograafilist kaja. Pealegi aitas seda omajagu süvendada sattumine Teise maailmasõja järelaastale, mil uus võim leidis osa kohalikku rahvast (ja muidugi nende järeltulijad) ühiskonda sobimatu olevat. Seda võib pidada üheks tõenäoliseks põhjuseks, miks Eesti ei kogenud teiste demograafiliselt võrreldavate riikidega sarnast beebibuumi,

kuigi sellekohased märgid olid 1930 aastate lõpul — ja vene esimese okupatsiooniaasta seisaku järel ka sõja-aastatel —, sarnaselt Prantsusmaa, Rootsi ja Shveitsiga küllalt selgesti ilmnenu [Katus 1997b]. Tunnistusest taastetasemest pisut kõrgemal püsinud Saaremaa sündimusest on vanuspuu keskkohast allapoole pigem laieneva kui kitseneva kujuga. Puu ahenemine kahekümnenda eluaasta ümbruses seostub eeskätt õppimisega väljaspool maakonda, mis pikka aega on olnud üheks oluliseks

kanaliks noorema rahva saarelt lahkumisel [Marksoo 2002].

Rahvastiku vanuspuu

Saaremaa 1989

Vanuspuu ülaosa tugev asümmeetria viitab veelkord eluea väga tugevale soorisusele. Vastsündinute hulgas tavapärase poisslaste ülekaal asendus juba kolmekümnendate eluaastate alguseks sugupoolte tasakaaluga, mispeale hakkas samm-sammult süvenema vastupidine suhe. Märkatavaks muutub soodisproportsioon juba viiekümneste hulgas, kuuekümnendate eluaastate lõpuks ületab naiste arv meeste oma juba ligi kahekordselt. Sarnaselt Eesti üldpildile langeb ka Saaremaal meesrahvastiku osakaal vanavanurite hulgas kolmandikuni. Selgepiirilisel mitmes teises maakonnas tõuseb Saaremaa vanuspuu esile võõrväe kohalolek.

Rahvastikuvananemise maakonnasisese kõrvutamise tulemusist tuleb eelkõige tõdeda linna- ja maarahvastiku vanuskoostise süstemaatilist erisust käsitlusperioodil. Kuivõrd elukohavahetajate hulgas domineerivad nooremaelised, tõi urbanisatsiooniprotsessis olulist rolli mänginud sisseränne enesega kaasa rahvastiku suhteliselt noorema vanuskoostise Kuressaares ning eakama maapiirkondades. Nõnda andis 1959 aasta rahvaloendus linnarahvastiku vanuriosakaaluks 9.7 protsenti, valdade puhul oli vastav näitaja üle kahe korra kõrgem (21.9 protsenti). Vahemärkusena on huvitav lisada, et taoline asetus moodustas tubli kontrasti sõjaeelsega olukorraga: enne Teist maailmasõda iseloomustas eakam rahvastik vastuoksaks Kuressaaret, sarnaselt teiste vähemurbaniseerunud maakondadega [Katus *et al* 1999]. Sõjajärgselt kiiresti kasvanud Kuressaare koondas noorem rahvastikku eelkõige saare maapiirkondadest, mis kajastubki vananemisnäitajate hüppelises diferentseerumises.

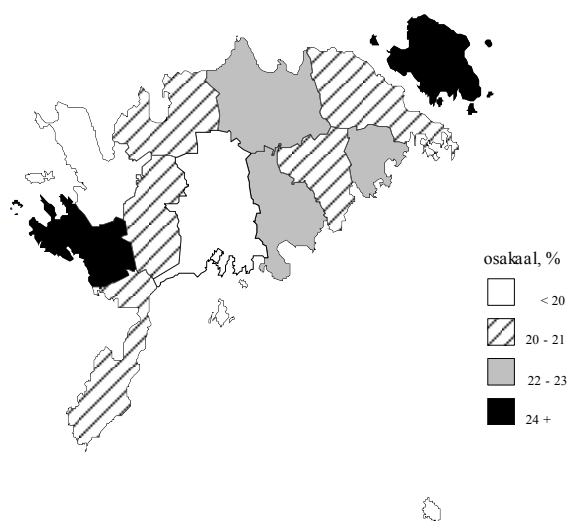
Kuuekümnendatel ja seitsmekümnendatel märkimisväärne erisus Saaremaa linna- ja maarahvastiku vananemisastmes säilis. Kuressaare säilitas tähelepanuväärselt noorusliku vanuskoostise (vanuriosakaal pisut üle kümnendiku), valdades moodustasid eakad veerandi kogurahvastikust. Seitsmekümnendate teisest poolest alates võib siiski täheldada linna- ja maarahvastiku vananemisnäitajate järkjärgulist lähenemist. Ühelt poolt tingis seda varasematel kümnenditel linna saabunud rahva jõudmine vanemasse ikka, teisalt maarahvastiku samaaegne noorenemine. Käsitlusperioodi lõpul lähenes eakate suhtarv Kuressaares 14 protsendile, valdades oli vanuriosakaal keskel läbi 21.9 protsenti. Eesti maakondade seas oli Saaremaa linnarahvastik nooruslikkusest teine-kolmas, edestades sellest vaatenurgast nii Ida-Viru- kui ka Harjumaad.

Vanuriosakaalu teemakaart toob esile rahvastiku vananemisastme küllalt olulise ebahütluse ka valdade lõikes. Kõige kõrgema vananemisastmega valdadeks on maakonna äärealadel paiknevad Lümända ja Muhu, kus vanuriosakaal ulatub 27-28 protsendini. Eesti omavalitsuste järjestuses vastab sellele koht teise kümne lõpus. Keskmisest mõnevõrra suurem on vastav näitaja ka Laimjalas, Leisis ja Pihtlas. Kuivõrd sündimus neis valdades pole olnud teistest kuigivõrd madalam, tuleb keskmist edestava vananemisastme põhjust otsida väljarändest, nii Saaremaa teistesse piirkondadesse, eeskätt Kuressaarde kui ka mandrile. Ootuspäraselt leiab keskmisest noorema rahvastikukoostise maakonnapealinna ümbritsevas samanimelises vallas ning Kihelkonnas, viimases küll tänu võõrväe tsiviilisesse kirjutuse hankinud isik- ja teeninduskoosseisule. Rannarootslaste lahkumine ja rahvastiku

järjepidevuse katkemine seletab vanurrahvastiku tähelepanuväärselt madalat osakaalu Ruhnus. Lisateavet piirkondliku rahvastikuvananemise kohta leiab asjahuviline Eesti Vanuriuringu tabelkogumikust [EKDK 1995b].

Möödunud kümnendi rahvastikumuutustest on Eesti ja ka Saaremaa vanuskoostisse jätnud kõige sügavama jälje kahtlemata sündimuse äkklangus. Mõneti paradoksaalselt on sellega lähiperspektiivis kaasnenu vanuriosakaalu langus, kuid liikudes järk-järgult läbi ühiskonnastruktuuride, sunnib terav laine põlvkondade arvukuses keskmises ja pikas perspektiivis kogu ühiskonda endaga üha tõsisemalt arvestama.

Vanurrahvastiku osakaal
Saaremaa 1989

1.7. Rahvus ja keel

Rahvustunnus on määratud rahvastiku etnokultuurilise ja üldistavalt kogu vaimuelu kuuluvusega sarnast identiteeti kandva populatsiooni hulka. Rahvuse määramisel ühise kultuuri kaudu tuleb tähele panna, et sotsiaalse nähtusena on kultuur küllalt keerukas ja mitmeplaaneline, pealegi ajas muutuv ning seetõttu tänapäeval sisult hoopis teistsugune kui näiteks sada või kolmsada aastat tagasi [Jansen 1999]. Arusaadavalt teeb rahvuse taoline määratlus tema teadusliku käsitlemise ja mõõtmise keerukaks, tuleks ju n-ö objektiivseks hinnanguks koguda lõpmata hulk mitmesugust kultuuri- ja vaimuelu puudutavat teavet ning see siis sobiva mudeli abil tervikuks ühendada. Siiski pakub rahvuse üldarusaadavus, ka näiteks kirjaoskamatu inimese seisukohalt, selle ülesande lahendamiseks sootuks lihtsama viisi — rahvuse defineerimise individuaalse enesemääratluse kaudu, millist võtet ongi praktikas laialdaselt rakendatud.

Viimastel aastakümnetel on tõusnud järjest tugevamaks äratundmine, et etnokultuurilise sideme olemasolul mitme rahvusrühmaga üheaegselt pole rahvuse enesemääratlus enam piisav mõõtmisvõte. Rahvastikuarengu vaatenurgast on taolise olukorra sagenemist Euroopa rahvaste seas tinginud eeskätt väljarände asendumine sisserändega pärast Teist maailmasõda ning välispäritolu rahvastiku kujunemine kõigis Eestiga võrreldava demograafilise arenguga maades. Tänapäevastes oludes on rahvuskuluvuse mõõtmine vaid ühe tunnuse, individuaalse enesemääratluse alusel, leidnud edasiarendamist laiemal tunnuskompleksi kaasamise suunas. Euroopa Liidu maades (tegelikult Euroopa Nõukogu kaudu kogu nn Euroopa regioonis) on kasutusel lähenemisviis, mis leidis riikide konsensusliku heakskiidu vähemusrahvuste (1910–1995) ja immigrantrahvastiku (1945–2000) arengut käsitlevate võrdlusprojektide raames [Haug, Compton, Courbage 1999–2001; Courbage, Compton 2002]. See käsitusviis määrab rahvuse viie üksteist täiendava üksiktunnuse abil: põlisus ehk isiku ja tema (vana)vanemate sünnimaa, rahvuse individuaalne enesemääratlus, emakeel ja/või tavakeel, usukuuluvus ja kodakondsus. Üksteist täiendades toovad neli esimest tunnust välja Euroopa eri maade rahvusrühmade kõige olulisemad tunnusjooned, kodakondsus on vormilis-juriidilise isikutunnusena lisatud mõne riigi ajalooliselt kujunenud andmekorralduse tõttu.

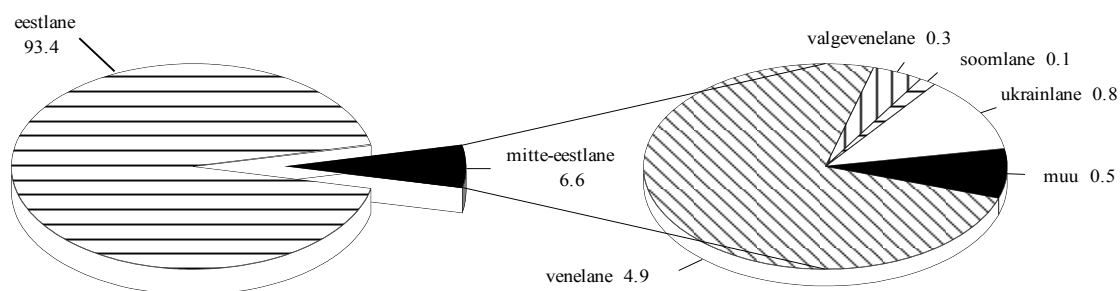
Euroopa Rahvastikukomitee rahvusdefiniitsioon toetub selgepiirilisele arusaamale, et oma ajaloolisel kodumaal elavaid rahvusi — nii enamus- kui vähemusrahvusi — iseloomustab mitmepalgeliselt erinev sotsiaaldemograafiline areng, võrreldes ühe või teise (hilis)rände tulemusel moodustunud rühmaga. Eesti rahvastikuareng, kus emigratsioon asendus valdava immigratsiooniga juba rohkem kui poole sajandi eest, nõuab arusaadavalt tänapäevase rahvuskontseptsiooni

rakendamist, mille eelduseks on muuhulgas ka kõigi nimetatud viie rahvastikutunnuse registreeritus. Eesti puhul on nõuetekohane teave tõepoolest olemas sõjaeelse iseseisvusperioodi, paraku aga mitte vene aja kohta: sõjajärgselt jäi asjakohasest tunnuskomplektist ainsana läbivalt kasutusele enesemääratlus, osaliselt fikseeriti ka emakeel. Sünnikoha (erandiks vahetult enne NLiidu lagunemist ning seetõttu juba vabamates oludes läbi viidud 1989 aasta rahvaloendus) ja usu kohta teavet ei kogutud. Kahe Eestis või lähiruumis ajaloolist järjepidevust omava vähemusrahvuse, eestivenelaste ja ingerlaste kohta täitis poolsajandilise andmetühiku rahvusvahelisi definitsioone rakendanud Eesti Põlisusuuring [Katus, Puur, Sakkeus 2000]. Kuigi osundatud töö tõi esile märkimisväärse lahknevuse kahe käsitluse vahel, piirdub alljärgnev esitus ainsana piirkondlikult kasutada oleva enesemääratlusliku informatsiooniga.

Saaremaa on läbi aegade olnud rahvastiku rahvuskoostiselt ühtsemaid ja eestilikumaid maakondi. Viimase sõjaeelse loenduse (1934) kohaselt ulatus eestlaste osakaal maakonnas 98.1 protsendini, vähemusrahvustest oli arvukamate rühmadena esindatud sakslased (400 inimest), rootslased (306) ja venelased (274). Kõige värvikam ja omapärasem neist rühmadest oli kahtlemata Ruhnu saare kompaktne rannarootslaste kogukond, kelle asustuslugu saarel ulatub vähemalt XVI sajandisse [Blumfeldt 1961; Palli 1996]. Ruhnul moodustasid rootslased pea absoluutse enamuse, nende ajada oli vallavalitsus, kohalik kooli-, kiriku- ja seltsielu. Huvitav on tõdeda, et just kompaktse asustuse tõttu polnud rannarootslastel tarvidust taotleda kultuuriautonomia seaduse poolt ettenähtud ametlikku vähemusrahvuse statuuti, kuivõrd oma hariduslikke ja kultuurilisi eesmärke said nad teostada sama edukalt kohaliku omavalitsuse kaudu. Küll läks vähemusrahvuse statuuti neil vaja siis, kui Eesti Vabariik oli *de facto* lakanud eksisteerimast — asjakohased nimestikud olid aluseks rannarootslaste lahkumisel emamaale, mis teostus teise vene okupatsiooni künnisel 1944. Pärast Teist maailmasõda jäi Eestisse endise seitsme ja poole tuhande asemel vaid mõnisada rootslast, suuremas osas Siberi-vintsutused või sunniviisilise väeteenistuse läbiteinud inimesed, kes teistega koos ei saanud lahkuda. Kokkuvõttes tabas sama saatust sakslasi, kellest suur osa lahkus aastatel 1939-1941 pärast seda, kui Molotov-Ribbentropi pakt oli Eesti NLiidu saagiks määranud. Väheste paigalejäänud saksa soost isikute käekäigu eest kandis teise vene okupatsiooni alguses hoolt NKVD.

Rahvastiku rahvuskoostis

Saaremaa 1989

Nõnda koosnes Saaremaa rahvastik Teise maailmasõja lõppedes pea sajaprotsendiliselt eestlastest. Siiski ei jäänud selline olukord püsima, sest strateegiliselt tähtsale saarele seadis ennast järgnevas poolsajandiks sisse arvukas vene sõjavägi. Esimesel sõjajärgsel rahvaloendusel (1959) elas Saaremaal ligi 3800 mitte-eestlast, suhtarviselt ulatus nende arv üheksa protsendini maakonna rahvastikust. Kuivõrd tsiviilrände saarele oli piirirezhiimi tõttu rangelt reglementeeritud ning seal puudus migratsioonipumbana toimunud suurtööstus, koosnes Saaremaa asjaomane rahvastikuosa valdavalt sõjaväelastest ja nende pereliikmete poolt moodustatud tsiviilgarnisonist. Mitte-eestlaste arv ja osakaal ongi kõikunud paljus vastavalt sellele, kuidas sõjaväeosade isikkoosseisu NLiidu läänepiiril suurendati või koondati. Nõnda võis üldisele suundumusele vastupidiselt kuuekümnendatel aastatel täheldada koguni Saaremaa mitte-eestlaskonna kahanemist ligi kahe viiendiku võrra. Kogumiku arvtabelite järgi oli saarel asuvate mitte-eestlaste koguarv langenud 1970 aastate alguseks 2300 piirimaile. Kuivõrd samal ajal kahanes ka saare põlisrahvastiku arv, siis jäi langus

suhtväljenduses mõnevõrra tagasihoidlikumaks (5.8 protsenti). Seitsmekümendate lõpul lähenes mitte-eestlaste arv taas kolmele tuhandele ehk seitsmele ja poolele protsendile, käsitusperioodi viimasel kümnendil asendus tõus taas aeglase langusega. 1989 aasta rahvaloendus näitas Saaremaa mitte-eestlaste arvuks veidi üle kahe ja poole tuhande inimese (6.6 protsenti).

Rahvukoostise sedavõrd kõrge homogeensuse poolt asub Saaremaa muidugi maakondade pingerea eesotsas, pisut suurem on eestlaste suhtarv vaid naabersaarel Hiiumaal. Sarnaselt riigikeskmisele moodustasid ka Saaremaal eestlaste järel arvukaima rühma venelased — kogurahvastikust 2.6 protsenti — mitte-eestlaste koguarvust langes nende arvele pea kolm neljandikku. Venelastele järgnesid suuruselt ukrainlased (0.8 protsenti) ja valgevenelased (0.3 protsenti). Muude rahvuste suhtarv koosõetuna piirdus 0.6 protsendiga, üksiklasi arvestades oli saarel esindatud üle kolmekümne rahvakillu. Tuleb muidugi lisada, et vene sõjaväe lahkumise järel on Saaremaa rahvukoostis veel tublisti eestilikumaks muutunud ning eestlaste suhtarv jõudis peaaegu Teise maailmasõja eelse tasemeni, millist olukorda viimaste aastate jooksul on põhjanaabrid püüdnud uuesti mitmekesistada. Sedalaadi teisenemiste üksikasjalik käsitlemine on juba mõne teise raamatu aines.

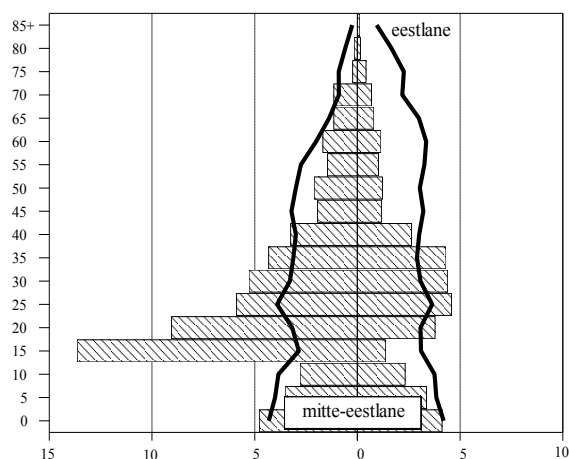
Mitte-eestlaste vanuskoostis reedab samuti rühma sisserändelist päritolu — nagu mujalgi, oli mitte-eestlastele tunnuslik tugev ebahütlus lähedikeste põlvkondade suuruses ning mõistagi sellest johtuv rahvastikutaaste ebastabiilsus. Sellele lisab omapära tugev militaarne komponent, mis vanuspuul avaldub kaugele välja ulatuva “oksana” ajateenistusealiste meeste kohal ja ületab samaealiste naiste arvu seitsmekordselt. Piirkondlikus lõikes juhatab see ühtlasi kätte vene sõjaväeosade paiknemise maakonnas: üks sel põhjusel rahvastiku vanuskoostise andmed tollal salastatud olidki. Loendusandmete kohaselt tõusevad võõrväe peamiste asupaikadena esile Kihelkonna, Kärla, Muhu, Mustjala, Põide ja Salme vallad. Mitme valla meesrahvastiku ajateenistusealises rühmas moodustasid mitte-eestlased enamuse.

Enesemääratluse kõrval teiseks tähtsaks, Eesti oludes aga võib-olla koguni peamiseks rahvastiku rahvukoostist iseloomustavaks tunnuseks on emakeel. Käsitusperioodi lõpul oli eesti keel emakeeleks 93.5 protsendile saaremaalastele, eesti rahvuse kõrval oli eesti keel saanud emakeeleks ka sajakonnale mitte-eestlasele. Vene keel oli emakeeleks 5.6 protsendile ehk absoluutarvuliselt veidi rohkem kui kahele tuhandele inimesele, mis on maakonnas elavate venelaste arvust enam kui kolmesaja võrra suurem. Mõnd muud keelt nimetas emakeelena kokku vaid kolmsada isikut ehk kõigest sajandik elanikkonnast ning rahvastikupildi seisukohalt võib sellist arvu marginaalseks hinnata.

Ühiskonna sidususe seisukohalt väärivad kindlasti omaette tähelepanu rahvastiku eesti keele oskus, mis lisaks emakeelele võtab arvesse ka mõne teise keele valdamist. Sel puhul on mõistlik jätta vaatluse alt välja eestlased, kelle suhtarv maakonniti varieerub, ning keskenduda teistele rahvusrühmadele. Saaremaa mitte-eestlaste eesti keele oskust tuleb hinnata erakordselt kehvas, käsitusperioodi lõpul arvas end eesti keelt oskavat vaid 15 protsenti mitte-eestlastest. Kehvustasemelt on asjaomane näitaja võrreldav Harjumaa ja Tallinnaga, veel kehvemat seisut võis kohata vaid Ida-Virumaal. Muidugi peegeldab see ühelt poolt vene keelele loodud soodusasendit NLiidus, kuid teisalt ilmneb kehvast keeleoskusest ka käsitusperioodi maakondades paiknenud militaarrahvastiku omapära, kelle saatuseks oli teenistuskäigu vältel perioodiliselt korduv ümberpaiknemine Sahhalinist, olgu öeldud siis Saaremaani. Arusaadavalt ei soosinud taoline olukord mingil viisil kohaliku keele õppimist. Ainsa erandi saarel esindatud rahvakildude seas moodustas paarikümnest inimesest

Rahvastiku soorahvukoostis

Saaremaa 1989

koosnev lätlaste rühm, kellest neli viiendikku valdas eesti keelt. Kogumiku arvandmete tõlgendamisel tuleb siiski meeles pidada, et loendus tundis huvi üksnes kahe kõige paremini osatava nõukogurahva keele vastu, eesti keele oskamine näiteks kolmanda keelena ei ole seetõttu kajastatud.

Piirkondlikult pole mitte-eestlased rahvuse ega keele järgi jaotunud ühtlaselt. Saaremaal võib mitte-eestlaste suurimat suhtarvu huvitaval kombel täheldada mitte maakonnapealinnas Kuressaares (7.2 protsenti), vaid saare lääneosas paiknenud ning selle tõttu terast piirivalvamist nõudnud Kihelkonna (22.0) ja Kärla vallas (18.4), samuti Muhus (7.3), Mustjalas (12.0) ning Salmel (10.5). Samal ajal on pea sajaprotsendiliselt eestiliku ilme säilitanud Laimjala, Lümada, Kuressaare ja Pihla, kõigis neis valdades ületas eestlaste suhtarv 99 protsendi tasemel. Huvitav on märkida, et Lümada oma 99.8 protsendiga asus ühtlasi vastava üleriigilise pingerea eesotsas: valla ligi tuhande elaniku hulgas leidis parasjagu kaks mitte-eesti rahvusest isikut. Teisalt on see aga ka tunnistuseks Eesti rahvastikupildi kirevusest: etnilisest mitmekesisuse hüppelisest tõusust pole täiesti puudutamata jäänud mitte ükski omavalitsus, ka mitte meretagused Saare- ja Hiiumaa vallad.

Rahvuskoostise homogeensuse kõrval väärib kindlasti omaette tähelepanu Saaremaa rahvastiku kirjum usuline taust mitme teise Eesti maakonnaga võrreldes. Nimelt kogus XIX sajandil just Saaremaa rahvastiku seas küllalt suure populaarsuse õigeusk üleminek ning intensiivse usuvahetuse tulemusena määratles 1920-1930 aastatel ligi kaks viiendikku saarlastest end ortodoksse õigeusklikuna. Piirkondlikult oli apostlik õigeusk eriti levinud maakonna idapoolsetes valdades — õigeusklikud olid ülekaalus tollastes Muhu, Maasi, Uuemõisa, Laimjala, Leisi ja Pärsama vallas. Sõdadevahelisel ajal suurendas usulist kirevust luterlike usulahkude (baptistid, evangelistid, metodistid jt) poolehoidjate arvu hüppeline suurenemine. Kuigi hilisem vene võim püüdis rahvast usust igati võõrutada, on Saaremaa rahvastiku usukoostise teatav omapära jälgitav tänaseni.

1.8. Haridus

Rahvastiku sotsiaalse palge iseloomustamisel on asendamatuks tunnuseks haridus, kõnekas ühtviisi nii rahulikumat kui murrangulisel ajajärgul, mil enamikust teistest stratifikatsiooninäitajatest on vähe abi. Lisaks osalemisvõimalusele erinevatel ameti- ja tegevusaladel kujundab haridus inimese huve, vajadusi ja väärtushinnanguid, tegelikult ju suuremat osa põhimõttelist laadi sotsiaalseid valikuid. Läbi aegade on haridus eesti rahva silmis olnud tähtsaks ühiskondliku edenemise mõõdupuuks, mis näib uuesti olevat oma vahepeal devalveerunud tähendust taastamas. Teisalt kajastab rahvastiku hariduskoostis akumuleeritud inimkapitali, millest sõltub piirkondliku arengu, eelkõige täna aktuaalse majandussuuna edukus.

Rahvastiku hariduskoostise üldistamiseks kasutatakse nüüdisajal haridustaset, mis esitab kokkuvõtlikult õpingute tulemuse ning järgib oma loogikas liikumist madalamalt kooliastmelt kõrgema suunas. Nelja kogumikus esindatud rahvaloenduse andmeid võrreldes ilmneb haridustaseme pikaajaline tõusutrend ka Saaremaa rahvastikus. Tänapäeva mõõdupuuga võttes fikseeris esimene sõjajärgne loendus (1959) küllalt tagasihoidliku haridusseisundi: keskhariduse omandanud rahvastikuosa piirdus maakonnas nabi seitsme protsendiga, kõrgkooli lõpetanute suhtarv oli sellest peaaegu kümme korda madalam (0.8 protsenti). Omajagu oli haritlaste vähesusele kaasa aidanud ka võimupoolsete repressioonide koondumine just enamkoolitatud ning seeläbi eneseteadlikumale rahvastikuosale [Katus, Puur, Põldma 2002]. Kolme järgneva aastakümnega suurenes kõrgharitute osakaal ligi seitse korda, käsitlusperioodi lõpul elas Saaremaal üle 2200 kõrgkooli lõpetanu.

Mitte oluliselt väiksem, ligi viiekordne, on olnud ka ühes või teises vormis keskhariduse omandanute suhtarvu tõus, absoluutarvult ulatus nii keskeriõppeasutuse lõpetanute kui üldkeskharidusega rahvastik üle viie tuhande. Tuleb siiski tähele panna, et haridustaseme pikka aega kestnud tõusule vaatamata oli käsitlusperioodi lõpul kõige arvukamaks, ehkki jõudsalt taanduvaks rühmaks Saaremaal endiselt alg- ja põhiharidusega rahvastik, kes moodustas maakonna kogurahvastikust poole. Samaks ajaks oli sisuliselt lõpule jõudmas alghariduseta rahvastikurühma

enam kui sajandipikkune vähenemistrend ning täna koosneb see rühm pea täielikult koolieelikutest ning algkooliõpilastest.

Eesti maakondade hulgas tuleb Saaremaa rahvastiku haridustaset hinnata keskmiseks või madalaloolseks, sõltuvalt kooliastmest. Kõrgharidusrahvastiku osakaalult hoidis maakond oma 5.7 protsendiga kuuendat positsiooni Pärnumaa järel ning Viljandimaa ees. Keskhariidute suhtarvu poolest (32.1 protsenti) kuulus Saaremaale aga Põlva- ja Hiiumaa järel üks viimastest positsioonidest. Siiski tuleb selle pingerea juures arvestada, et Harju- ja Tartumaad kõrvale jättes on maakonnavahelised hariduserisused üpris tagasihoidlikud, eriti võrreldes maakonnasisese diferentsatsiooniga. Samuti tasub haridustaseme analüüsil meeles pidada, et kogumiku käsitusperioodil läksid paljud saare noored mandrile haridust nõutama ega pöördunud pärast õpingute lõpetamist enam kodusaaarele tagasi. Teisisõnu on sünnipäraste saarlaste haridustase kindlasti hoopis kõrgem kui maakonnas elaval rahvastikul. Saaremaa rahvastiku haridustaseme kujunemisest ning selle muutusmehhanismist ettekujutuse saamiseks on mõistlik täiendada osundatud üldpilti põlvkondliku vaatenurgaga, mis teeb maakonna haridusarengu jälgitavaks XX sajandi alguskümnenditest saadik. Kohortperspektiivi rakendamiseks tuleb vaid joonise vanusskaala asendada mõttes sünnipõlvkonnaga.

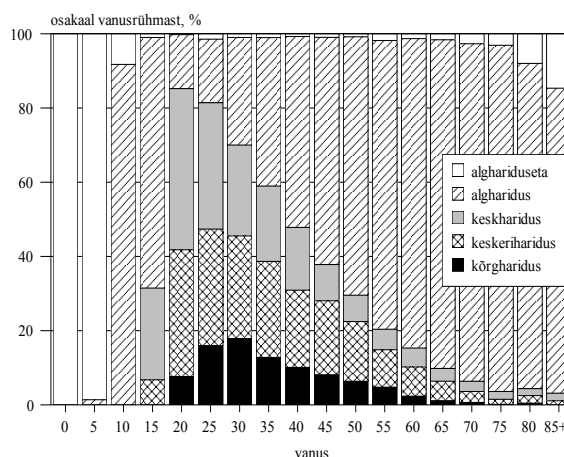
Kõige eakamate andmestikuga hõlmatud sünnikohortide kooliiga langeb kokku kohustusliku alghariduse sisseeadmise lõppjärguga. XX sajandi algusaastatel sündinud saarlastest jäi algharidus omandamata ligikaudu seitsmendikul. Oluline on tähele panna, et alghariduse puudumine ei tähendanud neis põlvkondades kirjaoskamatus — suurem osa asjaomasest rahvastikurühmast oli läbinud osalise algkoolikursuse ja/või õppinud lugema-kirjutama kodus. Järgneva paari põlvkonnaga vähenes alghariduseta rahvastikurühm kiiresti ning taandus Esimese maailmasõja aastail sündinud kohortides üsna harvaks nähtuseks. Osundatud kohortide haridustee langes Eesti iseseisvusaega

ja nõnda peegeldab muutus ulatuslikku tööd ühtluskooli põhimõttest lähtuva hariduskorralduse ülesehitamisel, koolivõrgu väljaarendamisel ning koolikohustuse maksmapanekul. Siinkohal ei tohi unustada ka tasemerühmade piires toimunud arenguid, mille tähendus võis kohati olla suuremgi kui alg-, kesk- ja kõrghariduse proportsioonide muutusel. Olgu siinkohal viidatud kasvõi 1920 aastal vastuvõetud kooliseadusele, mis sätestas algselt kahe võõrkeele, ajaloo, maateaduse jm eriainetete õpetamist algkoolis [Põld 1926]. Kolmekümnendate aastate alguseks jõudis Eestis lõpule üleminek nelja-aastaselt kuueaastasele algkoolile, mida sisu poolest võib pidada üsna võrreldavaks hilisema põhiharidusega. Andmekorralduse vaatevinklist rõhutab haridustunnuse vormilise ja sisulise külje potentsiaalne lahknevus taas ühtlusarvutuste tarvidust pikemaajaliste trendide käsitluseeldusena.

Haridusarengu järgmisel etapil tõuseb kesksena esile alg- ja keskhariiduse vahekorra teisenemine. XX sajandi esimestes sünnikohortides piirdus üht või teist teed kaudu keskhariiduseni jõudnute suhtarv kolme-nelja protsendiga, vastavast riigikeskmisest jäi see Saaremaal tublisti madalamaks. Keskhariidute proportsioon hakkas kiiresti suurenema pärast Esimest maailmasõda sündinud põlvkondades, arvulise ülekaalu ehk viiekümne protsendi piirini jõudis keskhariidus 1940 aastate teise poole kohortides, kelle keskkooliiga langes põhiliselt 1960 aastatesse. Põlvkondliku teabe valgusel jõudis ka Saaremaa vormiliselt täieliku keskhariiduse eesmärgile suhteliselt lähedale — nooremates andmestikuga hõlmatud kohortides 80-85 protsendini. Hoopis iseasi on muidugi see, et taolise eesmärgi saavutamine toimus keskkoolist saadud teadmiste kvaliteedi languse ja keskhariiduse seesmise ebahütluse tõusu hinnaga [Helemäe, Saar, Võormann 2000]. Teisest vaatenurgast võib seda muutust iseloomustada ka keskhariiduse eesmärgi teisenemisena: varem polnud keskkooliharidus

Rahvastiku haridus

Saaremaa 1989

väärtustatud mitte niivõrd omaette eesmärgina kui haridusredeli kõrgemate astmeteni viiva tee tarviliku vaheetapina.

Kõrghariduse omandanud rahvastiku suhtarv järgib üldjoontes keskhariduse trendisuunda. Kõrgharitude osakaalu kiireim tõus leidis Saaremaal aset 1930 ja 1940 aastate sünnikohortides, kelle haridustee lõpetamine langes kahte esimesse sõjajärgsesse kümnendisse. Neis põlvkondades kõrghariduse osakaal mitmekordistus: paarilt protsendilt alates ja neljakümnendate alguse sünnikohortides juba kümnendiku piiri ületades. Üleriigiliselt järgnes sellele kõrgharitud põlvkonnaosa juurdekasvu suhteliselt järsk aeglustumine. Plaanimajanduse tingimustes oli taoline olukord määratud kõrgkooli vastuvõtuga, mis jäi ühiskonna- ja majandusarengu üldise stagnatsiooni kajastusena käsitlusperioodi kahel viimasel kümnendil praktiliselt muutumatuks. Esmapilgul paistab Saaremaa puhul taoline seisakutendents olevat keskmisest nõrgemini avaldunud — kõrgharidusrahvastiku suhtarvu tõus jätkus üsna hoogsalt ning käsitlusperioodi lõpuks kõrgkoolieast välja jõudnud kohortides jõudis vastav näitaja riigikeskmisele üsna lähedale —, kuid asjaolude lähem uurimine tuvastas selles võõrväe kohalolekust tekitatud andmemonutuse.

Möödunud kümnendil on haridusstatistika näidanud kõrgharidusõpingutega hõlmatud rahvastikuosa hüppelist tõusu, aga uuema aja arvnäitajatest tuleb enne täpsemate järelduste tegemist kõrvaldada endiste kutseõppeasutuste kõrgkooliks ümberliigitamise läbi tekkinud võrreldamatus. Siiski võimaldab ülalkirjeldatud põlvkonnaerisus määrata haridustaseme muutuse üldsuuna paariks lähemaks aastakümneks: eakamate põlvkondade taandumise ning uute pealekasvamise najal tõuseb Saaremaa rahvastiku haridustase kõigist muudest asjaoludest olenemata. Kohordivoo mõjul on kõrgharidusrahvastiku suhtarv kerkinud seitsme ja poole protsendini ning keskharidust omas aastatuhande vahetusel 45 protsenti saarlastest [ESA 2001-2002].

Soolises plaanis toob kohortandmestik omaette suundumusena esile kesk- ja kõrghariduse naisestumise ka Saaremaal. Kuni 1920-1930 aastate sünnipõlvkondadeni edestasid mehed kõrgematel haridusastmetel naisi mitmekordselt, seejärel vahekorid aga muutus ning sealtpeale tuleb hariduslikult tugevamaks sugupooleks pidada hoopis naisi. Soerisuse pöördumise põhjusena on vahel osutatud sotsialistlikule majanduskorraldusele, mis kõrgkvalifitseeritud tööd eriti ei väärtustanud, samuti haridussüsteemi tütarlapsi soosinud joontele. Rahvastikuperspektiivis keskendub taoline seletus n-õ vahendavate tegurite otsimisele, samal ajal kui muutuse sügavamad põhjused võivad asuda kusagil mujal. Taolisele võimalusele viitab trendi pikaajalisus, mille kohaselt nais- ja meesrahvastiku haridustaseme võrdsustumine madalamatel haridusastmetel, sh kirjaoskuse tasemel, ulatub tagasi demograafilise ülemineku ajajärku. Viimasele perioodile sotsialistliku majanduskorralduse mõju arusaadavalt ei laiene.

Maakonnasiseses võrdluses iseloomustab ka Saaremaad kõrg- ja keskharitud rahvastiku ebahühtlane paigutus, peegeldades ühelt poolt inimkapitalinõudlike tegevusalade paiknemist, teisalt aga erisusi rahvastiku vanuskoostises. Tähelepanuväärse hõlbena ülejäänud maakondadest ei seisnud Saaremaal kõrgharidusrahvastiku suhtarvu poolest esikohal siiski mitte maakonnapealinn, vaid hoopis Kihelkonna vald. Kõrgharitude osakaal ligines sealkandis kümnendikule kogurahvastikust, parima tööea rühmas 25-49 aga koguni viiendikuni — sellise näitarvuga hoidis Kihelkonna vald Eesti omavalitsusüksuste seas üheksandat kohta. Arvtabeleid uurides jõuab lugeja muidugi üsna kiiresti selgusele, et oma positsiooni võlgnes Kihelkonna võõrvägede ohvitserkonnale, kelle tsiviilrahvastiku hulka arvamine upitaski vallarahva haridustaseme erakordselt kõrgele. Jättes Kihelkonna kõrvale, ulatub kõrgharidusrahvastiku osakaal maakonnakeskmisest ülespoole veel vaid Kuressaare linnas. Suhtarvuliselt kõige vähem, paar-kolm protsenti on kõrgkoolilõpetanud jagunud Kuressaare, Laimjala, Lümända, Mustjala ja Pihntla valda, ülejäänutes liigub vastav näitarv viie protsendi piirimail. Piirkondliku arengu seisukohalt positiivse asjaoluna käsitlusperioodil võib välja tuua maakonnasisese hariduserisuse tasandumise kesk- ja kõrgharitude osakaalu suhteliselt kiirema kasvu tõttu maapiirkondades.

1.9. Majandustegevus

Rahvastiku majandustegevuse alase sündmusstatistika omapäraks käsitlusperioodil on olnud jäägitu tuginemine ettevõtte/asutuse aruandlusele, milles üldistava näitarvu ülesannet täitis aastakeskmise nimestikuline töötajaskonna arv. Selles ainsas absoluutarvus tõsiseltvõetav hõiveinformatsioon muidugi sisalduda ei saanud, mistõttu rahvastiku majandustegevuse alase teabe põhiallikaks tolle aja kohta on loendusstatistika. Asjaomaste arvtabelite kasutamisel tuleb tähele panna, et erinevalt enamikust kogumikus esindatud eluvaldkondadest on neis kajastatud olukord nüüdseks oluliselt muutunud. Teisalt sisaldab informatsioon siiski palju sellist, mis rahvastiku elutsüklilist arengut iseloomustades on küllalt püsiv (näiteks ametikoostis) ja/või pakub teavet käimasoleva majandusülemineku eeldusseisundi kohta.

Majandustegevuse käsitlusel väärib kõigepealt tähelepanu rahvastiku jaotus töötavaks ning mittetöötavaks: esimesena nimetatud osa määrab maksubaasi suuruse, teisega on seotud mitmesugused sotsiaalkulud lastetoetustest pensionini. Saaremaal moodustas töötav elanikkond käsitlusperioodi lõpul üle poole kogurahvastikust (55 protsenti), absoluutarvuliselt oli maakonna kogutöõjõu suuruseks veidi enam kui 22 tuhat inimest. Koolieelikud ja õppurid koosvõetuna moodustasid saarlastest 28 protsenti, kolmandaks suuremaks rühmaks olid pensionärid ligi 13

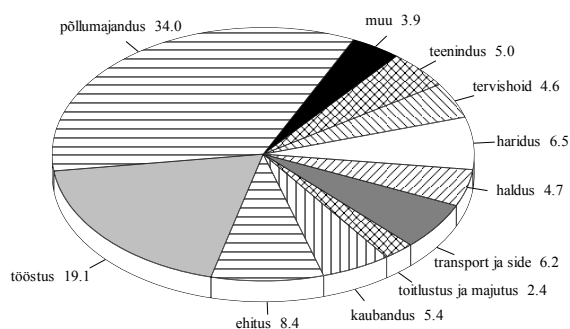
protsendiga. Kõigi ülejäänute — koduperenaiste, pereliikmete ülapiidamisel olevate noorte ja vanurite, hooldekoduasukate jt — suhtarv jäi kokku alla nelja protsendi. Kogumiku arvtabelitest leiab lugeja kõigi asjaomaste rahvastikurühmade vanusjaotuse, millise teabe hulgas väärib kindlasti tähelepanu täielikku tööhõivet eesmärgistanud majanduskorraldusele iseloomuliku töötava rahvastiku väga kõrge suhtarv. Lisaks löid suhteliselt madalad pensionid, mis vene aja lõpukümnenditel inflatsiooniga üha vähem sammu suutsid pidada, pinnase töö jätkamisele pärast ametliku tööea lõppu. Vastupidiselt Euroopas tavapärasele suundumusele näitas eakama rahvastiku tööhõive 1970-1980 aastatel koguni kasvutendentsi [Katus *et al* 1999]. Majandusülemineku künnisel ulatus töõjõu mediaanvanus Saaremaa meestel 67 eluaastani ja naistel 66.3 aastani, märgatava panuse eakate tööhõivesse andis seejuures põllumajanduslik väiketootmine ehk tollase terminoloogia järgi töö isiklikus abimajapidamises. Veneaegne hõivemääratlus jättis kõnealuse rühma töõjõu hulka lülitamata, aga kogumiku arvtabelites on see ideoloogilise tagapõhjaga eksimus kõrvaldatud.

Saare tähtsaimaks töõandjaks ning majanduse ilmet määravaks tegevusharuks oli põllumajandus ja esmassektor üldse. Koos metsandusega leidis põllumajanduses rakendust üle seitsme ja poole tuhande inimese ehk pisut enam kui kolmandik maakonna kogutöõjõust. Suhteliselt väheviljakatele ja kivistele põldudele vaatamata seisis Saaremaa selle näitaja poolest Eesti keskmisest ligikaudu kaks korda kõrgemal. Üksikharudest oli suuruselt teiseks töõtlev töõstus, kus oli hõivatud viiendik Saaremaa töõrahvast ehk kokku üle nelja tuhande inimese. Koos ehituse ja energeetikaga leidis teisessektoris töõd 28 protsenti maakonna töõjõust. Tuhande kuni kahe tuhandelise töõtajaskonnaga harude hulka kuulusid samuti kaubandus, transport, haldustegevus, haridus, tervishoid ja teenindus. Kokkuvõttes jäi siiski kolmandassektori esindatus maakonnas selgesti alla riigikeskmise, piirdudes 36 protsendiga.

Teisest vaatenurgast annab rahvastiku majandustegevuse laadist ülevaate ametikoostis, mis peegeldab tehtava töõ sisu. Võrreldes tegevusalaga ilmneb rahvastiku ametijaotuses esmassektori mõnevõrra väiksem osakaal: otseselt põllumajanduslikel kutsealadel oli rakendatud veidi üle viiendiku Saaremaa töõjõust. Professionaalset ettevalmistust nõudvaid ametikohti oli maakonnas tervikuna vähevõitu, küll aga ilmnis nende täitumuses tugev soodisproportsioon — naiste hõivatus

Rahvastiku tööõala

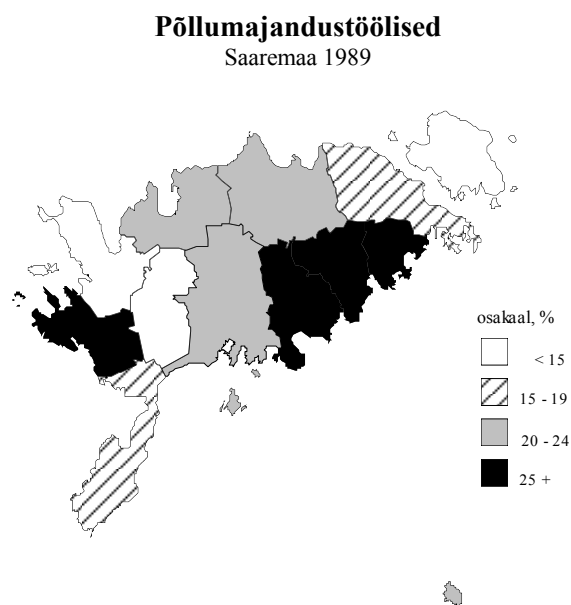
Saaremaa 1989

spetsialistiametis ligines veerandile, ületades meeste vastavat suhtarvu enam kui kahekordselt. Muidugi tuleb seejuures arvestada, et käsumajanduse oludes piirdus professionaalsus tihti üksnes kõlava ametinimetusega. Sarnaselt harukoostisele avab ka ametijaotus tööjõu struktuuri vähest dünaamilisust, mis pole aga ainult Saaremaale omane tunnusjoon.

Erinevalt paljudest teistest maakondadest ei erinenud Saaremaa linna- ja maarahvastiku hõivekoormus eriti oluliselt, kuivõrd laste ja õppurite kõrgem osakaal Kuressaares ning teisalt pensionäride arvukam esindatus valdades üksteist tasakaalustasid. Samuti aitas taolise olukorra kujunemisele kaasa pensioniikka jõudnud maarahva põllumajandustegevus, mis mõistagi tõstis maarahvastiku hõivekordajat linnaga võrreldes. Üsna tüüpiliselt on Kuressaare elanike tegevusalade seas ülekaalus mitmesugused kolmandassektori harud, maal aga põllumajandus. Käsitlusperioodi lõpul langes kolmandassektori arvele 52 protsenti, teisessektori osaks 42 protsenti ning primaarharude, valdavalt põllumajanduse arvele 6 protsenti saarepealinna tööjõust. Üksikharudest oli linnarahva kõige suuremaks tegevusalaks tööstus, mille osakaal küündis veerandini linna kogutööjõust. Töötajaskonna suuruse põhjal otsustades oli Kuressaarde koondunud ligi kolm viiendikku Saaremaa tööstustegevusest. Arvukuselt järgnes tööstusele ehitus, kaubandus, transport, teenindus, haridus, avalik haldus ja tervishoid, igaüks esindatud vähemalt viiesaja töötajaga.

Sarnaselt Eesti maarahvastikule tervikuna oli ka Saaremaa valdades peamiseks tegevusalaks põllumajandus, kust pärines elatis keskeltläbi poolele elanikkonnast (55 protsenti). Maakondade üldtaustal võib põllumajandushõive osakaalu Saaremaal aga lugeda keskmiseks või koguni madalamapoolseks. Nimelt kohtas maarahvastiku väiksemat põllumajanduslikku hõivekomponenti Harju- ja Ida-Virumaa kõrval veel vaid Hiiumaal ning Läänemaal. Osundatud loend viitab muu kõrval ilmselt Lääne-Eesti ja saarte loodustingimuste erilaadsusele mandriosa põllunduspiirkondadega võrreldes.

Muhu (31), Põide (32) ja Salmes (31). Kihelkonna ja Salme omapäraks on olnud haldustegevusega hõivatud rahvastiku kõrge suhtarv käsitlusperioodil, mis peegeldab muidugi mitte nende valdade tähtsust administratiivkeskusena, vaid ikka ja jälle võõrväe kohalolekut. Riikliku julgeoleku kaalutlustel peideti kutselised sõjaväelased vene statistikakorralduses haldustegevate hulka, püüdes sedaviisi kaotada nende omaette väljatoomise. Eriti tugev oli taoline kontsentratsioon Kihelkonnas, mis hoidis haldustegevuses hõivatute suhtarvult viiendat kohta Eestis, edestades nii Tallinnat kui ka kõiki maakonnakeskusi.

Üleminek turumajandusele on Saaremaa rahvastiku majandustegevust ja osundatud proportsioone muidugi kõvasti muutnud, kuid teisalt kannab saare tänane hõiveseisund üsna ootuspäraselt kümnenditaguse lähtepositsiooni poolt määratud jooni. Muu kõrval on käsitlusstatistika

Suhtelise keskmise madaluse tõttu tulevad ilmsiks Saaremaa rahvastiku majandustegevuse küllalt märkimisväärsed erisused valdade lõikes. Kõige põllumajanduskesksema hõivekoostisega olid Laimjala, Leisi ja eriti Lümända, kus põllumajanduses rakendatud tööjõu osakaal ületas 70 protsenti; edasi Pihtlas ja Valjalas küündis kõnealune hõivekomponent kahe kolmandikuni. Huvitav on tõdeda, et Eesti omavalitsuste pingereas kuulus Lümända oma asjakohase näitarvuga esikümne hulka. Samal ajal piirdus kolmes vallas — Kihelkonnas, Muhus ning Ruhnus — põllumajandusliku tööjõu suhtarv vaid ligikaudu kolmandikuga. Teisessektori esindatus oli keskmisest suurem Ruhnus (50 protsenti), Muhus (28), Kihelkonnas (25) ning Salmes (24), kolmandassektori suhtarvu poolest tõusid esile Kihelkonna (40), Kärla (33),

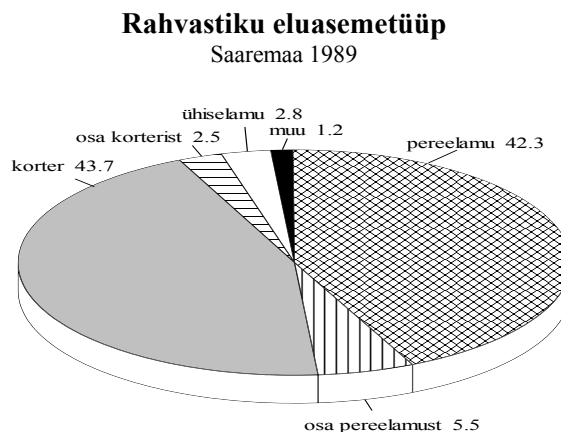
alusel töötõud maakonnas vähenenud enam kui veerandi võrra, st riigikeskmisest enam [ESA 2001]. Rahvusvaheliselt võrreldava metoodika kohaselt ulatus hõivatud rahvastiku arv viieteistkümne tuhandeni, töötuse tase on Saaremaal lähedane riigikeskmisele. Nagu mujalgi Eestis, on ka Saaremaal hüppeliselt vähenenud põllumajanduse osakaal, tõusnud on vastavalt kolmandassektori panus tööandjana, samuti on oluliselt teisenenud töökohtade ruumiline paigutus [Marksoo 2002]. Kuigi viimaste aastate andmed kõnelevad olukorra stabiliseerumisest, püsib alternatiivsete rakendusvõimaluste leidmine ning majandusarengu ergutamine maakonnas kõige tõsisemalt päevakorras.

1.10. Eluase

Rohkem kui viiekümneaastase vaheaja järel viidi 1989 aastal koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus. Kuivõrd kogutav sündmusstatistika eluaseme kohta oli ja on jätkuvalt ametkondade vahel killustatud — ning mis hoopis tõsisemaks mureks — rahvastikuandmetega seostamata, pakkus nimetatud loendus pärast Teist maailmasõda ühtlasi esimese inimkeskse ja süsteemse andmestiku kõnealusel valdkonnas. Muidugi on taoline äärmiselt kitsik teabeolukord üsna raskesti ühitatav rolliga, mida korteriolud rahva elulaadi ja heaolu kujunemisel etendavad. Teadaolevalt peetakse Euroopas eluasemevajadust inimõiguste lahutamatuks osaks, mis oma konkreetsuses sõltub mõistagi rahvastiku vanus- ja leibkonnakoostisest.

Rahvastiku eluasemetingimuste käsitlest on paslik alustada eluasemetüübist, mis avaldub nii pinna suurusel kui mugavusastmes ning sellevõrra ühendab elamistingimuste kaks põhijoont. Kõrvalolevalt joonisel ilmneb, et Saaremaa rahvastik jaotub pea võrdselt pereelamu ja kortermaja vahel. Käsitlusperioodi lõpul elas peremajas 48 protsenti ehk absoluutarvuliselt ligi üheksateist ja pool tuhat inimest ning kortermaja arvele langes vastavalt 46 protsenti maakonna elanikkonnast ehk pisut enam kui kaheksateist tuhat. Ühiselamu laadi eluase oli koduks üheksasajale saarlasele (2.8 protsenti), millisest spetsiifilise ruumilise kontsentratsiooniga rühmast enamuse moodustasid hooldeasutuste elanikud. Allüürniku seisuses või mitte-eluruumis paikneva rahva osakaal piirdus 1.2 protsendiga, aga kahe ja poole protsendi rahvastiku kohta eluasemeteabe puudus. Tuleb tähele panna, et eluasemeteabe puudumine pea tuhande inimese kohta ei tõenda siiski rahvaloenduse kehva töötulemust Saaremaal, vaid kajastab NLiidu piirivalveväe kohalolekut — kasarmumajutuse ülestähendamise asemel käskis loenduseeskiri ajateenijatel lihtsalt vastavad loendusküsimused täitmata jätta. Eesti üldtaustal annab eluaseme osundatud tüübijaotus kinnitust sellest, et Saaremaa oli kortermajale ühemõttelise eelistuse andnud ehituspoliitikast suhteliselt vähem mõjutatud. Olgu selle põhjuseks rahvastiku tagasihoidlikum linnastumisaste, uusehituse väiksem maht või saarlaste kangekaelsus, viieteistkümne maakonna hulgas leiab veel kõrgema peremaja osakaalu üksnes naabritel Hiiumaal.

Eluaseme tüübi kõrval on kogumiku arvtabelites esindatud tähtsamate tunnusjoontena nii suurus kui mugavusaste eraldi. Statistiliselt võib eluaseme suurust iseloomustada mitmeti, siiski näitab vastavust leibkonna tarvidustele kõige paremini tubade arv ühe leibkonnaliikme kohta. Vastavalt peetakse arenenud maades soovitavaks olukorda, kus igal leibkonna liikmel on omaette (magamis)tuba, millele lisandub vähemalt üks ruum ühiseks kasutamiseks. Eluruumide ja leibkonnaliikmete arvu võrdsust peetakse talutavaks tihelolekuks, kui aga kaks või enam inimest on

sunnitud tuba jagama, arvatakse eluase ülerahvastatuks. Nagu andmestikust nähtub, on eluaseme suurus *resp* asustustihedus ka Saaremaa rahvastikus, sarnaselt Eestile tervikuna, euroopalikust normist veel üsna kaugel. Nii oli omaette tuba igale pereliikmel kasutada vaid 29 protsendil maakonna rahvastikust. Normaalolukorda, kus tubade arv leibkonnaliikmete arvu ületab, esines mõistagi tublisti harvemini. Teisisõnu elas üle kahe kolmandiku saarlastest kõrge tiheloleku või koguni üleasustuse tingimustes, kus omaette tuba asendab toanurk. Elamispinda ja rahvastikku leibkondlikult seostamata jääks taoline olukord muidugi märkamata, sest tervikuna pole tubade koguarv maakonnas rahvaarvust sugugi väiksem.

Teise eluaset iseloomustava põhinäitaja — mugavusastme — kaudu mõõtes pole Saaremaa rahvastiku eluasemepilt palju rõõmustavam. Käsitlusperioodi lõpul pidi veevärgi ja kanalisatsioonita läbi ajama pool maakonna rahvastikust ning keskküte ja soe vesi oli olemas veidi rohkem kui kolmandikul (35 protsenti). Eesti üldtaustal kuulub Saaremaa nende näitajate poolest viimaste hulka, veevärgi ja kanalisatsiooniga varustatuse poolest jääb tahapoole vaid Põlvamaa, keskküttega varustatuse vaatenurgast edestavad saarlased põlvalaste kõrval ka hiidlasi. Täna oludes võivad nende maakondade asukad end muidugi lohutada, et kasina mugavusastme tõttu kulub eluasemele ka vastavalt vähem raha. Oluline on tähele panna, et rahvastiku eluasemetingimuste mõlemad osundatud jooned — kõrge asustustihedus ja kehvapoolne mugavusaste — tulenevad ligi pool sajandit valitsenud sovetlikust ehituskorraldusest Eestis. Eluasemeprobleemi püüdis viimane lahendada perede tegelikke vajadusi eirava väikekorterite ehitamise kaudu, jättes samas ajal täiesti unarusse olemasoleva elamispinna korrashoiu, rääkimata selle renoveerimisest.

Esitatud üldnäitajate taga peitub rahvastiku elamistingimuste ehk üllatavaltki suur varieerumus, millest rahvastiku- ja eluasemestatistika lahususe tõttu on seni ettekujutus puudunud. Rahvastikukesksel käsitlemisel tõuseb esiplaanile eluasemetunnuste vanussõltuvus, mille najal viidatud erisusi on hoopis lihtsam mõista. Eluasemetüübi seisukohalt koondub asjaomane variatsioon peamiselt pere- ning kortermajas elava rahvastiku omavahelise proportsiooni teisenemisele. Lapsi kõrvale jättes, kes eluaset täiskasvanuteta ei kasuta, on korterikeskne elamisviis tüüpiline nooremaeliste hulgas, ulatudes kahe- ja kolmekümnete seas suhtarvuliselt kolme viiendikuni. Neljakümnedatest eluaastatest peale hakkas eluaseme korterikeskus kiiresti kahanema ning Saaremaal jäi kortermajas elava rahvastiku suhtarv pereelamurahvastiku vastavale näitavale alla juba enne viiekümndat eluaastat. Pereelamurahvastiku osakaal jõudis maksimumtasemele seitsme-kaheksakümnete hulgas ning selleealistest saarlastest elas korteris juba vähem kui viiendik.

Demograafilisest vaatenurgast peegeldab osundatud muutus kahte liiki tegurite koosmõju. Ühelt poolt teeb eluasemevajadus läbi kindlakujulise muutuse seoses põlvkonna elutsükliga. Nii käib perekonna loomise ja laste sünniga kaasas tarvidus avarama elamispinna järele, laste kodust lahkudes aga ruumivajadus väheneb ning vanemas eas muutub järjest olulisemaks eluaseme asukoht, ligipääsetavus ning mugavused. Teisalt sõltuvad eluasemeolud kohorttegurist — kuivõrd vanemas eas vahetatakse elukohta suhteliselt harva, määravad pereloomise ajal valitsenud olud paljus põlvkonna eluasemetingimused hilisematel eluetappidel. Loendusandmestiku hetklõikeline iseloom ei võimalda kummagi teguri panust täpselt eristada, kuid peremaja osakaalu tõusu pikaajalisus viitab üsna selgesti kohortteguri ülekaalule. Vanemas eas on oma maja soetamine individuaalse eluasemekarjääri väljendusena vähe tõenäoline ning seevõrra väljendab pereelamurahvastiku osakaalu vähenemine nooremate põlvkondade suunas peamiselt sõjajärgses elamuehituses toimunud pööret korterikesksusele.

Tüübitunnusega samalaadseid erisusi rahvastikus võib kohata ka tihelolekus ja mugavusastmes. Rahvastikutaaste seisukohalt tuleb lausa ebamõistlikuks pidada ülikõrget asustustihedust lapseperede hulgas, kellest vähem kui kümnendikul jagus omaette tuba igale pereliikmele. Ruumikitsikus hakkab leevenema alles neljakümnedates eluaastates seoses laste järkjärgulise kodust lahkumisega. Edasi aitab elamistingimuste lahendamaks muutumisele tõhusalt kaasa lehestumine, paraku saavad sellest eluea suureks kärsinud soerisuse tõttu osa peamiselt naised. Eesti üldtaustal võib eakate saarlaste eluaseme suurust ja asustustihedust hinnata suhteliselt lahedaks, kuivõrd enam kui pooltel pole üleasustus selles vanuses enam probleemiks. Arusaadavalt on taolise

olukorra kujunemisele kaasa aidanud pereelamurahvastiku suhteliselt kõrge osakaal maakonnas. Nagu mujalgi, vanavanurieas tiheliolek pisut suureneb, peegeldades eakate asumist laste või sugulaste juurde ning vähesel määral ka siirdumist hooldeasutusse.

Eluaseme mugavusastme vanussõltuvus näitab tihelolekuga võrreldes vastupidist suunda — eluasememugavustega kindlustatus on kõige parem nooremates vanusrühmades ning langeb madalaimale tasemele vanurieas. Vanemapoolse elamufondi tõttu ei meenuta Saaremaa eakate eluasemetingimused kuigivõrd moodsat tsivilisatsiooni — veevõrk vähem kui viiendikul, keskküte kohati vähem kui kümnendikul. Et veevärgi puudumine ning ahjuküte nõuavad füüsiliselt raskete majapidamistööde tegemist, võib tänapäevaste eluasememugavuste puudumine saada vanurarahvastiku iseseisva toimetuleku takistuseks, täpsemini tingida hooldevajaduse nihkumise põhjendamatult varasesse ikka. Saaremaal paistab selline olukord lahenevat peamiselt laste juurde asumise kaudu, kuivõrd vanavanurite institutsionaliseerituse piiridub maakonnas vaid kolme-nelja protsendiga.

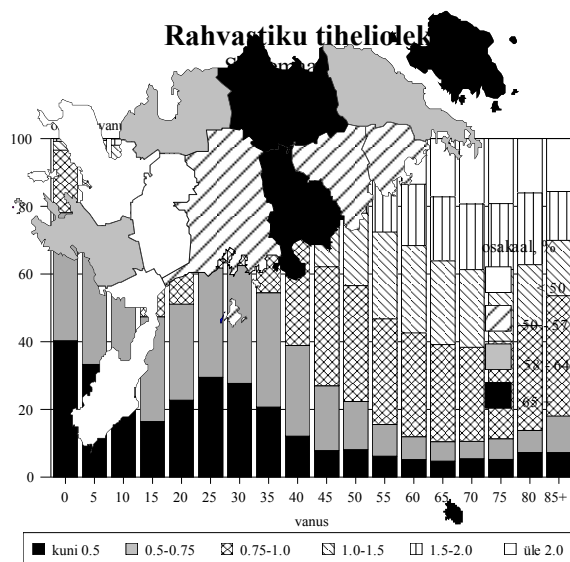
Maakonnasiseses võrdluses eristub ülejäänud omavalitsusüksustest eluasemetingimuste poolest muidugi Kuressaare. Linna kasvuga kaasnes intensiivne suurelamute ehitamine 1970 ja 1980 aastatel, mis kasvatas kortermajas elava rahvastiku suhtarvu ligi 70 protsendini käsitlusperioodi lõpuks. Peremajas elas keskmiselt veidi enam kui veerand linnarahvast, vanemates põlvkondades ulatus peremaja osakaal veel pooleni. Maakonnapealinnadest on eluasemekoostiselt Kuressaarele kõige lähedasemad Rakvere ja Viljandi.

Elamuehituse tempo kajastub ka Kuressaare elamufondi hüppelises noorenemises: käsitlusperioodi lõpul elas tervelt veerand linnarahvast kaheksakümnendatel aastatel ehitatud elamutes. Huvitav on tõdeda, et nimetatud tasemest selgesti kõrgemat uuselamute osakaalu kohtab vaid kahe maakonna, Hiiu- ja Jõgevamaa linnarahvastiku puhul. Uuema eluasemekoostise tõttu iseloomustab Kuressaaret ka maakonnakeskmisest tublisti kõrgem kindlustatus korterimugavustega — üle poole rahvastikust omab keskkütet ning üle kahe kolmandiku veevärki ja kanalisatsiooni. Omamoodi pahupoolena käib korterikesksusega kaasas aga ruumikitsikus ning ülemäärane asustustihedus oli iseloomulik koguni igale kolmele neljast kuressaarlasest.

Maahaldusüksustest tõusevad kõige madalama pereelamurahvastiku osakaalu poolest esile Kihelkonna ja Kärla, ainsana Saaremaal jääb pereelamurahvastiku osakaal neis kahes vallas allapoole 50 protsendi taset. Lähemalt vaadates osutuvad taolise olukorra põhjused siiski kummalgi juhul erinevaks: Kihelkonnas seondub peremaja vähemus korterikeskse eluasemekoostisega, Kärlas on tavapärasest erineva proportsiooni põhjuseks aga suure hooldeasutuse paiknemine valla maa-alal. Institutsionaliseeritud rahvastik moodustas rohkem kui veerandi valla kogurahvastikust ning selle näitajaga hoidis Kärla üleriigilises omavalitsuste pingereas Kullamaa järel teist kohta. Kortereelamus elava rahvastiku osakaal oli keskmisest mõnevõrra kõrgem ka Kuressaare, Põide, Salme ja Valjala vallas. Vastupidist olukorda esindab kõige markantsemalt Ruhnu, kus pereelamus elab üle üheksa kümnendiku rahvastikust. Ruhnust ettepoole jääb üksnes Piirissaare, vanausuliste põlisvenelastega asualana tuntud Peipsiääre ja Raja ning ka Kihnu. Nõukogulaadne eluasemekorraldus puudutas vähem ka Leisi, Lümända, Muhu ja Pihtla valda, kus peremajas elas käsitlusperioodi lõpul üle 70 protsendi rahvastikust. Erisused tiheliolekus ning mugavusastmes on kooskõlas viidatud tüübijaotusega. Ruhnused võivad Eesti enam kui kaheksa omavalitsuse seas hoobelda kõige lähedamate eluasemetingimustega — saarel tuleb ühe inimese kohta keskeltläbi poolteist tuba.

Pereelamurahvastik

Saaremaa 1989

Kokkuvõtlikult ilmneb arvtabelitest okupatsiooniaegse korteripoliitika probleemipundar, mille algpõhjus on rahvastiku eluasemevajaduse aastakümnetepikkune ignoreerimine. Konkreetsemalt on halva olukorra tekkimises süüdi orienteeritus väikekorteritele, kusjuures suuremate pindade ehitamist-omandamist kohati isegi administratiivselt piirati. Tulemuseks on kahe peamise eluasemevajadust iseloomustava põhinäitaja — pinna suuruse ja mugavusastme — harukordne pöörsõltuvus. Nagu eespool selgitatud, asetab taoline süsteem lastepere kõige kitsamatesse, vanurrahvastiku aga kõige vähema mugavusega tingimustesse. Piiratud võimaluste puhul peaks vähemalt see jaotus olema just vastupidine. Aastakümnete jooksul ühes suunas toimunud liikumise pööramine võtab aega ning kogumikuandmestiku valgusel jääb eluaseme inimväärus Eestis probleemiks veel pikkadeks aastateks. Lähitulevikuks ennustab vanussõltuvus jätkuvat liikumist (väike)korterikeskse elamisviisi suunas, vaatamata tüüpehituse lõppemisele. Inimarengulise tähenduse ning investeeringuvajaduse poolest pole rahvastiku eluase sugugi vähem oluline kui haridus, tervishoid või hoolekanne, mistõttu elamuküsimuste üle tasuks senisest rahvastikukesksemalt aru pidada.

2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED

2.1. Sündmusstatistika

2.1.1. Rahvastikusündmused

Rahvastiku sündmusstatistika tugineb isikusündmuste kõiksele ja pidevale registreerimisele sõltumata nende toimumisajast ja -kohast. Samuti on tarvilik üheselt piiritleda rahvastik, kelle isikusündmused registreeritakse. Käesoleva kogumiku puhul on käsitlusalune rahvastik määratud Saaremaa piires asuva tava/alalise elukohaga, seega territoriaalset kriteeriumi rakendades. Sündmusstatistika hõlmatus seisukohalt on tähtis just tavaelamine maakonnas, samas kui Saaremaa rahvastikuga aset leidvad sündmused ise võivad toimuda ka mujal Eestis või välismaal. Rahvastiku elukoha ja sellesama rahvastikuga asetleidvate isikusündmuste toimumispaiga mittetäielik kokkulangevus on olnud ajast aega, ja on ka tänapäeval, põhimõtteline probleem. Muuseas tuleb just siit otsida põhjust, miks ainuüksi oma territooriumil asetleidnud rahvastikusündmuste fikseerimine ei anna ühelegi omavalitsusele ega maakonnale piisavat teavet rahvastiku sündmusstatistika pidamiseks.

Eestis ulatub rahvastikusündmuste kõikse registreerimise algus tagasi rootsi aega. Aastal 1686 andis Karl XI välja Kirikuseaduse, millega muudeti kohustuslikuks sünni (tol ajal ristimise), surma (matusetalituse) ja abielu (laulatuse) kirikuraamatusse kandmine. Koos sündmuse fikseerimisega pandi kirja ka sündmuses osalenute isikuandmed. Korraldus oli uuenduslik just selles mõttes, et esmakordselt kohustati üles märkima kõik asetleidnud asjakohased sündmused, rakendades niimoodi üht peamist tänapäevase sündmusstatistika põhimõtet — kõiksust. Eelkõige selle põhimõtte kasutuselevõtmise tõttu loetakse Karl XI Kirikuseadust moodsa isikusündmuste registreerimissüsteemi nurgakiviks. Eesti oli tol ajal Rootsi krooni all, seetõttu laieneb meilegi au olla maailma vanima riigiamekorralduse emamaa. Eesti ala liitmise järel Venemaaga, kus sedalaadi tegevusest tol ajal veel hoopiski ei hoolitud, säilitas kohalik kirik isikusündmuste registreerimise, arvata ka Balti erikorra rõhutamise nimel.

Vene vägede Põhjasõja-aeagne laastustöö ning 1711-1712 aasta katkulaine vähendas Eesti rahvaarvu pea kolmekordselt. Sedavõrd ulatuslik rahvastikukriis halvas ühiskonnaarengut mitmel viisil, paljudes kihelkondades katkes ka isikusündmuste registreerimine teatud ajaks. Ka on osa ülestähendatud andmeid tollaste ja hilisemate keeruliste aegade käigus kaduma läinud, kuid alates aastast 1834 on kirjepandu kogu Eesti territooriumi hõlmavana säilinud. Eesti arhiivides asub üks maailma ajaliselt ulatuslikem sündmusstatistilise allikmaterjali kogu, vanim on see näiteks kõigi Ida- ja Lõuna-Euroopa riikidega võrreldes. Alljärgnevas tabelis on esitatud praeguseini säilinud rahvastiku

sündmusstatistiliste allikmaterjalide loetelu Saaremaa territooriumil asuvate luterikihelkondade kohta, lisatud on ka samalaadne teave apostlike õigeuskoguduste kohta. Tasub tähele panna, et õigeusu kogudused ei pruukinud omada samalaadset territoriaalset ülesehitust, mistõttu nimekirja seda osa tuleb võtta tinglikuna. Nimekiri toetub Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi raames valminud Helder Palli asjakohasele ülevaatele [Palli 1995].

Jättes isikusündmuste registreerimise põneva ajaloo siinkohal käsitlemata, on siiski tarvis rõhutada andmekorralduse põhimõttelist pööret 1926 aastal, mil rahvastikusündmuste registreerimiskohustus anti kirikult riigiametile [Teder 1939]. Reformi ettevalmistustöö tehti põhjalikult ning tagantjärele saab tõdeda tollase ümberkorralduse igakülgset õnnestumist. Reformi käigus loodud Perekonnaseisuamet arenes andmekvaliteeti ja selle tagamiseks vajaminevat tööd väärtustavaks asutuseks. Koos tollal eeskujulikult töötava Statistikaametiga suudeti Eestis realiseerida kõik toonased rahvusvahelised rahvastikustatistilised soovitusel. Nii kujunes Eesti sündmusstatistika lühikese aja jooksul üheks täpsemaks ja üksikasjalikumaks kogu maailmas. Paradoksaalselt annab tollase andmekorralduse tugevusest tunnistust Eesti sõjaaegne (kuni 1944 aasta suveni) rahvastikustatistika, kus säilis isikusündmuste registreerimise täpsus ja detailsus tasemel, milleni tänane korraldus enam kaugeltki ei küüni. Korrastatud sündmus- ja loendusstatistika oli ka sotsiaalteaduste kiire arengu tõukejõuks Eestis.

Kuigi Eesti sovetiseerimisega võeti Perekonnaseisuametilt ära osa tema endisi riigifunktsioone (sealhulgas rändesündmuste fikseerimine ning rahvastikuregistri pidamine, millist tööd alustati vahetult enne sõda), pisendati tema sotsiaalset kandepinda, ning sisuliselt kaotati andmekvaliteeti tagavate eeskirjade esmatähtsus, registreeriti veel 1950 aastatel rahvastikusündmusi küllalt eeskujuliku täpsusega. Võib-olla veidi liialt sirgjooneliselt üldistades, tundub Perekonnaseisuameti töö sealtpeale aasta aastalt, endiste töötajate pensionilesiirdumise ja üldise sovetiseerimisega käsikäes alla käivat, kuni Vähi-Savisaare valitsuse otsuseni amet kui iseseisev riigiasutus likvideerida ning selle maakonnaarhiivid laiali jagada. Nõnda on vene aeg just sündmusstatistikat teiste andmeallikatega võrreldes eriti tugevasti räsitud. Eesti pole mitte ainult kõrvale jäänud poole sajandi pikkusest arengust teistes riikides, vaid kaotanud ka palju omaenese varasemast tasemest. Olemasoleva rahvastikustatistika madal kvaliteet, eelkõige andmete puudulik võrreldavus ajas ja ruumis on tõsiseks piduriks sotsiaalteaduste arengule [Anderson, Katus, Silver 1994; Katus, Puur, Sakkeus 1997; EKDK 2003b].

Võttes teadmiseks andmekorralduse Eesti oludes tähtsat rolli mänginud kujunemisloot, pidas käesoleva kogumiku poolt käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul arvestust sünni-, surma-, abielu- ja lahutusjuhtude üle Perekonnaseisuamet. Kehtinud korra kohaselt lasus sünni- ja surmajuhu informeerimiskohustus isikul, Perekonnaseisuamet täitis asjaomase juriidilise toiminguga kõrval ka vastava registreerimislehe. Abiellumine ja lahutus registreeriti Perekonnaseisuametis, kus täideti ühtlasi registreerimisleht. Kõigi lehtede teine eksemplar saadeti Statistikaametisse, kelle kohustus oli info Moskva ettekirjutuste järgi kodeerida ja hilisemal ajal ka sisestada ning seejärel tabuleerida (kohaliku tabuleerimismasinaga, 1965-1980) või tabuleerimiseks Moskvasse saata (1981-1990). Nende toimingute järel tagastati registreerimislehed Perekonnaseisuametile, kes säilitas need eeskujulikult korrastatuna ameti keskarhiivis Toompeal.

RAHVASTIKUSÜNDMUSED SAAREMAA LUTERIKIHELKONDADES

Kihelkond	Sünnid	Surmad	Abiellumised
Anseküla	1718-1926 1930-1940	1718-1926 1930-1940	1721-1926 1930-1940
Jaani	1803-1940	1803-1940	1806-1817 1819-1940
Jämaja	1741-1803 1834-1940	1740-1798 1801-1803 1834-1940	1741-1803 1834-1940
Kaarma	1690-1775 1777-1809 1821-1940	1688-1710 1713-1809 1821-1940	1688-1708 1711 1740-1809 1821-1940
Karja	1740-1761 1834-1940	1740-1761 1834-1929	1740-1765 1834-1940
Kihelkonna	1691-1822 1834-1940	1689-1709 1712-1717 1746-1940	1689-1709 1715-1759 1768-1940
Kuressaare	1698-1940	1698-1940	1698-1940
Kärla	1689-1926 1932-1940	1689-1710 1714-1926 1932-1940	1689-1710 1712-1926 1932-1940
Muhu	1761-1940	1761-1940	1761-1940
Mustjala	1795-1833 1841-1926 1933-1940	1795-1833 1841-1926 1934-1940	1795-1833 1841-1926 1934-1940
Pöide	1737-1940	1727-1940	1727-1940
Püha	1697-1710 1715-1940	1688-1689 1691-1710 1715-1940	1691-1940
Ruhnu	1767-1850	1767-1850	1767-1850
Valjala	1679-1700 1745-1940	1631-1704 1753-1940	1679-1705 1753-1940

RAHVASTIKUSÜNDMUSED SAAREMAA APOSTLIKU
ÕIGEUSU KOGUDUSTES

Kihelkond	Sünnid	Surmad	Abiellumised
Kuressaare	1802-1940	1802-1940	1802-1940
Laimjala	1850-1940	1850-1940	1850-1940
Leisi	1853-1940	1853-1940	1853-1940
Lümanda	1847-1926	1847-1926	1847-1926
Levala	1934-1939	1935-1939	1936-1939
Mäemõisa	1886-1940	1886-1940	1886-1939
Muhu-Rinsi	1847-1940	1847-1940	1847-1940
Mustjala	1849-1940	1849-1940	1849-1940
Muhu-Hellamaa	1850-1940	1850-1940	1850-1940
Mõnnuste	1852-1937	1852-1926	1852-1926
Pärsmäe	1902-1940	1902-1940	1902-1940
Tiirimetsa	1848-1926 1932-1940	1848-1926 1932-1940	1848-1926 1932-1939
Torgu	1850-1939	1850-1940	1850-1939
Tornimäe	1847-1940	1847-1940	1847-1940
Õõriku	1849-1940	1849-1940	1849-1940

Erandina registreeris elukohavahetusi, täpsemini väljastas sissekirjutuseks nimetatavat lubatähte elada kindlaksmääratud aadressil, Siseministeeriumi alluvuses tegutsenud passilaud. Sissekirjutuse vormistamisega paralleelselt täideti ka asjakohane registreerimisleht, mis fikseeris sissekirjutusloa andmise nii elukohavahetuse tegelikust toimumisest kui selle toimumisajast sõltumata. Et peale muude eeltingimuste oli sissekirjutuseks nõutav ka eelmisest elukohast väljakirjutus, tegeles passilaud samuti väljakirjutuse vormistamisega, teisisõnu elukohast lahkumise fikseerimisega. Kuigi vormiliselt sarnane, oli viimatinimetatud toiming sissekirjutusest üsna erinev, sest ei nõudnud seaduste ja ametnike meelevalda kuulunud lubatähe taotlemist. Ometi polnud ka väljakirjutustoimingul otsest sõltuvust tegeliku elukohavahetusega. Statistilisest seisukohast oli väljakirjutuse registreerimislehe vorm ja täitmisjuhised praktiliselt identne sissekirjutuslehega. Isikutunnuste osas oli nii sisse- kui väljakirjutuse registreerimisleht ebatäiuslik, samuti on kummagi andmetäpsus Perekonnaseisuameti registreerimislehtedega võrreldes märkimisväärselt madalam.

Elukohavahetuse registreerimislehed saadeti Statistikaametisse, kus järgnesid teiste rahvastikusündmuste arvestamisega sarnased protseduurid. Arhiveerimiskohustusega ei koormanud ennast ükski ametiasutus ja lehed visati peale kasutamist Statistikaameti poolt ära. Erandina taotles osa aastate sisse- ja väljakirjutuslehed endale professor Ann Marksoo initsiatiivil Tartu Ülikooli geograafia kateeder, kus neid täiendavalt töödeldi. Peamiselt käsitsi aset leidnud töötlus on tüütu tööna meeles mitmel tolleaegsel tudengil, aga Statistikaameti arvutikandjal oleva andmefaili samaotstarbeline kasutamine ei tulnud aga kõne alla ei tollal ega hiljemgi, sest sisestatud info kustutati lintide korduvkasutuse eesmärgil (andmefailid on säilinud alles 1986 aastast). Prof. Marksoo ütluse järgi on säilinud elukohavahetuse registreerimislehed 1980, 1981, 1986, 1987 ja osaliselt 1988 aastast. Alles on ka käsitlusperioodi kahe viimase aasta 1989-1990 lehed.

Alljärgnevalt on selgitatud käesolevas kogumikus kasutatud näitarve, mille abil üksikisikute kaupa ülestähendatud sündmusjärgne informatsioon on integreeritud rahvastiku protsessi- ja seisundinäitajateks. Ülevaade definitsioonidest pole muidugi kõikehõlmav, eelkõige on rõhk asetatud veneaegse statistika erijoontele ja nendele määratlustele, mis käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul teisenedes on andmevõrreldavuse seisukohalt olulise tähendusega. Käsitlus liigub esmasnäitajatelt teises- ja integreeritud näitajate suunas, mis üksikasjades ei pruugi kokku langeda näitavude esitusjärjekorraga kogumiku arvtabelites.

Sündide, täpsemalt elussündide arvestus 1965-1990 toetub sünniakti nime kandvale dokumendile, mis on koostatud iga sünnijuhtumi kohta vanema(te) poolt Perekonnaseisuametile esitatud (osalt dokumentidelt pärineva) teabe ja sünnitusmajast antud sünnitõendi alusel. Eestis kehtinud NLiidu Tervishoiuministeeriumi määratluse kohaselt on sünnina arvestatud sellise lapse ilmaletulek, kelle sünnikaal oli vähemalt 1000 grammi, pikkus 35 cm ning ema raseduskestus vähemalt 28 nädalat. Väiksema sünnikaalu või lühema raseduskestusega emahüst väljunud loode registreeriti sünnijuhuna üksnes siis, kui ta elas seitsme päeva vanuseks, vastupidisel juhul aga iseenesliku abordina. Maailma Tervishoiuorganisatsiooni määratlus, mis arvestab sünnina loodet alates sünnikaalust 500 grammi, rakendati Eestis 1. jaanuarist 1992. Niisiis on definitsiooni erinevuse tõttu elussündide arv tegelikuga võrreldes pisut alahinnatud, kuid kogu käsitletava ajavahemiku jooksul siiski ajas võrreldav. Sünniaktis on lapse sünnikohana märgitud ema alaline elukoht, viimase puudumisel aga sünni registreerimisjärgne haldusüksus. Sama põhimõtte kohaselt on arvestatud ka sünde, mille on registreerinud Eestis alaliselt mitte-elavad vanemad. Kuigi sündide arvestus toimus erinevalt loenduselt juriidilise (sissekirjutusjärgse) elukoha järgi, võib sünniandmeid ning alalise rahvastiku loendusandmeid lugeda üksteise suhtes piisava täpsusega vastavuses olevaiks. Ajamääratluse mõttes on sünniandmed töödeldud lapse sünnikuupäevast, mitte sünni registreerimisajast lähtudes. Erandina on registreerimisaja järgi arvestatud neid sünde, millest Perekonnaseisuametile on teatatud sünniaastale järgneva aasta teises kvartalis või hiljem.

Sünnijuhtude hulgas on eraldi välja toodud *surnultsünnid*, mille arvestus tugineb samuti sünniaktile. Lapse ilmaletulek surnuna on niisugusel juhul märgitud omaette tunnusena. Surnultsündinuks on arvatud selline laps, kellel vahetult peale emahüst väljumist puudusid elumärgid: puudus hingamine, südamelöögid ja spontaansed liigutused; omaaegse praktika kohaselt on nimetatud kolmest elutunnusest käsitletud peamisena hingamist. Sünnidefinitsiooni eripära tõttu on osa surnultsünde registreeritud iseenesliku abordina, millekohane selgitus on esitatud allpool, imikusurma käsitlemisel. Surnultsündide osakaal sünnijuhtude koguarvus on olnud nii Eestis tervikuna kui ka Saaremaal 1965-1990 suhteliselt väike, mistõttu käibinud sünnidefinitsiooni mõju pole eksitav.

Surmajuhtude arvestus 1965-1990 toetub surmaaktile, mille täitis Perekonnaseisuamet iga üksikjuhtumi kohta meditsiinilise surmatõendi ja surnu dokumentide (pass) ja/või ligimeste poolt antud ütluste alusel. Meditsiinilise surmatõendi koostas reeglina arst, kuid maa-asulates oli dokumendi täitmisõigus ka velskril. Valdava osa surmajuhtude kohta jõudis teave Perekonnaseisuametisse mõne päeva jooksul pärast sündmuse toimumist, sest ameti pädevuses oli ka matusetalituse korraldamiseks nõutava tõendi väljastamine.

Surmaandmete territoriaalne arvestus on käsitletava ajavahemiku jooksul toimunud surnu alalise elukoha alusel, viimase puudumisel surmajärgse haldusüksuse järgi. Sarnaselt sündidega hõlmab ka surmajuhtude registreerimine piisava täpsusega loendusjärgset alalist rahvastikku, kuigi sündmus- ja loendusstatistikas rakendatud elukoha määratlused erinevad teineteisest. Ajalises mõttes on surmaandmete töötlusaluseks surma kuupäev, mitte surma registreerimise aeg. Erandina on registreerimisaja või oletatava surmaaja järgi arvestatud juhte, mille kohta surmaakt on koostatud sündmuse toimumisajast oluliselt hiljem, tavaliselt juurdlusandmetele ja/või lahkamistulemustele toetudes.

Surmajuhtude hulgas on eraldi arvestatud *imikusurmajuhte* nende erilise tähenduse tõttu ühiskonna sotsiaalse arengu indikaatorina. Imikusurmana on registreeritud elussündinud lapse surmajuht tema esimese eluaasta jooksul, mil suremus on teatavasti tuntavalt kõrgem hilisema lapsega võrreldes. Ka imikusurmajuhtude arvestus 1965-1990 tugineb Perekonnaseisumeti poolt koostatud surmaaktile, mis standardse dokumendiga võrreldes sisaldab teavet ka täiendavate surmaasjaolude ja lapse ema kohta.

Kõnealuse ajavahemiku imikusuremusandmete kasutamisel tuleb silmas pidada omaaegselt sünnidefinitsioonist johtuvat mõju. Jättis ju NLiidu Tervishoiuministeeriumi sünnimääratluse rakendamine registreerimata just kõrgeima suremusriskiga (alakaalulise ja enneaegse) vastsündinu juhul, kui ta esimese elunädala jooksul suri. Loogilist rada edasi minnes jäi sünnijuhuna registreerimata laps muidugi välja ka suremusstatistikast. Kui tollane definitsioon alandas sündide arvu ebaolulisel määral, siis mõju imikusurmajuhtude arvule oli paraku tuntav. Sünnidefinitsiooni mõju imikusuremusnäitajatele on analüüsitud Eesti 1992-1993 andmestikule tuginevalt [EKDK 1994b]. Väärrib rõhutamist, et rahvusvahelise võrdluse keerukuse taustal on Saaremaa imikusuremusandmed ajatrendina siiski võrreldavad, kuivõrd sünnidefinitsioon oli ühesugune kogu käsitletava ajavahemiku jooksul.

Abiellumiste arvestus 1965-1990 toetub abieluaktile, milline dokument täideti Perekonnaseisumeti poolt üheaegselt sõlmitud abielu juriidilise fikseerimisega. Seadus nõudis abiellumise vormistamiseks kindlate tingimuste täitmist, mistõttu pruut ja peigmees olid kohustatud koos avaldusega esitama ka asjakohased andmed oma isiku kohta, mida kasutati abieluakti koostamisel. Iga abiellumise kohta täideti üks akt, st rahvastikusündmuseks on olnud abiellumine, kuigi selles osalevaid isikuid on ikka kaks. Niisiis on abiellunute arv kaks korda suurem abiellumiste arvust, samuti on Eesti oludes täpselt võrdne abiellumiste soostruktuur. Eespool käsitletud sünni- ja surmajuhuga võrreldes on abiellumisel veel seegi erisus, et üks ja seesama isik saab abielluda mitu korda. Nii esmas- kui korduvabiellumise puhul on abieluakti vormistus allunud ühelaadsele protseduurile.

Abiellumine on ainuke rahvastikusündmus, mida kogu käsitlusaluse ajavahemiku jooksul on kõikselt ja vahetult registreerinud Perekonnaseisumet, mistõttu andmestik juriidiliselt sõlmitud abielude kohta on eriti täpne. Hoopis iseasi on muidugi abiellumise kui rahvastikusündmuse tähendus ühiskonnas. Veel paarsada aastat tagasi hõlmas abiellumisjuhtude ametlik (tollal siis kiriklik) registreerimine praktiliselt kõiki uusloodud perekondi, andes niimoodi igati soliidse aluse peremoodustusprotsessi käsitlemiseks. Aegamisi hakkas vormistatud abielu sellist ainupositsiooni kaotama, milline suundumus 30-40 aastat tagasi süvenes juba arvestatavaks. Eesti rahvastik säilitas teatavasti ka vene ajal oma peremoodustusprotsessi nn baltoskandia mudeli, kus juriidilise abielu tähendus vähenes eriti ulatuslikult. Nõnda pole ainuüksi abiellumisstatistika põhjal võimalik Eesti rahvastiku perearengu kohta järeldusi teha, hoopis ebapiisav, kui mitte kasutu, on see esmaskooselu käsitlemisel.

Tähelepanelik tuleb olla regionaalse abiellumusstatistika, niisiis Saaremaad tervikuna ja eriti maakonnasiseseid piirkondi iseloomustava teabe kasutamisel. Ühe abiellumisjuhu registreerimisega koguti teave kahe inimese kohta, kelle alaline elukoht võib olla erinev. Kogumikus hõlmatud ajavahemiku 1965-1990 vältel on abieluaktidele toetuva abiellumusstatistika tegemisel valitsenud küll ühesugused nõuded, kuid seni pole ühtegi analüüsi selle kohta, mil määral reegleid järgiti ja mil määral need mõjutasid piirkondlikku abiellumusstatistikat. Abiellujate kokkulangeva aadressi, samuti

ühe ja sama haldusüksuse piires elavate abiellujate puhul on abiellumine arvestatud pruudi-peiu elukoha järgi. Eri haldusüksustest pärit abiellujatel on aga aluseks abielu registreerimise paik. Viimase suhtes polnud abiellujad päris vabad: reeglite kohaselt pidi selleks valitama ühe abielluja elukohajärgne perekonnaseisuamet, mis kaudselt tähendas abiellumise arvestust ühe, enesemääratluse kaudu fikseeritud abikaasa elukoha järgi. Erandi moodustasid kinnipidamiskohtades viibivate isikute abiellumised, mis registreeriti kinnipidamispaiga asukoha järgi.

Vastandina probleemsele toimumiskoha arvestusele on abiellumise ajamääratlus täpne. Langeb ju abiellumise kui juriidilise sündmuse toimumis- ja registreerimisaeg õnnelikult kokku. Nõnda pole karta sedalaadi vastuolusid, mis surma- ning veel enam sünnijuhtude puhul on vene ajal ja kahetsusväärset hiljemgi küllalt tüüpilised, eriti statistiliste andmete kuulõikelisel esitusel.

Lahutuste või pikemalt abielulahutuste arvestus 1965-1990 toetub lahutusaktile, mis samuti nagu abieluaktki täideti Perekonnaseisuametis üheaegselt lahutuse juriidilise vormistamisega. Lahutuseks pole läbi aegade piisanud ainuüksi abielupoolte soovist, mistõttu lahutumusstatistika on alati olnud suuremal või vähemal määral sõltuv seadusandlusest ja sisaldab seetõttu tegelike protsesside väärapeegeldusohu. Kogumikus käsitletava ajavahemiku algusse langevad kaks tähtsat (NLiidu Ülemnõukogu Presiidiumi määrus, 10. detsember 1965 ja uus Perekonnaseadus, 1. oktoober 1968) ja mitmed neist tulenevad õigusaktid, mis vähendasid lahutuse registreerimiseks esitatavaid nõudeid ja lihtsustasid protseduuri. Seetõttu on 1960 aastate teisel poolel lahutusi registreeritud hoopis rohkem kui varasematel kümnenditel, kuid asjakohane võrdlusprobleem jääb põhiosas siiski kogumiku ajaraamidest välja.

Eesti lahutusstatistikale on märkimisväärset suurt mõju avaldanud omalaadne kord, mis lahutuse juriidilise vormistamise ajalisel kahestas. Kohtu poolt tehtud otsus abielu lahutada jõustus siis, kui endised abikaasad registreerisid otsuse Perekonnaseisuametis. Sellekohast sundust praktikas aga polnud, kui isik ei kavatsenud uuesti abielluda, muuta (ennistada) oma nime või muul põhjusel pöörduda ameti poole. Nõnda on märgatav osa lahutusi Perekonnaseisuametis registreeritud hilinemisega, pealegi ei sooritanud endised abielupooled toimingut üheaegselt. Samuti on küllaltki suur osa, eriti kesk- ja vanemaalisi naisi oma lahutuse hoopis registreerimata jätnud. Niisiis vormistati sündmusstatistika aluseks olev lahutusakt ajahetkel, mil esimene abielupooltest pöördus kohtuotsuse järel Perekonnaseisuameti poole, kusjuures lahutuse toimumiskohana registreeriti pöörduja alaline elukoht.

Statistika vaatenurgast on hoopis mõistlikumalt arvestatud neid lahutusi, mille registreeris kohtuväliselt vahetult Perekonnaseisuamet, sest neis langesid kõik tarvilikud juriidilised toimingud ajalisel kokku ja üheaegselt on fikseeritud ka andmed lahutajate kohta. Perekonnaseisuamet sai õiguse lahutusi registreerida eelnimetatud seadusandlike aktidega ainult lastetute abielude puhul, kui mõlemad abielupooled esitasid ühisavalduse koos varalistest pretensioonidest loobumise äramärkimisega. Neid tingimusi täitvaid lahutusi on olnud muidugi tuntav vähemus lahutuste üldarvust, kuid siiski arvestataval määral nõrgestamaks niigi õnnetu lahutusstatistika metodoloogilist alust. Kokkuvõttes on kahte inimest puudutav lahutus registreeritud rahvastikusündmusena sageli vaid ühe osapoole kaudu ja erinevalt abiellumisest pole seda sündmust võimalik isikujärgselt analüüsida. Eelpool käsitletud abieluandmestikuga võrreldes on territoriaalne lahutusstatistika samal põhjusel ning samalaadsete, kuid tugevamalt toimivate asjaolude mõjul veelgi ebamäärasem. Samuti ühendab lahutust abiellumisega ka sündmuse kordumisvõimalus nagu ka esmas- kui korduslahutuse registreerimise ühelaadne protseduur.

Rändejuhtude arvestusaluseks ajavahemikul 1965-1990 oli kaks dokumenti: sisse- ja väljakirjutusleht, millest kumbki kajastas vastavasisulist juriidilist toimingut. Sissekirjutuseks kutsutud lubatähe saamiseks olid kehtestatud n-õ seaduslikud piirangud, millele kohati lisandus ametnike omavoli. Nii näiteks oli sissekirjutuse saamiseks nõutud nn korteriorderi olemasolu, "vaba" elamispind mitte alla üheksa ruutmeetri inimese kohta (kuus ruutmeetrit lähisugulase asumisel asjaomasel elamispinnal), maja mittekuulumine avariiohtlike või perspektiivsele lammutamisele minevate hoonete nimekirja jms. Suuremates linnades kehtisid täiendavad, n-õ ülelinnalsed piirangud, samuti teostas Siseministerium sissekirjutuse andmise või sellest keeldumise kaudu nii

omaenda ametkonna kui partei ning teiste ideoloogiaasutuste poliitikat. Veel kehtisid sissekirjutuse erireeglid sõjaväelaste, erusõjaväelaste, liiduettevõtetesse töölesuunatud, noorspetsialistide jt tarvis, mis üldjuhul andsid neile tavakodanike arvel teatud eelised. Kogu selle sasipuntra juures on arusaadav, et osa inimesi ei saanudki lubatäheks vajalike tingimuste puudumisel sissekirjutust soovitud paigas või loobusid seda taotlemast. Osal niisugustest juhtudest jäi ära ka plaanitud elukohavahetus, teisel osal leidis see siiski aset. Oli ju käsitletud ajavahemikul praktikas karistatav küll sissekirjutuse puudumine, enam mitte aga tegelik elamine sissekirjutusest erineval aadressil. Igal juhul tuleb tähele panna, et kõik juriidilise vormistusega tegelikud elukohavahetused on rändestatistikas kajastamata.

Sõjajärgsest rahvastikuarvestusest, sealhulgas rändestatistikast on tervikuna kõrvale jäetud Eesti piires asunud sõjaväeterritooriumidel toimunu. Tollase korra kohaselt vormistati tsiviilhaldusalalt armeehaldusalasse (ka kinnipidamiskohta) suundunud isikule väljakirjutus, kus sihtkoha märke puudus. Sellest n-õ mustast august väljumisel vormistati omakorda sissekirjutus, kus puudus lähtekoht. Sedalaadi elukohavahetusi, mis on eri viisil ka registreeritud, tunti erirände nime all ja arvestati tavaliselt tsiviilrändest eraldi. Kõik liikumised mustas augus endas, seega siis sõjaväeterritooriumide ja kinnipidamiskohtade vahel Sahhalinist Saaremaani, pole aga rändestatistikaga hõlmatud.

Rändestatistika seisukohast poleks sedalaadi korraldusel veel häda midagi, kui puudunuks erandid. Üheks selliseks erandolukorraks kippus kujunema sõjaväelase (ohvitseri ja üleajateenija) ning tema pereliikmete sissekirjutus armeehaldusalalt tsiviilalale. Selle vormistus toimus vahel samalaadselt ajateenistusest vabanenute sissekirjutuse vormistamisega, kuid võis jääda statistiliselt hoopis arvestamata. Mistahes linnas/vallas paiknenud sõjaväeterritooriumilt sama üksuse piires korteri saanud ohvitseriperele võidi sissekirjutuslehed täitmata jätta sel põhjusel, et elukohavahetus ju formaalselt ei ületanud linna administratiivpiiri. Muidugi jäi seejuures tähele panemata, et sõjaväeterritooriumile saabumisel, st kusagilt mujalt Eestisse saabumisel, ei täidetud ohvitseripere kohta mingeid rändearvestusdokumente. Sama olukord kehtis ka omalaadse seltskonna, nn sõjaväega sideme kaotanute suhtes, kellele tuli armeehaldusalalt minemaajamise järel elamispind anda tsiviilvõimul. Kokkuvõttes tuleb tähele panna, et armee- ja tsiviilhaldusterritooriumi vahelistest tegelikest elukohavahetustest jäi osa asjakohaselt vormistamata ning rändestatistikas kajastamata.

Ka sisse- ja väljakirjutusega hõlmatud elukohavahetustest on rändestatistikas arvestamist leidnud vaid üks osa, teine osa jäeti kõrvale tol ajal kehtinud rändejuhu ruumilise definitsiooni või segase ajamääratluse tõttu. Ruumilisest seisukohast kuulusid arvestamisele ainult need rändejuhud, mis toimusid üle maakonna või linna/alevi halduspiiri. Lisaks haldusüksuse siserändele jäeti kõrvale ka märkimisväärne osa maahaldusüksuste vahelisest rändest. Teadaolevalt ei arvestatud NLiidus maarahvastiku rändejuhete kuni 1956 aastani üldse. Eesti oli esimene piirkond, kus nimetatud ajast hakati pidama arvestust maarahvastiku rände selle osa kohta, mis mõjutab linnarahvastikku või väljus ühe maakonna piirest. Ülejäänud maarahvastiku rändejuhete statistika ei hõlmanud. Niisiis, Saaremaa rändearvestuses ajavahemikul 1965-1990 kajastub süstemaatiline maarahvastiku rändejuhete alaarvestus. Administratiivpiiride teisenemise korral tähendab see ühtlasi ka mittevõrreldavust ajas.

Ka rändejuhu ajaline määratlus koos alalise/ajutise staatusega põhjustas segadust, jättes veel ühe osa juriidiliselt vormistatud sündmustest statistiliselt arvestamata. Ühelt poolt nõudis kehtinud kord sissekirjutamist kolme (maa-asulas seitsme) päeva jooksul sõltumata sellest, kas elukohavahetus oli ajutist või alalist laadi. Sellest kogumist ei arvestatud rändestatistikas neid elukohavahetusi, mille kestus oli alla poolteise kuu või leidis aset puhkuse ja ravi (haiglas ja sanatooriumis viibimise aeg) eesmärgil. Teisalt polnud ajutise elukohavahetuse puhul nõuet vormistada väljakirjutust, kuigi sissekirjutus uues elukohas tuli registreerida. Kuivõrd ajutiseks loeti näiteks kõik õpingutega seotud elukohamuutused olenemata õpiaja pikkusest, siis jäid rändearvestusest välja ka viis ja enamgi aastat kestnud elukohavahetused. Kogu selle segaduse väljendusena ei lange Eesti siserände sisse- ja väljakirjutuste arv hoopiski mitte kokku. Veel on tarvis tähele panna, et rändearvestuses rakendatud alalise ja ajutise elukohavahetaja mõiste ei lange kokku vastava loendusjärgse rahvastikuosaga.

Viimases arvestati alalise rahvastiku hulka teatavasti kõik antud territooriumil enam kui kuus kuud viibinud isikud.

Kirjeldatud kokku võttes tuleb tõdeda, et kogumikku lülitatud Saaremaa rändeandmed sisaldavad suuremal või vähemal määral kõiki andmetäpsust nõrgestavaid asjaolusid. Ühelt poolt on tegemist süsteemse sisse- ja väljarände alaarvestusega, teisalt ei lähe ka olemasolevad arvud omavahel kokku. Käsitleva ajavahemiku rändestatistika omaaegsed tabulatsioonid Saaremaa kohta on nii pinnapealsed, et andmekvaliteedi hinnangut pole võimalik anda, küll laseb sõjaväeterritooriumide suhteline vähesus maakonnas oletada vähemalt selle teguri poolt põhjustatud vea tagasihoidlikumat tähendust. 1988 aastast otsustas Eesti Statistikaamet rändearvestust pidada vaid sissekirjutuse alusel, hinnates ka väljarännet sissekirjutuslehe kaudu. Paraku pole analüüsitud selle olulise meetodikamuutuse mõju rändestatistikale, kuid eeldatavasti tekitab see teatud mittevõrreldavuse kogumiku kolme viimase aasta rändearvude osas. Niisugused Eesti oludesse mittesobivad rändearvestuse põhimõtted, mis toetusid elukaugele juristikale ning eirasid sündmusstatistika kõiksuse põhimõtet, säilisid käsitleva perioodi lõpuni, et paar aastat hiljem nn rahvastikuregistri eestvõttel teiseneda kilplaslikuks süsteemiks. Nõnda on käsitleva ajavahemiku rändeandmestik kogu kirjeldatud probleemsusele vaatamata ometi hulga täpsem nüüdis-Eesti rändestatistikast.

2.1.2. Iive ja rahvaarv

Piisavalt suurearvulise rahvastikukogumi puhul koonduvad üksikud rahvastikusündmused stohhastilise protsessi tunnuseid omavasse voogu, mis kujundab rahvastikuseisundi. Iseenesest on rahvastikuseisundi teisenemine pidev protsess, kuid tavaliselt fikseeritakse muutus kokkulepitud ajamomendiks ning kindla ajasammuga. Rahvusvahelises võrdluses on enim kasutatud kalendriaastasammu, mis fikseerib rahvastikuseisundi aasta alguses (1. jaanuar) või keskpaigas (1. juuli). Eesti rahvastikustatistika on sõjaeelsesesse aega tagasiulatavalt kohanenud esmanimetatud andmeesitusega, mida tavapärasesena on rakendatud ka käesolevas kogumikus.

Suurimat integraalset tähendust omavad üksteise suhtes vastandliku toimega n-õ paarsed põhirahvastikusündmused, sünni- ja surmajuhud ning sisse- ja väljaränne. Sünnide ja surmade arvu vahena leitakse *loomulik iive* ning sisse- ja väljarännete arvu vahena *rändeiive*. Mõlema sündmuspaari rahvastikuseisundit teisevõrdav toime on üldine, teisisõnu hõlmab see rahvastikukoostist kõigi tunnuste lõikes. Reeglina muutub ka rahvaarv, vaid vastandsündmuste täieliku kokkulangevuse korral püsib see üldnäitaja stabiilsena. Loomuliku ja rändeiibe tervikmõju väljatoomiseks rahvaarvule esitatakse sageli ka protsesse summeeriv *koguiive*.

Iive erineb rahvastikusündmusest eelkõige selle poolest, et tegemist pole esmasprotsessiga, mistõttu erinevalt sünni- ja surmajuhust ning sisse- ja väljarändest võib see peale positiivse väärtuse omandada ka negatiivse. Samuti tuleb iibenäitajate kaudu kõige lihtsamal viisil esile rahvastikustatistika sisemise konsistentsuse olulisus: näiteks võib rahvastiku koguiive ja sealt tulenevalt rahvaarv osutada ebatäpsuseks ka siis, kui surma-, sünni- ja väljarändejuhud on äärmise täpsusega registreeritud. Just sedalaadi olukorra tõttu, jättes küll kõrvale viite äärmise täpsuse kohta mistahes rahvastikusündmuste fikseerimisel, kaldub nüüdis-Eesti rahvaarvu veamäär koguni viie protsendini, so ligikaudu XVII sajandi olukorda iseloomustanud tasemeni.

Kitsamas, kuid valdavalt levinud tähenduses käsitletakse loomulikku ja rändeiivet (ning nende summana koguiivet) rahvaarvu *muutuskomponentidena*. Nimelt saab loendusjärgsele rahvaarvule iibe lisamisel leida *arvestusliku rahvaarvu* mistahes ajahetke kohta. Selle äärmiselt lihtsa tehte puhul tuleb siiski ette sagedasi ebatäpsusi ja koguni vigu. Esiteks on oluline tähele panna, et iibearvestusega hõlmatud ajaperioodi algus langeks täpselt kokku loendusmomendiga. Enamasti pole see nii, sest rahvaloenduse kriitiline moment ei ole sätitud 1. jaanuarile, sündmusstatistilised kokkuvõtted hõlmavad aga tavapäraselt just kalendriaastat. Probleemist ülesaamiseks on kujunenud tavaks

arvutada pigem loendusjärgne rahvaarv 1. jaanuari seisule kui sündmusstatistilised absoluutarvud loenduse poolt määratud ajavahemikule. Kui loenduse läbiviimisaeg on lähedal 1. jaanuarile (või 1. juulile toda standardit eelistava andmekorralduse puhul) ja iibenäitajad pole silmatorkavalt positiivsed või negatiivsed, võib loendusjärgset rahvaarvu kasutada ilma korrigeerimata. Nõnda on isegi soovitatav toimida, kui sellest johtuv mõneinimeseline vahe rahvaarvus jääb hinnanguliselt suurusjärgu võrra iibeveast väiksemaks, sest sedaviisi on välditud erineva rahvaarvu kasutamine loendus- ja sündmusstatistikas. Saaremaa arvestusliku rahvaarvu leidmisel ja käesolevas kogumikus esitamisel ongi just niimoodi toimitud.

Teiseks on arvestusliku rahvaarvu leidmisel tarvis huvi tunda, missuguse rahvastiku kohta nimelt isikusündmusi registreeritakse. See teadmine on vajalik, et võtta loendusandmestikust just sama definitsiooniga võimalikult paremas kooskõlas olev rahvaarv. Eelpool on selgitatud, et kogumikus hõlmatud ajavahemikul 1965-1990 on rahvastikusündmused (väheste eranditega) registreeritud antud piirkonna alalise rahvastiku kohta. Siiski tuleb tähele panna, et loendusjärgne alaline rahvastik pole päris sama mõiste: loendusel fikseeriti tegelik alaline rahvastik, rahvastikustatistika aga lähtub juriidilisest alalisest rahvastikust. Eesti oludes tuleb arvestusliku rahvaarvu leidmisel selle mittevastavusega paraku leppida.

Hoopis tõsisema vea arvestusliku rahvaarvu leidmisel tekitab alalise rahvastiku asemel mõne teise määratluse järgi fikseeritud loendusjärgse rahvaarvu kasutamine. Pikka aega, kuni 1979 aasta loenduseni, oligi NLiidu rahvastikustatistikas nimetatud rollis kasutusel kohalolev ehk faktiline rahvastik. Seetõttu tuleb ülimalt ettevaatusega suhtuda toleaegetesse loendusvahemike rahvaarvudesse, eriti nende kooskasutamisel andmetega hilisema perioodi kohta, kui üldiseks arvutusaluseks oli juba võetud alaline rahvastik. Mõistetavalt laieneb ebakonsistentsus rahvaarvu kaudu mistahes demograafilistele suhtnäitajatele, seetõttu võib ebakorrektnel rahvaarv osutada heaks teenäitajaks teiste vigaste andmete avastamisel. Eesti statistikaväljaannetes on ette tulnud kohaloleva rahvastiku kasutamist arvestusalusena isegi pärast sellekohase praktika ametlikku kõrvaleheitmist. Käesoleva kogumiku sündmusstatistika toetub kogu hõlmatud perioodi ulatuses ühtselt loendusjärgsele alalisele rahvastikule.

Rahvastikusündmuste ebatäpsest registreerimisest, loendus- ja sündmusstatistika ebakonsistentsusest ja teistest samalaadsetest vigadest tingituna on vastavalt moonutatud ka iibenäitajad. Iibe ebatäpsus kandub omakorda kumulatiivselt arvestuslikku rahvaarvu, viimasest loendusaastast ajas edasi liikudes. Seetõttu ei lange uue loendusaasta arvestuslik ja loendusjärgne rahvaarv praktiliselt kunagi omavahel kokku. Peale loenduse toimumist ja selle kvaliteedihinnangule toetuvat korrekturei on tavapraktikasse juurdunud n-ö loendusvahemiku tagasiarvutused, mille käigus rahvaarvu akumulatsioonid viga silutakse, kaasates võimalikult palju asjakohast loendus- ja sündmusstatistilist informatsiooni.

Käesolevas kogumikus on esitatud Saaremaa korrigeeritud rahvaarvud 1965-1989, vaid 1990 aasta rahvaarv kuulub täpsustamisele. Eraldi on välja toodud *rahvaarvu korrigeerimismuutus*, mis omandab teatud mõttes rahvaarvu muutuskomponendi tähenduse. Oma olemuselt väljendab see näitarv rahvastikuarvestuse summaarviga: täiesti laitmatu rahvastikustatistika korral võrduks ju korrigeerimismuutus nulliga. Ühtlasi rõhutab see küllalt arusaadaval kujul ilmselget tarvidust loendus- ja sündmusstatistika kooskõla järele. Saaremaal on peamiselt rändearvestusvigade tõttu korrigeerimismuutuse suurusjärgu tähelepanuväärne, kahjuks kõrvutatav teiste muutuskomponentide mõjuga rahvaarvule. Praktilisest vaatenurgast on üldistava käsitluse korral mõistlik korrigeerimismuutus pigem liita rändeiibebe kui tema mõju arvestamata jätta.

Saaremaa (eraldi ka linna- ja maarahvastiku) rahvaarvud on kahe loendusvahemiku 1970-1979 ja 1979-1989 kohta arvutatud soovanuskoostise nihet arvestades. Viidatud lähenemisviis oli küll töömahukas, kuid võimaldas täielikult ära kasutada kogu rahvastikuinformatsiooni, mis maakonna tasandil nende ajavahemike kohta olemas oli. Rakendatud arvutusmeetodika kirjeldus on varem avaldatud [EKDK/EKMI 1994a; 1994b]. Maakonnatasandist väiksema haldusüksuse puhul pole vanusnihele põhinevat korrigeerimismeetodit võimalik rakendada, sest käsitlusaluse ajavahemiku kohta puuduvad tarvilikud lähteandmed. Nii on linnasulate rahvaarvud ühtlusalvutatud mõneti

lihtsama meetodi abil konsistentsena kõigi teiste Eesti haldusüksuste kohta. Nimetatud andmed sisalduvad Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Vähegi pikema ajavahemiku puhul on mõistlik jälgida käsitlusaluse haldusüksuse *piirimuutusi*. Põhimõttelist laadi piirimuutuse korral tuleb rahvastikuarengu aegride leidmisel rakendada just konkreetsele haldusüksusele sobivaimat lahendust, väiksema piirimuutuse puhul piisab asjaomase rahvaarvu muutuskomponendi leidmisest ja arvessevõtmisest. Ülevaade Saaremaa haldusüksustega 1965-1990 aset leidnud piirimuutustest on esitatud allpool, rahvastiku sündmusstatistilistes tabelites sisaldub ka vastav andmeveerg. Tuleb tähele panna, et haldusüksuste piirimuutused on alati üksteist tasakaalustavad: igale konkreetsele muutusele mingis haldusüksuses vastab samaväärne, kuid vastasmärgiline teises. Tasakaalustamata muutused maakonna kui terviku tasandil viitavad juba maakonnapiiri teisenemisele. Saaremaa meretaguse asendi puhul tuli niisugust olukorda ette vaid ühel korral, kui vahepeal Pärnumaa hallata olnud Ruhnu Saaremaale tagasi anti.

Kokkuvõttes erineb eelmise aasta arvestuslik rahvaarv järgmise aasta rahvaarvust koguiibe ning piiri- ja korrigeerimismuutuse summa võrra. Parema ülevaate saamiseks on ka *rahvaarvu kogumuutus* sündmusstatistilistes tabelites eraldi veeruna välja toodud.

2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad

Sissejuhatuseks pole ülearune veel kord meenutada, et rahvastikusündmuste absoluutnäitajate ja mitmesuguste kordajateks kutsutavate suhtnäitajate ühtlusarvutused on põhimõtteliselt erinevat laadi. Reeglina ei kuulu rahvastikusündmuste arvud iga loendustsükli järel korrigeerimisele. Erandkorras tuleb seda vahel teha suuremate piirimuutuste mõju kõrvaldamiseks, hoidmaks haldusüksuste rahvastikuandmestikku ajas võrreldavana. Harvem annavad korrigeerimiseks põhjust avastatud vead sündmusstatistikas. Õeldust ei tule muidugi järelada sündmusstatistika äärmist korrektsust läbi aegade, eelkõige on põhjuseks suur töömaht, mis sedalaadi täpsustuse tegemiseks tuleb teha ka siis, kui viga tundub olevat tõenäone.

Eesti oludes pole rahvastikusündmuste piirkondlikku jaotusse tehtavad muutused tulevikus siiski välistatud, sel juhul puudutavad need ka käsitlusalust ajavahemikku 1965-1990. Nimelt on arhiveeritud sünniaktidega alustatud töö näidanud, et väiksemate haldusüksuste puhul on kokkulangevus omal ajal n-õ ametlikuna publitseeritud sündinute arvu ja tegelikult registreeritud sündinute arvu vahel küllalt madal, kuigi absoluuthälbe seisukohalt pole lahknevused suured. Sellise olukorra — väikesed lahknevused enamiku haldusüksuste lõikes — on arvatavalt tinginud Statistikaameti omapärane tööpraktika. Nimelt prognoositi iga-aastase esmaskokkuvõtte kiire publitseerimise eesmärgil (tegelikult saatmiseks “kõrgemalseivatele organitele” poolsalastatud ehk ametialase kasutamise staatuses) aasta jooksul registreeritud rahvastikusündmustele juurde käsitlusaluse aasta lõpu poole eeldatavalt toimunud, kuid veel registreerimata sündmused. Näiteks lubas ka seadus aastalõpu sündide registreerida veebruari alguseni, mida hilinejad veelgi pikendasid. Tagantjärele tundub, et lõpliku aastakokkuvõtte koostamisel ei ole viimase kuu prognoosiandmete asendamist tegelikega eriti tõsiselt võetud. Toiming oli küll ette nähtud ja Eesti kogurahvastiku osas arvatavalt ka nii- või naasuguse täpsusega seda teostati, kuid üksikute linnade ja tollaste külanõukogude puhul ei utsitanud Moskva eriti tagant. Selle oletatava süsteemse vea kõrval on võimalikud muidugi mitmed juhuslikku laadi ebatäpsused, mis sündmuste suure arvu puhul ju ikka tekkima tikuvad.

Niisiis võib süsteemse vea ilmsikstuleku korral tõstatada Eesti piirkondliku rahvastikusündmuste arvu täpsustamise vajadus. Paraku eeldab sellise ülesande püstitamine aja- ja rahamahukat arhiivitööd ning põhjalikku analüüsi, mistõttu pole kindlasti lähiaja ettevõtmine. Sedalaadi erandolukorda kõrvale jättes ei kuulu rahvastikusündmuste arvud muutmisele, kõik sündmusstatistilised suhtarvud alluvad aga rahvusvahelise praktika kohaselt ühtlusarvutusele iga

loendustsükli järel. Põhjuseks on eespool selgitatud rahvaarvu ühtlusarvutus, mis rahvastikukoostise kõiki jaotusi puudutades käivitab korrigeerimisahela.

Loendustsükli teostatavad sündmusstatistika ühtlusarvutused, mis tagavad rahvastikuandmete ajalise võrreldavuse, on tavapärase statistikarutiini lahutamatu osa. Kui vastav korraldus on välja töötatud, ja mis peaaegu, sündmusstatistikat peetakse kõnealust tarvidust arvestavalt, pole tegemist ei mainimisväärselt aega ega raha nõudva ülesandega. Paraku on Eestis lood teistmoodi, kokkuvõtvalt kolme asjaolu koosmõjul. Esiteks, Eesti Statistikaamet pole vene ajal süsteemseid ühtlusarvutusi teostanud, need tehti kohaliku lähteandmestiku põhjal Moskvast. Kogemuse puudumine on takistanud ametil seda tööloiku kuni tänaseni tavapärase statistikorralduse osana käsitlemast. Teiseks, NLiidu Statistikaameti ühtlusarvutused teenisid eelkõige suurriigi vajadusi, avaldades Eesti andmetele negatiivset mõju kahel viisil. Standardsete võtete rakendamise tõttu jäi suur osa olemasolevast kohalikust teabest ühtlusarvutustes kasutamata ja seetõttu ei erine Eesti loendusjärgsete arvutuste täpsus enam kuigivõrd näiteks omaaegsetest Kesk-Aasia liiduvabariikidest, kuigi algandmete maht ja kvaliteet erinevad küllalt oluliselt. Moskvast hõlmati loendusjärgsete tagasiarvutustega peamiselt oblasti tasand maa- ja linnarahvastiku lõikes, mis Eestile kohandatuna tähendas maakonna ja esmatasandi haldusüksuste väljajätmist arvutusprogrammist. Nõnda on Statistikaametis loendusvahemike 1970-1979 ja 1979-1989 kohta ühtlusarvutatud vaid kogu-, linna-, maa- ja Tallinna rahvastiku sündmusstatistika, seegi kohalikust vaatevinklist ebapiisava täpsusega. Teisisõnu pole rahvastikustatistika enam Eesti-siseselt konsistentne, sest kogurahvastiku uusarvud ei saagi haldusüksuste ümberarvutamata teabega ühtida. Kolmandaks, ja ehk suurimaks probleemiks on sündmusstatistika hoidmine viisil, mis ei võimalda Statistikaametil ei praegu ega edaspidi loendusjärgseid ühtlusarvutusi rutiini osana teostada.

Eelõeldu püüab heita valgust käesolevas kogumikus esitatud sündmusstatistika tähendusele. Saaremaa kohta toodud näitarvud on ühtlusarvutatud nõnda, et nad koos järgnevais maakonnakogumikes esitatavate samalaadsete arvudega annavad konsistentse tulemuse Eesti kogurahvastiku suhtes. Olgu siinkohal veel kord rõhutatud, et kõrvale on jäetud kõik varem Moskva (ja selle vabariikliku all-lüli, Eesti Statistikaameti) poolt teostatud arvutused ning kogu Eesti rahvastikustatistika tervikuna on allutatud süsteemsele ühtlusarvutusprogrammile. Nii lähteandmed kui tulemused on arhiveeritud Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Omaette probleem on muidugi maakonna ja selle territooriumil paiknevate haldusüksuste andmedetailsus. Ühtlusarvutused ei saa algandmete mahtu suurendada, võivad ainult parandada nende täpsust ja pakkuda asjakohasemat teisesnäitajate süsteemi. Nii sisaldavad Saaremaa sündmusstatistilised tabelid pea eranditult üldkordajaid, kuivõrd omaaegsetel tabulatsioonidel puudub rahvastikusündmuste vanusjaotus. Maahaldusüksuste, tollaste külanõukogude kohta pole isegi sündmuste koguarve, mistõttu maarahvastiku sündmusstatistika on esitatud koondina. Alates 1986 aastast oleks suhteliselt kerge vaevaga võinud läbi viia sündmusstatistika uustõtluse, sest individuaalandmed on elektroonilisel kujul säilinud. Käesoleva kogumiku seisukohalt oleks selle töö väärtus aga küsitav olnud, kuna rahvastikustatistika aegread ei oleks praktiliselt midagi võitnud. Alljärgnevalt on toodud sündmusstatistiliste suhtnäitajate arvutuskeemid. Tegemist on küll kõige üldisemate näitarvudega, kuid isegi nende puhul on kogumikus hõlmatud ajavahemiku jooksul statistikaasutuste poolt rakendatud erinevaid lähenemisviise.

Suhtnäitajate tarvidus tuleneb asjaolust, et demograafiliste protsesside iseloomustamiseks ei piisa rahvastikusündmuste arvu teadmisest. Kuivõrd viimane sõltub paratamatult haldusüksuse rahvastiku suurusest, siis protsesside intensiivsuse käsitlemisel tuleb sündmuste arvud rahvaarvu suhtes ühismõõdustada. Rahvastikuteaduses toimub see traditsiooniliselt mitmesuguste kordajate arvutamise teel, kus sündmusi kajastav näitaja on lugejas, riskialust rahvastikku peegeldav näitav aga nimetajas. Eelpool selgitatud andmepiirangute tõttu on käesolevas kogumikus esitatud peamiselt *rahvastikusündmuste üldkordajad*. Arvutuslikult on kõik üldkordajad (CR) leitud suhtarvuna, mille lugejas on aasta vältel toimunud rahvastikusündmuste koguarv (S_t) ja nimetajas aastakeskmise rahvaarv leituna sama aasta (P_t) ja järgmise aasta (P_{t+1}) rahvaarvude poolsummana. Kordajad on esitatud 1000 inimese kohta, st promillides:

$$CR = 1000 * S_t / (P_t + P_{t+1})/2$$

Kogumikku on lülitatud *sündimuse, suremuse, abiellumuse, lahutumuse ja väljarände üldkordaja*. Rahvastikuprotsesse kirjeldavate üldkordajatega samal põhimõttel on arvatud ka rahvaarvu muutuskordajad: *loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe ja rahvaarvu kogumuutuskordaja*, mille puhul rahvastikusündmuse arvu valemis asendab vastav muutuskomponent. Siinkohal pole vahest ülearune juhtida tähelepanu üldkordaja kui näitajatüübi analüütilisele piiratusle. Rahvastikuprotsesside olemusliku vanussõltuvuse tõttu on üldkordaja tase, ajatrend ja heterogeensus protsessi intensiivsuse kõrval sõltuvuses ka rahvastiku vanuskoostisest. Lisainformatsioonita on nende kahe põhimõtteliselt erineva teguri mõju raske, kui üldse võimalik, eristada. Kuigi üldkordajad mõõdavad rahvastikuprotsessi intensiivsust halvasti, annavad nad samas integraalse ülevaate protsesside koondmõjust rahvastikumuutusele tervikuna. Samuti on just üldkordajate abil nende vähese andmenõudlikkuse tõttu võimalik konstrueerida pikemaid ajatrende ja teostada mitmeplaaniilisi piirkondlikke võrdlusi. Sellistena on üldkordajad siiani kasutusel ka kõige nõudlikemais rahvusvahelisis demograafiakogumikes, näiteks ÜRO ja Euroopa Rahvastikukomitee aastaraamatud [UN 2001; Council of Europe 2002].

Üldkordajate kõrval võimaldab olemasolev andmestik esitada veel *imikusuremuskordaja*. Tarvilikud andmed haldusüksuste kaupa on surmajuhtude koguarvule lisaks ainuerandina tabuleeritud ilmselt imikusuremuse suure sotsiaalse tähenduse tõttu. Suremusprotsessi seisukohalt on oluline, et imikusuremuskordaja abil mõõdetakse suremistõenäosuskõvera langusosa kõige mittelineaarsemat vahemikku. Imikusuremuskordaja konkreetne arvutusviis sõltub olemasolevate algandmete detailsusest ning vahel ka näitaja abil tehtava analüüsi eesmärgist. Sarnaselt kordajate arvutamise põhimõttele on näitaja lugejas aasta jooksul asetleidnud imikusurmajuhtude arv (M_t^0), nimetajas aga keskmine imikueas laste arv. Suremistõenäosuse mittelineaarse languse tõttu esimesel eluaastal ei saa nimetajat arvutada vaadeldaval (B_t) ja sellele eelneval aastal sündinud laste arvu (B_{t-1}) poolsummana, vaid nende arvude kaalutud keskmisena, kus kaaludeks a ja b on vastavalt vaadeldaval ja eelmisel aastal sündinute osakaalud alla aasta vanuses surnute hulgas. Imikusuremuskordaja (IMR) väärtus väljendatakse promillides:

$$IMR = 1000 * M_t^0 / (a*B_{t-1} + b*B_t)$$

Kui imikusurmade puhul pole teada surnud laste sünniaasta, nagu see Eesti maakonna-andmestiku puhul üldiselt on, võib nimetajas kasutada tinglikke kaale (omaaegse kogemusliku traditsiooni kohaselt 1/3 eelmisel aastal sündinute ja 2/3 vaadeldaval aastal sündinute tarvis). Kuivõrd Eesti oludes on käsitlusajaperioodi kohta siiski teada surnud imikute sünniaastaline jaotus kogurahvastiku lõikes, siis haldusüksuste imikusuremuskordaja arvutamisel on eelistatud tingkaaludele riigikeskmisi tegelikke kaale. Muidugi on niiviisi toimides sünniaasta kaal kõigi Saaremaa (nagu teistegi maakondade) haldusüksuste kohta ühe aasta ulatuses konstantne, kuigi ilmselt on need lisaks juhuslikele hälvetele ka piirkonniti süstemaatiliselt erinenud. Sellisest arvutusviisist tekkiv viga on eeldatavalt siiski väiksem kui tingkaalude kasutamise puhul. Saaremaa haldusüksuste väiksuse tõttu on neis iga-aastaselt registreeritud imikusurmade absoluutarv reeglina väike või koguni null. Sündmuste vähesusest on tingitud suure amplituudiga juhukõikumised, mis muudavad iga-aastase imikusuremuskordaja raskesti kasutatavaks. Juhuvõngete mõju vähendamiseks on kogumikus esitatav imikusuremuskordaja 5-aastase liikuvkeskmisega silutud. Tähele tuleb panna, et alates aastast 1989 liikuvkeskmine enam 5-aastast ajavahemikku ei haara.

2.2. Loendusstatistika

Kahe viimase aastasaja vältel on loendusest kujunenud rahvastikustatistilise andmestiku tähtsaim allikas. Loenduse kaudu kogutud teave erineb sündmusstatistikast mitmeti, kaks erijoont on seejuures põhimõttelist laadi. Esiteks hõlmab loendus kõiki antud territooriumil elavaid inimesi, sündmusstatistika aga puudutab vaid asjakohase rahvastikusündmusega seotud isikuid. Teiseks hõlmab sündmusstatistika alati teatud ajavahemikku, loendus aga huvitub olukorrast täpselt fikseeritud ajamomendil. Teisisõnu peatab loendus korraks aja pideva voolu ja jäädvustab rahvastikuseisundi hetkepildina, kus loendusele eelnenud rahvastikusündmused on kajastatud mitte ühekaupa, vaid kumulatiivefektina. Rahvastikusündmuste poolt tekitatud muutused loendusaegses rahvastikuseisundis ilmnevad eriti selgesti, kui võrrelda tulemust eelmisest loendusest pärineva samalaadse pildiga. Erisustele vaatamata ei vastandu sündmus- ja loendusstatistika üksteisele, vastuoksa, nüüdisaegses rahvastikustatistikas eeldab üks komponent teise olemasolu. Eelpool näiteks on tagasiarvutustega seoses selgitatud loenduse kui rahvastikuinventuuri tähendust, mis võimaldab loendusvahelisel perioodil akumulierenud sündmusstatistilised vead välja tuua ja ära parandada.

Loenduslaadsetel ettevõtmistel on pikk ajalugu. Maksumaksjate ja potentsiaalsete nekrutite arvu teadasaamiseks korraldati Hiinas, Egiptuses ja Mesopotaamias rahvastiku ülestähendusi veel enne, kui Euroopa kultuurrahvad välja kujunesid. Vanas Kreekas ja Roomas olid rahvastiku üleskirjutused juba üsna regulaarse iseloomuga. Tollased ettevõtmised hõlmasid siiski mitme olulise nõude osas kaasaja loendusest, mistõttu loendusajalugu arvestatakse hoopis hilisemast ajast. Kaasaja nõuetele vastavate loenduste algus langeb XIX sajandi esimesse poolde (USAs ja Kanadas XVIII sajandi lõppu). Tol ajal alustas üks riik teise järel perioodiliselt läbiviidavaid rahvaloendusi, mille põhimõtteid on püsinud enam-vähem muutumatutena tänini. Teise maailmasõja järgsel perioodil on tehtud tõhusat tööd loendusprogrammi rahvusvaheliseks ühtlustamiseks, seda eelkõige ÜRO Statistikaameti juhtimisel. Samuti on välja töötatud üksikasjalikud juhtnõõrid enamiku asjaolude kohta, mida kaasaegse rahvaloenduse läbiviimisel tuleb jälgida. Sellised põhiolemused nagu loenduse üldisus, üheaegsus, perioodilisus ja isikulisus tunduvad olevat asjaomase valdkonna aabitsatõed, kuid juhul, kui kits on kärneriks hakanud, võib alati probleeme tekkida.

Eesti alal on toimunud kümme rahvaloendust. Esimesele neist 1881 aastal, mis hõlmas Balti provintsi, olid eelnenud prooviloendused ning linnarahvastiku loendused Liivimaa kubermangus 1863 aastal ja Eestimaa kubermangus 1871 aastal. Järgmine ettevõtmine oli üle-Venemaaline rahvaloendus 1897 aastal (jäi ka ainukeseks Vene Impeeriumis). Eesti Vabariigis viis Statistika Keskbüroo läbi kolm rahvaloendust. Paar aastat peale Vabadussõja lõppu (1922) läbiviidud loenduse peaesmärgiks oli saada vajalik informatsioon Eesti ühiskonna korraldamiseks ja mitme esmatarviliku reformi läbiviimiseks. Tolle loenduse materjalid leidsid seniajani täiuslikema läbitöötamise, eelkõige tuleb märkida valdade ja linnade andmevajaduste rahuldamist, sest infopuudus omavalitsuste tasandil oli suur. 1934 aastal läbi viidud II Eesti rahvaloendus on jäänud senimaani korrektseimaks, kahjuks hävis suur osa alg- ja töötlusandmeid sõjakeerises. Esimese vene okupatsiooni (juuni 1940 – september 1941) mõju Eesti ühiskonnale oli sedavõrd suur, et tööle tagasipöördunud statistikute esimeseks sammuks oli rahvaloenduse läbiviimine. Ettevalmistustega saadi hakkama kahe kuu jooksul ning loendus toimus, kuigi lühendatud küsimustikuga 1. detsembril 1941. Vastuolude tõttu Saksa okupatsioonivõimudega õnnestus andmeid avaldada äärmiselt napilt, hiljem püüti see loendus aga hoopis maha vaikida. Vene ajal leidis Eesti alal aset neli loendust — 1959, 1970, 1979 ja 1989 —, millele 2000 aastal lisandus veel üks. Paraku ei lähtunud ka viimane eestikesksest vaatenurgast.

Tuleb märkida, et rahvastikustatistika kolmest peamisest andmeallikast jälgisid vene ajal rahvusvahelisi soovitusi kõige suuremal määral just rahvaloendused, mistõttu loendusstatistika moodustab parima olemasoleva andmestiku Eesti rahvastiku ja eluaseme kohta. Muu hulgas oli loendus ainus andmekogum, kus isik fikseeriti tema tegeliku elukoha, mitte sissekirjutuse järgi. Nimetatud asjaolu tõttu on näiteks 1989 loenduse andmepank seniajani asendamatu riigiuringute süsteemi korraldamisel, sest kujutab endast sisuliselt ainukest ülemaalist valimialust. Käesolevas

Saaremaa kogumikus kajastatud sõjajärgsed loendused moodustasid osa vastavast üleliidulisest ettevõtmisest, mille metodoloogilist ettevalmistust ja läbiviimist juhtis NLiidu Statistikaamet Moskvas. Heameel on asjaolust, et aja jooksul uute küsimustega veidi täienenud loendusprogramm on põhitunnuste osas säilitanud võrreldavuse kogu käsitletaval ajavahemikul. Alljärgnevalt on lühidalt esitatud peamised erinevused loendusprogrammides, mis käesoleva kogumiku seisukohalt aitab selgitada, miks 1989 aasta loendustabelite täiskogumi kõrval on varasemate loenduste andmestik mahult väiksem.

1959 aasta loenduse kriitiline moment oli 15. jaanuaril ning loendusprogramm koosnes viieteistkümnest küsimusest: isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel, kodakondsus, haridus, õppeasutus (õppur), töökoht, amet, elatusallikas ning sotsiaalkiht. Järgmisel, 1970 loendusel (kriitiline moment samuti 15. jaanuar) oli loendusprogramm jagatud kaheks: kõikselt esitati 11 põhiprogrammi küsimust, valikuliselt igas neljandas eluruumis elanud isikutele veel 7 lisaprogrammi küsimust. Põhiküsimustiku hulka kuulusid isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku põhjus ja kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht ja sealt eemalviibimise kestus (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel ning teine keel, haridus, õppeasutuse tüüp (õppur) ning elatusallikas. Valikküsimustikuga koguti teavet töökoha, ameti (pensionäri viimase ameti), loendusele eelnenud aasta töötamiskestuse ja -viisi (mittehõivatud), sotsiaalkihi, paiksuse, eelneva elukoha ning elukohavahetuse põhjuse kohta. Lisaks sellele oli kasutusel omaette küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööelise rahvastiku ühiskondliku rakendamisvõimaluse selgitamiseks, suuremates linnades koguti loenduse käigus teavet veel rahvastiku pendelrände kohta.

Ka 1979 aasta loendusprogramm (kriitiline moment 17. jaanuar) sisaldas 11 põhiküsimust ja oli oma sisult eelnevaga küllalt sarnane. 25-protsendilise valikloenduse viie küsimusega koguti teavet töökoha, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud aeg) ning sündinud laste arvu kohta (täisealised naised). Ka 1979 aastal oli kasutusel eraldi küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööeas isikutele. 1989 rahvaloenduse põhiprogramm (kriitiline moment 12. jaanuar) oli eelmisega võrreldes täienenud kahe isikuküsimusega, nimelt sündinud laste arvu ning omandatud kutsehariduse kohta, väiksemaid täiendusi oli ka küsimuste sõnastuses ja detailsuses. Esmakordselt sõjajärgsel perioodil viidi koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus, mille programm hõlmas seitset küsimust hoone ehitusperioodi, ehitusmaterjali, eluasemetüübi, elamispinna mugavusastme, tubade arvu ning üld- ja elamispinna suuruse kohta. Kolmandat korda järjest sisaldas loendusprogramm ka ennast õigustanud 25-protsendilist valikprogrammi, mis koosnes viiest eelmise loendusega võrreldes veidi täiendatud küsimusest töökoha, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud ajale lisaks küsiti ka eelmise elukoha tüüpi) ning sündinud (lisaks ka neist loendushetkel elus olevate) laste arvu kohta. Üksikasjalikuma teabe nende loenduste andmesüstist ning teostusprotseduuridest leiab asjahuvieline iga loenduse ettevalmistuse käigus koostatud tehnilisest dokumentatsioonist.

Järgnevalt on toodud selgitusi käesoleva kogumiku loendusstatistilistes tabelites kasutatud põhimõistete kohta. Määratluste sarnasuse tõttu kõigi tabelite osas järgib tekst eelkõige loendustabelite täiskogumi (1989 aasta loendus) esitusjärjekorda, viited üksikloendustele on tehtud vaid oluliste definitsioonierisuste puhul.

Loendusjärgse rahvaarvu kasutamine statistikakogumikes ja veelgi enam teist laadi publikatsioonides on mõiste arusaadavusele vaatamata, või just sellest johtuva hoolimatuse tõttu, tekitanud parasjagu segadust. See on äratanud tähelepanu ka rahvusvahelises erialakirjanduses, kus on ilmunud mitu artiklit ainuüksi selgitamiseks loendusjärgse rahvaarvu mõistet [Anderson, Silver 1985]. Nimelt on kõikidel sõjajärgsetel loendustel rahvaarv määratletud sõltuvalt isiku seosest asukohaterritooriumiga kaheselt, nii kohaloleva kui alalise rahvastiku järgi. Teiseks on siinkohal sobilik veel kord rõhutada loendusjärgse ja arvestusliku rahvaarvu erinevust, millekohane pikem selgitus sisaldub sündmusstatistikale pühendatud osas.

Kohaloleva rahvastiku hulka on arvatud käsitlusaluse piirkonna alalised elanikud, kes viibisid loendushetkel oma elukohas, ning antud paikkonnas *ajutiselt kohalolnud* isikud. Reeglipäraselt ei arvatud kohaloleva rahvastiku hulka oma alalisest elukohast loendushetkel väljaspool vastava haldusüksuse territooriumi ajutiselt viibinud elanikku. Täiendavalt loeti ajutiselt äraolevaks ka haiglas, sanatooriumis, puhkekodus (va ühe- või kahepäevaselt), sünnitusmajas viibinud, internaatkoolis õppinud, kordusõppustele kutsutud, eeluurimisalune või kuni 30-päevase arestiga karistatud isik, sõltumata asjaolust, kas eelpool esitatud loendile vastav asutus paiknes elukohajärgse või mõne teise haldusüksuse territooriumil. *Ajutiselt äraolnuna* arvati kõnesolev isik kohaloleva rahvastiku hulka paigas, kus ta loendushetkel tegelikult viibis. Erandina ei loetud siiski ajutiselt äraolevaks isikut, kes loendushetkel asus mujal seoses öötöö või teenistuskohustuste täitmise, viibis kriitilisel momendil kohalikus (ka linnalähedases) ühiskondlikus transpordis (rongis, laevas ja bussis), ööpäevases lasteaias või -sõimes, oli sõitnud välismaale või viibis teel ega peatunud kohtades, kus teda oleks saanud loendada.

Alalise rahvastiku hulka arvati kõik isikud, kes elasid alaliselt antud haldusüksuse territooriumil sõltumata juriidilisest sissekirjutusest või õigusest elamispiinnale. Loendushetkel alalisest elukohast äraolnud isik loeti alalise elanikkonna hulka juhul, kui tema äraoleku kestus ei ületanud kuut kuud. Lisaks arvati alalise elanikkonna hulka elukohavahetaja, kes oli oma elukohast küll lahkunud, kuid polnud uude elukohta veel jõudnud, samuti isik, kes oma alalist elukohta nimetada ei osanud. Mõistetavalt ei arvatud alalise rahvastiku hulka loendushetkel paikkonnas ajutiselt viibinud isikut. Tuleb tähele panna, et karistusosalused kinnipidamiskohtades loendati ja arvestati karistusasutuse paiknemise järgi, eeluurimisalused ja halduskorras karistatud isikud aga nende alalise elukoha järgi. Nõukogude armee haldusterritooriumil elanud ohvitserid, üleajateenijad ja nende pereliikmed loendati sõjaväeloendusjaoskondades. Nende loenduslehed kuulusid juhendi kohaselt lisamisele väeosa paiknemisjärgse haldusüksuse alalisele rahvastikule, kuid pole teada, mil määral niimoodi ka toimiti. Ajateenijaid loendati samuti väeosades, kuid arvestati ajateenistusele eelnenud elukoha järgi. Viimasel loendusel koondati nende loenduslehed NLiidu Statistikaametisse ning jaotati vabariikide vahel vastavalt ajateenistusele eelnenud elukohale. Eestisse saabunud loenduslehed jaotati haldusüksuste vahel proportsionaalselt meesrahvastiku arvule. Varasematel kordadel võis see protseduur olla erinev, kuid Eestis kättesaadavate materjalide põhjal pole võimalik hinnata sellest johtuvat loendusandmete erinevust.

Andmekasutuse seisukohalt väärib rõhutamist asjaolu, et kuigi kõigil loendustel fikseeriti nii alaline kui kohalolev rahvastik, on neid andmetöötlusel erinevalt kasutatud. 1959 ja 1970 aastal võeti tabulatsioonide aluseks kohalolev, 1979 ja 1989 aasta loendustel aga alaline rahvastik. Nii summeeruvad varasemate loenduste puhul käesoleva kogumiku arvtabelites esitatud rahvastikujaotused kohaloleva rahvastiku arvuga, hilisemate loenduste puhul on samalaadne seos aga alalise rahvastikuga.

Perekonnaseisu järgi on rahvastik kahel viimasel loendusel jaotatud nelja rühma. *Abielus* olevana on käsitletud nii registreeritud kui vabaabielus olevat isikut, neid seisundeid omavahel kahjuks eristamata. *Vallaliste* hulka on arvatud ainult selline isik, kes pole mitte kunagi olnud ei registreeritud ega vabaabielus. *Lesena* on arvestatud abielus olnut, kelle abielu on lõppenud abikaasa surmaga ning kes pole uuesti abiellunud. *Lahus(olevate)* rühm sisaldab juriidiliselt *lahutatute* kõrval ka neid mehi-naisi, kelle kooselu on tegelikult lõppenud, kuigi lahutus vormistamata; samasse on arvatud ka isikud, kelle vabaabielu lõppes lahkuminekuga. 1959 ja 1970 aasta loendusel oli kasutusel lihtsustatud perekonnaseisuliigitus, mis eristas üksnes *abielus* ja *mitteabielus* rahvastikku.

Rahvastiku jaotus *hariduse* järgi põhineb loendushetkeks saavutatud kõrgemal lõpetatud haridustasemel, mille kaudu eristatakse viit rahvastikurühma. *Kõrgharidusega* on isik, kes on lõpetanud kõrgema õppeasutuse, *keskeriharidusega* vastavalt tehnikumi või mõne muu keskeriõppeasutuse lõpetanu. *Keskharidusega* rühma on koondatud keskkooli või keskharidust andva kutseõppeasutuse lõpetanud, samuti lõpetamata kõrgharidust omavad isikud. *Algharidusega* on vastavalt kõik need isikud, kelle haridus piirdub põhi- või algkooliga. Isik, kes pole ka madalaimat kooliastet läbinud, on *alghariduseta*.

Põlisus mõõdab inimese ja tema sotsiaalgeograafilise elukeskkonna vahelist seost. Tavaliselt rakendatakse põlisuse mõistet tervikliku geodemograafilise süsteemi mastaabis, mitte näiteks koduküla/-linna või üksiku maakonna ulatuses. Ajaliselt loetakse rahvastikuteaduses põliseks isikut, kes on elanud vähemalt kolm põlve ühes ja samas geodemograafilises ruumis. Reeglipäraselt sisaldab loendusandmestik teavet iga isiku sünnikoha kohta, mis käesolevas kogumikus on olnud *riigisündinute* ning *välissündinute* eristamise aluseks. Andmete kasutamisel tuleb tähele panna, et riigisündinute hulka kuulub ka sisserännanute teine põlvkond, mistõttu antud rahvastikuosa pole samane põlisrahvastikuga. Eesti oludes on põlisustunnus äärmiselt tähtis sotsiaalne indikaator, mis nüüdisrahvastiku kahte peamist kogukonda välja tuues, peegeldab demograafilise ülemineku algusaega tagasiulatuvat omapära ja n-õ ajanihet taasterühmade demograafilises ja sotsiaalses arengus. Järgneva 40-50 aasta vältel kipub Eestimaa areng üldse sõltuma välissündinute pretseidentilt kõrgest osakaalust johtuva probleemipuntra lahtiharutamisest. Asjalikke lahendusi on siin niigi keeruline leida, kuid lisategurina on raskendavaks või koguni lahendusi välistavaks asjaoluks põlisus- ja rahvusprobleemi küllalt sagedane segiajamine. Siiani pole ka Statistikaamet loobunud veneaegsest põlisustunnuse eiramispraktikast ega rakenda seda rahvastikuandmete esitamisel.

Rahvastiku *paiksus* mõõdab isiku elamiskestust ühes ja samas kohas või kitsamalt piiritletud territooriumil. Eesti seisukohalt ebarahuldava loendusjuhendi tõttu on vähimaks paiksusüksuseks loetud omaette linn/alev või ühe maakonna maa-asulad kokku. Niisiis jaguneb Saaremaa kaheks paiksusüksuseks: Kuressaare linn ja maa-asulad koosvõetuna. Käesolevas kogumikus on rahvastik paiksustunnuse alusel liigitatud kolme rühma. *Sünnipaikne* rahvastik on elanud ühe ja sama paiksusüksuse territooriumil sünnist alates ilma kuuekuuliste või pikemate vaheaegadeta. Tuleb tähele panna, et piirimuutuste, ajateenistuse ja välismaal viibimisega seotud elukohavahetusi ei ole loendusel paiksuskatkestuseks arvatud. *Põlvkonnapaikseks* on arvestatud seda osa mittesünnipaiksest rahvastikust, kelle elamiskestus loendusjärgses paiksusüksuses ulatub vähemalt 25 aastani. Lühema elamiskestusega rahvastikku on käsitletud *lühipaiksena*. Viimase kahe rühma eristamisel tuleb ilmsiks, et rahvastiku paiksustunnus on mõneti sõltuvuses isiku vanusest, sest põlvkonnapaiksete hulka ei saa 25 eluaastast nooremad inimesed kuidagi sattuda.

Rahvus peegeldab etnokultuurilist kuuluvust, mistõttu vastav isikutunnus määratakse sagedasti mitme asjakohase üksiktunnuse kooskõpselise kaudu. Sobiva näitena võib viidata Euroopa Rahvastikukomitee lähenemisviisile, mis rahvuse väljatoomisel rakendab integreerivalt viit üksiktunnust: sünnimaad(paika), keelt, enesemääratlust, usku ja kodakondsust. Loendusstatistilise andmestiku puhul mõeldakse rahvuse all aga tavapäraselt just üksiktunnust, nimelt rahvuse enesemääratlust, mida arvestatakse ka käesolevas kogumikus. Niisiis on rahvusstatistika võrdluste puhul alati mõistlik eelnevalt selgitada, kas tegemist on üksik- või koondtunnusega. Loendusel määratlesid täiskasvanud isikud oma rahvuskuuluvuse ise juriidilistest paberitest sõltumata, laste rahvus jäi loendusreeglite kohaselt nende vanemate otsustada. Arvtabelites on rahvustunnus leidnud rakendust kahel viisil. Esiteks on selle tunnuse abil eristatud rahvastiku kahte rühma, *eestlasi* ja *mitte-eestlasi*. Teiseks on üldarvuna ära toodud kõik Saaremaa vähemalt ühe isiku poolt esindatud rahvusrühmad.

Sarnaselt rahvusele tugineb loendusstatistikas ka *emakeel* täiskasvanu enesemääratlusele, jättes alaealiste laste emakeele nende vanemate määrata. Otsustusraskuste puhul andis rahvaloendaja juhendikohast nõu arvata emakeeleks kõige paremini osatav või perekonnas tavaliselt kõneldav keel. Arvtabelites on emakeele- ja rahvustunnu kombinatsioonid eristatud kuut rahvastikurühma: *eesti emakeelega eestlasi*, *eesti emakeelega mitte-eestlasi*, *vene emakeelega venelasi*, *vene emakeelega mitte-venelasi*, *muu emakeelega isikuid*, kelle keel on rahvusega sama ning *muu emakeelega isikuid*, kelle keel ja rahvus üksteisest erinevad.

Kogumiku loendusstatistiline arvtabel *eesti keele oskuse* kohta kombineerib teavet emakeele ja teise keele kohta. Teise keelena kuulus loendusel kirjapanemisele nn NLiidu rahvaste keel, mida isik emakeele kõrval vabalt valdas. Kui isik oskas emakeele kõrval mitut keelt, pandi kirja see keel, mida ta kõige paremini valdas, sest kolmanda ja enama keele oskust ei registreeritud. Nõnda on keeleoskus

loendusel muidugi alaregistreeritud, hoopis on fikseerimata tollase arusaama kohane võõrkeeleoskus, mis käesoleva kogumiku kontekstis küll õnneks kasuks tuleb. Sõltuvalt vastaja rahvusest on tabelites eristatud eesti keele oskust *emakeelena*, *teise keelena eestlastel* ning *teise keelena mitte-eestlastel*.

Laste arvu küsiti loendusel 16 aastastelt ja vanematelt naistelt, erandkorras ka nooremalt, kui nad olid juba ema seisuses. Registreeritud on elussündinud laste koguarv sõltumata sellest, kas lapsed olid loendusmomendil elus või mitte ja sellest, kas nad elasid emaga koos või eraldi. Täiendavalt küsiti ka nende elussündinud laste arvu, kes olid loendushetkel elus, kuid sellekohane teave pole käesolevas kogumikus kajastatud.

Rahvastiku *põhitegevuse* määratlus tugineb haridushõive ning sissetulekuallika küsimustele, mille abil kogurahvastik on jaotatud seitsmesse üksteist välistavasse rühma. *Koolieelikuna* on käsitletud vastavas eas last, kes kusagil ei õppinud. (*Üliõpilasena* on arvestatud laps või täiskasvanu, kes põhitegevusena õppis. *Töötavaks* on loetud isikut, kelle peamine sissetulek pärines töötamisest asutuses, ettevõttes, majandis, kooperatiivis, eraisiku teenistuses või isiklikus abimajapidamises. Kuivõrd töötavana leidis loendusel käsitlemist ka kuni 18-kuulisel osaliselt tasustataval lapsehoolduspuhkusel viibinud ema, loendushetkel mittetöötanud hooajatööline ning kohavahetaja, teeb sedalaadi käsitlusviis töötamise mõiste küllalt lähedaseks tavategevuse mõistele. Töötava hulka on arvatud ka isik, kes oli sissetulekuallikana märkinud üheaegselt nii töötamise kui mõne mittetöise tuluallika. Ülejäänud rahvastik jaotub kolme rühma. *Pensionäride* hulka on arvatud vanus-, toitjakaotuspensioni ja igakuist riiklikku toetust saavad isikud. Tasub tähele panna, et mitteõppivate ja -töötavate lapsinvaliidide tõttu võib pensionäre leida alates kõige nooremast vanusrühmast. *Riigi ülapeetavana* on arvestatud lastekodu mitteõpilasest kasvandikud ning vanuri- ja invaliidikodu elanikud. *Isiku ülapeetava* rühma on lülitatud kooliealised ja vanemad isikud, kes ei töötanud, õppinud ega omanud ka iseseisvat sissetulekuallikat ning asusid sugulaste või teiste isikute ülalpidamisel.

Tööala sätestab isiku tööjärgse ettevõtte või asutuse tegevusala, *amet* aga töö konkreetse iseloomu. Mitme töökohaga isiku puhul on tööala ja ameti määramisel lähtutud põhitööst. Viimase loenduse osas on tabelites tööala ja ametit iseloomustav andmestik esitatud kahel viisil: algupärase vene loendusklassifikatsiooni järgi ning ümberkodeerituna rahvusvahelise klassifikaatori kohaselt (ISIC 3rd revision, ISCO-68). Üksikasjalik teave teisendusprotseduuride kohta on esitatud 1989 aasta loendusandmete uskirjelduses [Puur 1994].

Eluasemetüüp iseloomustab hoonet, kus isik alaliselt elab. *Pereelamuna* on arvestatud korteriteks jaotamata maja, milles elas ainult üks leibkond. Kui samalaadses majas elas mitu leibkonda, on eluasemetüübina arvestatud *osa pereelamust*. Samal põhimõttel on eristatud tüüpe *omaette korter* ning *osa korterist*. *Ühiselamuna* on õppeasutuse ning ettevõtte ühiselamu kõrval käsitletud ka vanadekodu ning teisi hooldeasutusi. *Muu eluaseme* hulka on liigitatud eraisikutelt üüritud pinnad, vagun- ning teised mittetavapärased elamud.

Toana on loendusel käsitletud aastaringseks elamiseks sobivat ruumi (elutuba), mis on teistest tubadest või muudest ruumidest vaheseintega eraldatud. Rakendatud määratluse kohaselt ei kuulunud tubade hulka köök, eesruum, koridor, vannituba, sahvri ja muu sedalaadi abiruum. Küll aga on leibkonna käsutuses olevate tubade hulka arvestatud ajutiselt väljaüüritud toad. Kogumiku arvtabelites on tubade arv suhtestatud seal elavate inimeste arvuga, mille alusel on eristatud kuut tiheloleku astmelt erinevat rahvastikurühma: *kuni 0.50*, *0.50-0.75*, *0.75-1.0*, *1.0-1.5*, *1.5-2.0* ning *2.0+ tuba isiku kohta*. Tuleb tähele panna, et loendusreeglite kohaselt koguti tubade arvu kohta teavet vaid pereelamus, korteris ning ühiselamus elavate leibkondadelt ja üksikisikutelt; allüürnike ning mittetavapärases eluruumis elanud isikute kohta sellekohane info puudub. Tiheloleku astet on kasutatud ka teistmoodi liigituse tarvis, selgitamiseks elamistingimuste erinevust leibkonnasuurusest sõltuvana. Arenenud riikides loetakse normikohaseks eluruumi asustustihedust, kus elutubade arv ületab elanike arvu vähemalt ühe võrra. Talutavaks peetakse olukorda, mil elanike ja tubade arv on võrdsed. Kui elanike arv tubade arvu ületab, on tegemist kõrge tiheloleku või üleasustusega. Kogumiku arvtabelites on tihelolekut käsitletud eraldi *ühe-*, *kahe-*, *kolme-*, *nelja-* ning *viie-* ja *enamaliikmelises leibkonnas* elava rahvastiku kohta. Igast leibkonna suurusrühmast on esitatud

omaette tabelisari, kus vastav leibkonnarühm on jaotatud eluaseme tubade arvu järgi, alates ühetoalisest korterist/elamust ja lõpetades eluasemega, mille tubade arv ületab ühe võrra seal elavate isikute arvu.

Eluaseme *üldpind* iseloomustab eluruumi kogupindala koos köögi, eesruumi, koridori, vannitoa, sahvri ja teiste abiruumidega. Ühiselamu üldpind sisaldab ka proportsionaalset osa ühiskasutuses olevate abiruumide pinnast. Samas ei kuulu üldpinna hulka trepi- ja eeskoja, küttekolde, mittekõetava ruumi, eraldiasuva suveköögi, sauna, kuuri jms ruumi pind. *Elamispind* on määratud üksnes elutubade pindalaga, jättes teised ruumid kõrvale. Tabelites on rahvastik vastavalt ühe isiku kohta tuleva üld- ja elamispinna suurusele jaotatud kuude rühma: *kuni 10, 10-19, 20-29, 30-39, 40-49* ning *50+ ruutmeetrit isiku kohta*. Nagu tubade arvu puhul, nii sisaldab ka üld- ja elamispind ajutiselt väljaüritud tubade pinda. Käsitletavad andmed hõlmavad pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikku.

Eluasememugavustest on loendusel registreeritud elektrivarustuse, kanalisatsiooni, veevärgi, keskkütte, sooja vee, vanni või dushi, gaasi ja elektripliidi olemasolu. Kogumiku arvtabelites on mugavusastme järgi eristatud nelja tüüpi eluaset. *Mugavus(t)ega* eluasemena on käsitletud vähemalt ühe ülalnimetatud mugavuselemendiga varustatud eluaset, *mugavusteta* eluasemena aga sellist, kus kõik eelloetletu puudub. Nende kahe äärmuse kõrval on eraldi välja toodud *kanalisatsiooni* ja *veevärgi* ning *keskkütte* ja *sooja veega* varustatud eluasemed. Nagu eluaseme suuruse puhul, nii iseloomustavad ka eluasememugavused üksnes pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikuosa.

3. ANDMEESITUS

Esituslaadi poolest eelistab käesolev kogumik absoluutarve suhtnäitajatele, erandiks on vaid sündmusstatistiliste kordajate aegread. Selline esitusviis jätab kasutajale suure vabaduse publitseeritud andmestiku põhjal ise mitmesuguseid arvutusi teha, pahupooleks on tabelite väiksem ülevaatlikkus. Nõnda soosib kogumiku esituslaad rahvastikualaste analüütiliste võimete ja oskuste proovilepanekut, laisema kasutaja tarvis on koostatud sadakond Saaremaa rahvastikuarengut üldistavat joonist.

Valdavalt kätkeb kogumiku andmestik ajaperioodi 1965-1990, hõlmates tervikuna kaks loendusvahemikku 1970-1979 ja 1979-1989 ja kolmandast 1959-1970 poole. Selline esitsa kummalisevõitu ajavahemik on tingitud kahe asjaolu kokkusattumisest. Esiteks, veneaegses andmekorralduses ei tuntud statistilise territoriaalüksuse mõistet ning selle asemel, et koguda järjepidevalt andmed võrreldavate regioonide kaupa, peeti statistilist arvestust haldusüksuste kohta. Teiseks, 1940 aastate lõpust harrastati ülisagedasi administratiivpiiride muutmisi, mis tegi hetkehaldusjaotusega seotud statistika ajas võrreldamatuks; alles 1960 aastate keskpaigast jäid vähemalt maakonnapiirid enam-vähem püsivaks. Nimetatud kahe asjaolu tõttu jagunevad sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutused n-õ tehnilisest küljest kahte etappi. Esimene etapp läheb ajas tagasi 1965 aastani ja saab korrastustööde alusena arvestada omaaegseid absoluutarvulisi statistilisi kokkuvõtteid. Teine etapp hõlmab piirisegaduste perioodi ja jõuab tagasi 1941 aasta loendusandmestikuni. Sellel etapil pole olemasolevatest statistilistest kokkuvõtetest eriti kasu, kuivõrd enamikku haldusüksusi tollastes piirides polnud ei varem ega hiljem, ning pidevate piirimuutustega kaasnenud rahvastiku ümberpaigutused ühest haldusüksusest teise on fikseeritud, kui üldse, siis ebapiisava täpsuse ja detailsusega.

Loetletud asjaolude sunnil saavad ajajärgu 1941-1965 rahvastikustatistilised ühtlusarvutused oma põhiosas toetuda individuaalandmete uustöötlusele. Arusaadavalt pole tollane info töövalmis elektroonilisel kujul, mis tähendab pikaajalist arhiivitööd ühtlusarvutuste sissejuhatava ettevõtmisena. Kokkuvõttes oli ja on Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm dilemma ees: nihutada kogu sõjajärgset perioodi hõlmavate tulemuste publitseerimine küllaltki kaugesse

tulevikku või avaldada esimese etapi tulemused perioodi 1965-1990 hõlmavana eraldi. Otsus teise võimaluse kasuks johtus eelkõige omavalitsuste infovajadusest. Siiski, kogumikus käsitletud ajavahemik hõlmab põlvkonnapiikkust perioodi, mis võimaldab rahvastikuarengu kohta üht-teist järeldada ning lubab kogumikus esitatud materjali teatud mõttes iseseisva tervikuna käsitleda. Samuti pole tähtsusetu, et olemasolev tasub ainuüksi oma küllalt suure mahu tõttu kättesaadavaks tegemist. Pealegi puudutab see periood meie lähiminevikku ning on sellisena praktiliste küsimuste lahendamisel olulisemgi kui varasemate perioodide arengutrendid. Iseasi muidugi, et 85-aastaselt Eesti Vabariigil oleks sobilik omada ülevaadet oma rahvast vähemalt sama pikaajaliselt, millise printsiibi puhul hetkepraktilisel väärtusel on kasin sõnaõigus.

Samuti olgu tähendatud, et käsitletava ajavahemiku lõpp-punkti määras eelkõige rahvastikustatistiline asjaolu. Nimelt allub iga rahvaloenduse järel loendusvaheline andmestik rutiinsele tagasiarvutusele. Seetõttu täpsustuvad kõik rahvastikustatistilised näitavad alates 1989 aastast. Kogumiku koostajaile tundus mõistlik sedasorti hiljem täpsustamisele kuuluvaid andmeid kordapandud andmestikuga mitte ühendada. Pealegi on karta, et nüüdis-Eesti rahvastikustatistika täpsustused tulevad üsna suured, sest uuema andmestiku usaldusväärsus on kiiresti kahanenud. Teise kandi pealt vaadatuna on uuemad arvanded tänaste publikatsioonide vahendusel küllalt kättesaadavad. Kõik need üksteist täiendavad tegurid rääkisid selle kasuks, et viimaste aastate rahvastikuandmed kogumikku lülitamata jätta. Siiski on n-ö ümmarguse aastaarvu printsiibi kohaselt käsitletavat ajavahemikku lõpetavaks võetud aasta 1990. Elektroonilisel jooniskomplektil, kus arvandmete täpsus on vähem oluline, on aegridu pikendatud tänapäevani.

Haldusüksuste hõlmatuse seisukohalt on kõigil puhkudel, kus iganes võimalik, linna/valla andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärses mahus. Niisugune esituslaad taotleb eelkõige piirkondliku teabevajaduse rahuldamist: Eesti haldusreform ja omavalitsuste pädevusala järkjärguline laienemine uuesti aktualiseerinud vene ajal unarusse vajunud metodoloogilise põhimõtte ja ühtlasi praktilise tarviduse esitada riigistatistilised andmed ühesuguses mahus nii omavalitsuste kui ka maakonna/riigi kohta. Kõnealuse põhimõtte kohaselt kuulunuks kogu käesoleva kogumiku andmestik esitamisele kõigi haldusüksuste lõikes, paraku polnud see andmepiirangute tõttu alati võimalik. Põhimõtet on täismahus rakendatud 1989 aasta loendusstatistiliste standardtabelite komplekti koostamisel. Sündmusstatistika ja varasemate loenduste puhul on peaaegu reeglilik, et üksikute linnade andmestik on küll eraldi olemas, kuid pole samaväärseid vallaandmeid. Tundub, et tollastel külanõukogudel oli ebapiisav tähtsus ning tavapäraselt tehti rajooni maarahvastiku kohta arvutused summaarsena, üksikuid haldusüksusi välja toomata.

Andmeallika järgi jagunevad kogumiku arvtabelid kahte ossa, esitades vastavalt rahvastiku sündmus- ja loendusstatistika. Sündmusstatistilised arvanded on koondatud nelja tabelisse. Rahvaarvu ja muutuskomponentide tabel esitab rahvaarvu, loomuliku iibe, rände-iibe, koguiibe, piirimuutuste ja rahvaarvu kogumuutuse aegread. Rahvastikusündmuste tabelis on toodud sündide, surmade, imikusurmade ja surnultsündide, abiellumiste, lahutuste, sisse- ja väljarännete absoluutarvulised aegread. Kolmas tabel sisaldab sündimus-, suremus-, abiellumus-, lahutumus- ja väljarände üldkordajaid ning imikusuremuskordaja aegridu. Tõsiseks rahvastikuanalüüsiks mitte just piisava näitavate valiku määras omaaegse andmestiku kehvapoolne regionaalõige. Viimase sündmusstatistilise tabelina on lülitatud kogumikku juba varem avaldatud arvanded: Saaremaa kogu-, linna- ja maarahvastiku ühtlusarvutatud soovanuskoostis loendusvahemikes 1970-1979 ja 1979-1989 [EKDK/EKMI 1994a; 1994b].

Loendusstatistilised tabelid moodustavad kogumiku põhiosa ning on esitatud iga loenduse kohta omaette sarjana. Keskne on *standardtabelite kogum 1989*, mille koostamispõhimõtte järgis nõuet hõlmata kogu loendusandmestik ja pakkuda nõnda võimalikult mitmekesine rahvastikupilt. Iga rahvastiku- ja eluasemeseisundi kohta on koostatud vähemalt üks arvtabel. Tabelid on esitatud kindlas järjekorras, kokku on numereeritud standardtabeleid 14. Nagu eelpool selgitatud, kasvas maakonnavajadusi silmas pidava standardkomplekti maht märgatavalt, lisades pea igale tabelile sama numbrit kandva ühe või mitu täiendtabelit. Risttabelitest on hoidutud — standardtabelite eesmärgiks

tuleb lugeda käsitlusaluse protsessi või seisundi võimalikult ülevaatlikku, omaette esitust, mitte kõikvõimalike seoste esiletoomist. Erandina sisaldab sari lapsesuse ja hariduse risttabelit.

Ülesehituselt on loendustabelid niisiis valdavalt kolmedimensioonilised, esitades käitlusaluse rahvastikutunnuse regionaal- ja soovanuslõikes. Vanuslõige on antud reeglina viieaastaste vanusrühmade kaupa alates rühmast 0-4 ning lõpetades rühmaga 85+; osa tabelite puhul on siiski kasutatud agregeeritud vanusskaalat. Andmeesituse seisukohalt on iga vanusandmete vektorit koos juurdekuuluva summareaga korratud meeste, naiste ja kokku mõlema soo kohta, mis kõikide haldusüksuste kaupa äratooduna moodustavad *elementaartabeli*. Ainevaldkonnad on esitatud elementaartabelite kogumitena, kus iga asjakohast tunnuskihti esitab üks elementaartabel. Kui ainevaldkonna väärtusvaru sisaldab väärtust *teadmata*, siis on tabelisse lisatud vastav tunnuskiht. Elementaartabeli kogumi lõpetab *summatabel*, mida pole aga iga kord kogumikku lülitatud, sest arvuliselt kattub see soovanuskoostise tabeliga. Juhul kui kattuvust ei esine, lõpetab ainevaldkonna summatabel.

Käsitlusperioodi kolmel viimasel loendusel koguti teatavasti osa teavet mitte kõigi, vaid neljandiku loendatavate käest. Sellisel juhul on olemasolev andmestik laiendatud kogurahvastikku hõlmavaks. Laiendamisel on rakendatud väikseima haldusüksuse põhimõtet ning arvutused on teostatud vanusrühmiti. Arusaadavalt ei saa tulemused kokku langeda nendega, mida andsid Moskva poolt rakendatud hoopis lihtsakoelisemad laiendamismeetodid. Siiski tuleb pöörata tähelepanu asjaolule, et teatud rahvastikurühmades sattus väiksemate haldusüksuste puhul 25-protsendilisse loendusvalikusse liiga väike arv respondente, mis paraku kahandab laiendamistulemuste täpsust. Laiendamisarvutuste alusel on moodustatud tabelid 4A, 7, 7A, 9, 9A, 10 ja 10A.

Varasemate loenduste andmeesitus järgib standardtabelite kogumit 1989. Kogumikku on lülitatud kõik need andmed, mida oli võimalik esitada võrreldavas struktuuris ning vastupidi, välja jäetud mittevõrreldav andmestik. Tabelite arv loendusesti küll erineb, kuid nende numeratsioon on kogumikus säilitatud ühtsena, mitte pidev numeratsioon osutab andmepuudusel ära jäänud tabelitele. Ka 1979 aasta loendustabelite aluseks on individuaalandmestiku uustöötlus, paraku piiras vallakoodide puudumine regionaalset andmeesitust, jättes kõrvale maahaldusüksused. 1959 ja 1970 aasta loendusandmete esitus on hoopis väikesemahulisem, olles määratud arhiivides säilitatava agregeeritud andmestikuga, pealegi erines 1959 aasta haldusjaotus hilisemast põhimõtteliselt. Kogumikusarja lõpuks on sedaviisi toimides plaanitud katta kõik 1959 aastal eksisteerinud 27 rajooni. Tabelite kasutamisel tasub tähele panna, et kahe varasema loenduse andmed iseloomustavad kohalolevat, kahe hilisema loenduse andmed aga alalist rahvastikku.

Nii sündmus- kui loendustabelites näitab esimene andmeveerg maakonna kogurahvastikku, millele järgnevad võimalikult täieliku nimekirjaga haldusüksuste osaarvud. Viimased on rühmitatud linna ja maa haldusüksusteks ning lisatud asjakohased summaveerud. Tuleb tähele panna, et Saaremaa puhul langeb maakonna linnarahvastik ja Kuressaare rahvastik kokku. Maakonna kogu-, linna- ja maarahvastiku esiletoomiseks on vastavad andmeveerud esitatud paksus kirjas. Haldusüksuste nimetused on antud omaaegse nimekujuga, asendades tollase nõukoguliku terminoloogia eestipäraste mõistetega *maakond* ja *vald*.

Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt. Joonised on koostatud programmis *HarvardGraphics*, mis võimaldab neid arvuti abil kasutada üksikult, kuid ka lihtsalt käsitletava *Powerpoint* sarjana. Viimatinimetatud võimalus on eelkõige mõeldud maakonda tutvustavate esituste tarvis, kuid soovitatav ka õppevahendina üldhariduskoolidele. Vajadusel võib joonised välja trükkida.

Kogumikus esitatud arvtabelid on olemas ka elektroonilisel kujul *Lotus* formaadis. Kahe viimase rahvaloenduse korrastatud individuaalandmestik teeb võimalikuks lisatabelite arutamise loendustunnuste mistahes kombinatsioonis. Asjahuvilistel on võimalik pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

4. PIIRIMUUTUSED

Andmevõrreldavuse tagamiseks on arukas statistilist arvestust pidada ajas püsivate territoriaalüksuste kaupa. Samuti on niiviisi hoopis lihtsam ühildada ka erinevate andmeallikate teavet. Haldusüksused selleks ülesandeks reeglina ei sobi, sest nende piirid kipuvad muutuma ka kõigiti normaalse ühiskonnaarengu korral, rääkimata murranguperioodidest. Paraku pole Eesti sõjajärgne andmekorraldus statistilise territoriaalüksuse mõistet üldse rakendanud ja on kogunud andmeid just muutuvate haldusüksuste kaupa. Nõnda on andmeühilduvus ajas kahanenud iga ettevõtetud, ka mõistliku piirimuutusega. Mittevõrreldavus koos andmepuudulikkusega torkab eriti silma esmatasandi haldusüksuste puhul, sest NLiidul puudus nii huvi kui vajadus tegelda kohaliku andmestikuga. Andmevõrreldavust esmatasandil peeti aeg-ajalt ideoloogiliselt koguni kahjulikuks. Teisalt polnud kohapeal infoga ka suurt midagi peale hakata, sest haldusüksustel puudus otsustusõigus vähegi tähtsamates küsimustes. Siiski võib arvata, et statistilise territoriaalüksuse põhimõtte eiramise peamine põhjus oli seda rakendava korralduse hoopis suurem töömahukus ja ülepea kasin statistiline kirjaoskus.

Keskviimule orienteeritud ning hetkeolukorda ainuväärtustav ühiskond tõi kaasa ülisagedasi, aeg-ajalt koguni kampaaniaks ülekasvanud piirimuutusi, mis kandsid pigem ideoloogilis-poliitilist, mitte aga sisulist iseloomu. Eestis tehti omavalitsuste likvideerimisega algust kohe juulis 1940, mil Vares allkirjastas dekreeidi volikogude laialisaatmisest. Uusloodud maa-, linna- ja vallavalitsused nimetati ümber täitevkomiteedeks järgmisel aastal. Halduspiiride kallale asuti pärast sõda, sotsialistlik ülesehitustöö kulmineerus selles valdkonnas 1950 aastatel. Suurejooneliselt, stalinliku kodumaa vääriliselt võeti ette haldusüksuste killustamine ja tagati liiduvabariigile kohane administratiivüksuste arv. Vallad, museas loodud omal ajal seoses pärisorjuse kaotamisega, likvideeriti ja asemele astus 636 külanõukogu. Tollane seletus tugines vajadusele viia juhtimisorganid tootmise ümberkorralduse, st kolhoosistamise juurde [Tarmisto 1959], milles ei pruugi tõepoolest kahelda. Ümberkorraldused ei piirdunud muidugi valdade/külanõukogudega, kümnest Eestile allesjäänud maakonnast tehti kolm oblastit, neli linnanõukogu ja 39 maarajooni. Järgnevad nelikümmend aastat kulus tollase muutmise muutmiseks ja vene aja lõpuks oli neli viiendikku tagasiteed juba käidud. Hulgalisi moodustamisi, liitmisi, laiendamisi, lahutamisi ja likvideerimisi toimetati aga sugugi mitte inimtühjal maa-alal, muutes nõnda teisenevate piiridega haldusüksuste rahvastikuandmestiku ajas hoopis võrreldamatuks. Seetõttu on omal ajal tegematajäänud ühtlusravutuste tagantjärei teostamisel vaja ülimal hoolikusega arvestada kõiki piirimuutusi.

Saaremaa piirid on läbi aegade olnud merega määratud ja selles mõttes püsivad, kuigi sajandite jooksul on maakond pindalalt kasvanud. Maakonnana on Saare olnud teada juba päris varajastes Eesti ala puudutavates kroonikates. Muistse vabadusvõitluse ajal näitas Saaremaa üles arvestatavat sõjalist jõudu ning alistus viimasena aastal 1227. Järgnes Saaremaa jagamine vormiliselt kahe erineva riigi, Saare-Lääne piiskopkonna ja ordu vahel. Liivi sõja ajal läks kogu Saare-Lääne piiskopkond Taani kuningale, kes määras valitsejaks oma venna Magnuse. Magnusel olid veel suuremad plaanid ja koostöös Ivan Julmaga püüdis ta saada enda alla vaat-et kogu Vana-Liivimaa. Vene kombe kohaselt polnud Ivan Julm lubadustega kitsi ja kroonis Magnuse Eestimaa kuningaks. Oma pealinna Põltsamaa ja kogu mandrivalduse kaotas Magnus varsti koos venelaste väljalöömisega Liivimaa piiridest, kuid Saaremaa jäi Taani haldusse kuni 1645 aastani. Järgnenud Rootsi aeg kestis Saaremaal Liivimaa aadelkonna kapitulatsioonini Peeter Esimesele. Alates Rootsi ajast kuulus Saaremaa halduslikult Liivimaa koosseisu, nautides teiste maakondadega võrreldes sageli suuremat autonoomiat. Veel Esimese maailmasõja aegse Saksa okupatsiooni lõpetamine ja iseseisva Eesti rajamine kandis Saaremaal mõnevõrra toda meretaguse ja kireva ajaloo pitsert. Sõjaeelses Eestis kuulus Saaremaa koos Järva, Valga ja Petseriga väiksemate maakondade hulka.

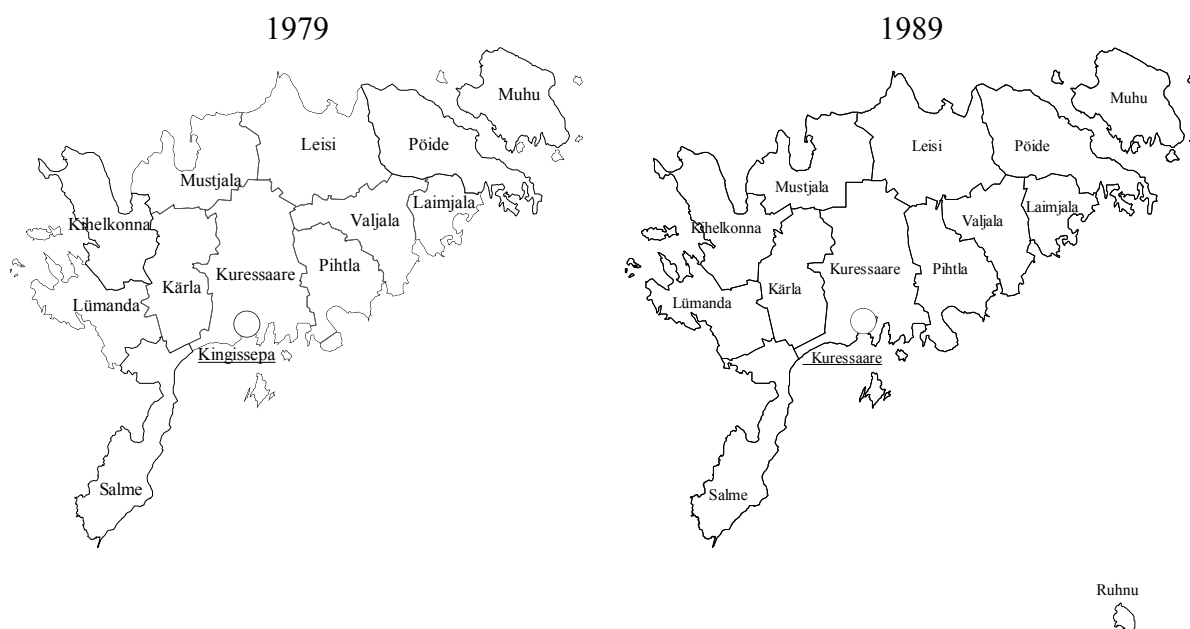
1938 aasta haldusreform määratles Saare maakonnas 16 valda: Kaarma, Kihelkonna, Kuressaare, Kärla, Laimjala, Leisi, Lümanda, Muhu, Mustjala, Pihtla, Põide, Pärsamaa, Ruhnu, Salme, Torgu ja Valjala, milline jaotus püsis kuni 1950 aastani. Eesti suurrajonereimisel võtsid

tollased halduskorraldajad malli XIII sajandist ja jagasid saare kaheks rajooniks. Kuressaare rajooni koosseisu arvati — likvideeritud valdade asemel nüüd külanõukogud — Anseküla, Aste, Atla, Eikla, Kaali, Kaarma, Kaimla, Kargi, Karta, Kihelkonna, Kuressaare, Lümända, Mustjala, Paadla, Pidula, Pihtla, Randvere, Sauvere, Tagamõisa, Tahula, Tiirimetsa, Torgu, Tõlluste ja Võhma ning Kuressaare linn. Orissaare rajooni läksid Andla, Hellamaa, Kallemäe, Laimjala, Leisi, Liiva, Maasi, Metsküla, Orissaare, Piiri, Põide, Põitse, Ranna, Tornimäe, Pamma, Pärsamaa, Sassi ja Valjala külanõukogu ja Orissaare alevik. Ruhnu võeti ajaloolist eeskuju järgides Saaremaalt ära, kuid seda ei antud siiski Kuramaale tagasi, vaid liideti Pärnu rajooniga. Kummalisevõitu pealinnata Orissaare rajoon likvideeriti juba üheksa aasta pärast ning taastati Saaremaa halduslik terviklikkus, siiski ilma Ruhnut. Küll oli vahepeal ära võetud maakonna nimi, sest 1952 aastal mõõdus Dzerzinskit NLiidu juhtiva riigiasutuse — julgeoleku — loomisel abistanud Viktor Kingissepa surmast 30 aastat.

Maakonna ühendamise taustal alustati külanõukogude koondamisega varem: juba 1954 aastal vähendati nende arvu pea poole võrra. Liitmise aluseks ei olnud ajaloolist tausta omanud valdade taastamine, vaid kolhooside hoogsa ühendamise tulemusena eri külanõukogude territooriumidele laotunud maakasutuste koondamine majandipiiridesse. Nõnda kippus seos ajalooliste vallapiiridega sootuks kaduma.

Juuresoleval kaardil on Saaremaa sõjajärgsete piirimuutuste ulatus esitatud nelja hetkeseisu kaudu. Tegemist pole juhuslike ajamomentidega, vaid niisugustega, mida iseloomustab nende aastakümnete Eesti kõige sisukam andmestik, st loendusaastatega. Kogumiku käsitusperioodil toimusid halduspiirimuutused Eestis tervikuna kui ka Saaremaal põhiliselt rajoonisiselt, ainsaks erandiks on Saaremaal Ruhnu tagastamine 1986 aastal. Ennistati (1988) ka maakonna kui selle pealinna ajalooline nimi.

Kogu vene aja vältel teostati piirimuutusi küllalt ühesuguse protseduuri alusel. Iga halduspiiri teisendus vormistati Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega, mis avaldati ka asjaomase asutuse Teatajas [ENSV ÜP 1945-1990]. Nimetatud allikast saab teada küll piirimuutuse toimumise fakti, kuid rahvastikustatistika seisukohalt on Teataja kasutu, sest ei sisalda mingit teavet peale liidetud/lahutatud maatüki pindala. Hiljuti ilmus Eesti XX sajandi haldusjaotust kirjeldav teatmik, kuid ülevaatlikkusele vaatamata jääb seegi pigem administratiivsete otsuste nimestikuks ega sisalda samuti rahvastikualast teavet [Uuet 2002]. Kõlblike allikate otsimisel tekkis kogumiku koostajail selge arusaam, et piiriteisendustega kaasnenud rahvastikumuutuste üle polegi korralikku arvestust peetud. Asi pole mitte selles, et arvestus puuduks, vastuoksa, arvepidamine on isegi mitmekordne, kuid erinevate allikate teave ei lange omavahel sugugi kokku. Alljärgnevalt on kirjeldatud kuut erinevat allikat, mis ühtlusravutuste käigus on kasutamist leidnud. Paraku ei sisalda ükski neist — ega ka mõned täiendavad juhuallikad — rahvaarvust ja aeg-ajalt esitatud rahvastiku üldjaotusest midagi enam.

Regionaalse statistikabüroo aruanne, lühidalt *rajooniaruanne*, sisaldab vastuseid Statistikaameti teemakohasele järelepärimisele. Toetudes Ülemnõukogu poolt vastu võetud otsusele, palus Statistikaamet tavapäraselt esitada oma regionaalsel bürool andmed teisendatud piiriga haldusüksuse uue territooriumi ja rahvaarvu kohta. Rajooniaruanne on allikana kasutatav 1945 aastast kuni käsitletava perioodi lõpuni, selles sisalduv andmestik on aga küllalt ebahütlane. Ühelt poolt sõltus andmesisu Statistikaameti järelepärimise hetkelaadist, teisalt kohalike ametimeeste tösidusest nõude täitmisel. Muidugi on 1940-1950 aastate rahvastikuarvud rajooniaruandes äärmiselt pealiskaudsed, peegeldades üldist sõjajärgset andmekehvust. 1960 aastatel on neid pisut enam (esitati muutusega haaratud inimeste üldarv), kõige korrektsemad on 1970 aastate aruanded, sisaldades teavet ka suuremate soovanusrühmade lõikes.

1970 aastate teisest poolest hakkab esitatav rahvastikuandmete hulk jälle vähenema. Tundub, et üldjuhul võeti rajooniaruandes arve majapidamisraamatutest tehtud kokkuvõtete põhjal. Kuigi andmeesitus pidi toimuma kindla vormi kohaselt, ei peetud sellest alati kinni ja aeg-ajalt edastati teavet isegi telefonitsi. Taolistel juhtudel jäävad sageli selgusetuks nii andmete ajaseis kui allikas. Kokkuvõtteid majapidamisraamatutest ei tehtud igal aastal ja nii kajastab rajooniaruanne ühel juhul jooksva aasta, teisel aga eelneva aasta seis. Linnarahvastiku alast infot rajooniaruanne ei sisalda, sest kohapeal vastavat arvepidamist ei peetud.

Eesti Statistikaameti aruanne Moskvale, lühidalt *statistikaaruanne*, kujutas endast iga-aastast vormikohast ettekannet halduspiiride teisenemisest vabariigis ja sellega kaasnenud rahvaarvu

muutustest. Hõlmates perioodi 1945-1990, on see allikas ainsana nii vormilt kui metodoloogialt järjepidev: andmeesitus toetub viimasele loendusseisule. Metodoloogiliselt tuleb niisugust lähenemist pidada mõistlikuks, kuivõrd kindla ajahetke kaudu esitatud rahvaarvud on omavahel võrreldavad. Suurriikliku vormina ei sisalda statistikaaruanne õnnetuseks aga külanõukogu tasandi teavet, mistõttu suurem osa Eestis toimunud piiri- ja sellega kaasnenud rahvastikumuutusi nimetatud allikas ei kajastu. Teistsuguse metodoloogilise aluse tõttu pole statistikaaruanne kohalike allikatega kokkuviidav.

Statistikaameti administratiiv-territoriaalmuutuste kartoteek, lühidalt *register*, on Moskva vormi kohane arvestuskaartide kogum: iga rajooni ja linna kohta peetud kaardile on koondatud ülevaade piiri- ja sellega kaasnenud rahvaarvu muutustest. Sisuliselt on see kumulatiivne kokkuvõte Moskvale esitatud aruannetest ja tugineb eelkirjeldatud meetodikale. Esimesed arvestuskaardid registris pärinevad aastatest 1945-1951, vahemiku 1952-1969 kohta ei ole kartoteeki peetud või on see kaduma läinud. Järgnevatel aastatel 1970-1990 on seda pidevana hoitud, taasiseseisvumise järel registrit enam täiendatud pole. Alates 1970 rahvaloendusest on registrit kohapealsel initsiatiivil täiendatud infoga külanõukogude vahelistest piiri- ja rahvaarvumuutustest. Sama kümnendi keskpaiku sedalaadi praktika tasapisi soikus, elavnedes uuesti 1979 aasta loenduse järel.

Rajooni piiri- või nimemuutuse taotlus/seletuskiri, lühidalt *rajooni taotlus*, väljendab kohaliku võimu ettepanekut piiri- või nimemuutuse teostamiseks. Ei ole teada, millise osa piirimuutuste kohta sedalaadi taotlused on esitatud, igal juhul näib Statistikaameti iga-aastastes administratiiv-territoriaaljaotuse dokumendikaustades säilinud osa juhuslikuna. Linna täitevkomitee, küla- või alevinõukogu algatusel, rajooni täitevkomitee otsusena vormistatult ja Ministrite Nõukogus kooskõlastatuna esitati taotlus Ülemnõukogu Presiidiumile. Sellisena puudus taotlusel kindel vorm ning rahvastikualane info on seal väga erineva hõlmavusega. Rahvastikuandmete leidumisel puudub üldjuhul viide andmeallikale ning ajamomendile. Õeldule vaatamata peegeldab rajooni taotlus kirjeldatavatest allikatest ainsana kohalikke olusid, piirimuutuste põhjendusi ja asjaajamise käiku. Niisugusena on rajooni taotlus mõne külanõukoguvahelise piirimuutuse puhul osutunud ainsaks rahvastikuteavet sisaldavaks allikaks.

Ilmselt oli rahvastikuarvepidamise ebasüsteemsus asja sees olijatele tunnetatav, ja nii seadis kauaaegne Statistikaameti juhtivtöötaja Lembit Tepp sisse eraviisilise koondandmete arhiivi — lühidalt *Tepp'i kaust* —, mis muu teabe hulgas sisaldab ka piiri- ja rahvaarvumuutusi. Asjakohane andmehõlmatus Tepp'i kaustas ei ole päris teada, kuid kogumiku koostajail on olnud võimalus veenduda, et kindlasti leidub selles teavet, mis ametlikes allikates ei kajastu või on kaduma läinud. Eraviisiliselt pidas piiri- ja rahvaarvumuutuste ülevaadet ka Statistikaameti rahvastikuosakonna omaaegne juhataja Juta Bergvald. Ülevaade — lühidalt *Bergvald'i kaust* — sisaldab infot piirimuutustega kaasnenud rahvaarvuliikumistest aastatel 1970-1990, olles 1970 aastate esimesel poolel küllalt süsteemne. Käesoleva kogumiku koostamisel on Tepp'i ja Bergvald'i kaustast olnud eelkõige abi 1976 aastal toimunud piirimuutustega kaasatud rahvaarvude täpsustamisel.

Rajooniaruanne, statistikaaruanne ja rajooni taotlus on kuni 1970 aastani arhiveeritud Eesti Riigiarhiivis, hilisemate aastate kohta olev teave asub Statistikaametis, nagu ka register kogu ajavahemiku osas. Eraarhiivina ei ole Bergvald'i ja Tepp'i kaustad avalikult kättesaadavad. Tuleb tõdeda, et Statistikaametis asuvad materjalid osutusid laialipillatuks, kuid on kogumikutööde tõukel praeguseks uuesti kokku koondatud.

Alljärgnev ülevaade esitab Saaremaa 1959-1990 piirimuutused Eesti NSV Ülemnõukogu Teataja põhjal, mida kogumiku käsitusperioodi ulatuses on täiendatud rahvastikuandmetega kirjeldatud allikatest. Eri allikate lüngad ja vasturääkivused olid sedavõrd suured, et väärivad eraldi väljatoomist: tekstis on esitatud kolme põhiallika teave kaldkriipsude vahel järjekorras: *rajooniaruanne/ statistikaaruanne/ register*. Märge “-” tähistab vastava arvandme, märge “...” andmeallika puudumist.

1959 aasta. ENSV ÜP 24. jaanuari seadlus koondas rajoonide arvu Eestis kahekümne neljale. Kolmeteistkümne likvideeritu hulka kuulus ka Orissaare rajoon, mis läbi Hellamaa, Kallmäe,

Laimjala, Leisi, Maasi, Metsküla, Pamma, Piiri, Pöide, Tornimäe ja Valjala külanõukogu anti üle Kingissepa rajoonile.

1960 aasta. ENSV ÜP 3. septembri seadlus likvideeris hulgaliselt külanõukogusid Saaremaal. Erinevalt mandrimaakondadest ühendati külanõukogud enamasti tervikuna: Kaali anti üle Pihtlale, Kallemäe Valjalale ja Võhma Mustjalale. Pöidele ja Leisile lisati kummalegi koguni kaks endist külanõukogu, vastavalt Maasi ja Tornimäe ning Metsküla ja Pamma. Ka Hellamaa ja Piiri koondati üheks ning nimetati Muhu külanõukoguks. Siiski toimus ka tükeldamisi, nimelt Salme jaotati Torgu, Lümända ja Kuressaare külanõukogu vahel ja osa Valjala maid anti Leisile.

1963 aasta. ENSV ÜP 18. jaanuari seadlus jagas Mustjala külanõukogu maid Kärllale ja Kihelkonnale. Kuressaare laienes Pihtla ja äsjatäienenud Kärlla maade arvelt ning Laimjalale tuli lisa Valjala külanõukogust.

1966 aasta. ENSV ÜP 26. märtsi seadlus laiendas veelkord Kuressaare külanõukogu, seekord Torgu arvelt kokku 4200 hektarit (sealhulgas 2240 hektarit metsafondi). Üleantud maa-ala hõlmas seitse küla: Vintri, Hindu, Kaimri, Anseküla, Imara, Eraste ja Mõisa küla kokku 260/ – / ... inimesega.

1972 aasta. ENSV ÜP 31. märtsi seadlus käsitles ilmselt eelmist otsust ülekohtuna ja Torgule anti Kuressaare arvelt maad tagasi. Pindalalt oli tagasiantud maatükk enam kui kaks korda suurem (9265 hektarit), inimeste arvult aga ligi neli korda suurem (999/ – /1031). Veel liideti Torgule 1245 hektarit maad 109/ – /113 inimesega Lümända külanõukogult. Nõnda oli sisuliselt taastatud ajalooline Salme — millist nime hakkas külanõukogu ka kandma —, aga kadus laienemise aluseks olnud Torgu.

1975 aasta. ENSV ÜP 31. jaanuari seadlus võttis käsile maakonna pealinna piiri, mis läbi Kuressaare külanõukogu loovutas Kingissepa linnale 342.2 hektari suuruse maa-ala 74/80/80 inimesega. Vastutasuks eraldas Kingissepa 3.2 hektarit kallist, aga inimtühja linnamaad.

1976 aasta. ENSV ÜP 27. detsembri seadlus kaotas Kaarma külanõukogu ja kõik 34 küla ja 1890/ – / ... inimest hakkas kuuluma Kuressaare külanõukogusse. Nimetatud inimeste arvu suhtes pole teised allikad üksmeelel, tolleaegne maa-asulate aruanne annab Kaarma külanõukogu üleläänud inimeste arvuks 1899 (alaline rahvastik), Bergvald'i kaust 1912 inimest.

1984 aasta. ENSV ÜP 29. novembri seadlus nihutas taas piire: Pihtla külanõukogule liideti 2682 hektarit maad ja – / – /118 inimest Valjala külanõukogust ning 1027.9 hektarit ja – / – /118 inimest Kuressaare külanõukogust. Salme laienes Lümända arvelt 427 hektari ja – / – /39 inimese võrra ning Leisi Valjala arvelt 72 hektari ja – / – /0 inimese võrra.

1986 aasta. ENSV ÜP 12. detsembri seadlus viis kogu Ruhnu külanõukogu oma 11.4 ruutkilomeetri ja – /75/75 inimesega Pärnu rajoonist Kingissepa rajooni.

1989 aasta. ENSV ÜP 26. septembri seadlusega taasmoodustati Kuressaare külanõukogu arvelt 13 aastase vaheaja järel Kaarma külanõukogu, endisest veidi suuremal maa-alal (258.25 ruutkilomeetrit, varem 235 ruutkilomeetrit), aga väiksema elanike arvuga (– / – /1642 inimest).

1990 aasta. ENSV ÜP 19. veebruari seadluse alusel pooldus ajalooline Pöide ning 15780 hektaril ja – / – /2403 inimesega moodustus Orissaare, mille nimeline üksus oli eksisteerinud ka aastatel 1950-1954.

Loetletud piirimuutuste rahvastikumõju on leidnud arvestamist kogumiku arvtabelites. Sündmusstatistika tabelites on rahvastiku liikumine ühest haldusüksusest teise toodud eraldi veeruna ja muidugi arvestatud kõigi näitajate leidmisel. Loendustabelite juures ei ole viiteid üksikutele piirimuutustele esitatud, loendusandmestiku võrdlemisel tuleb pöörduda ülaltoodud loetelu poole. Toetudes tavapärasele rahvastikustatistilisele metodoloogiale lähtub andmeesisitus väikseimast omavalitsuslikust haldusüksusest, linnast või vallast. Nii jääb paratamatult kõrvale külaandmestik, mis rahvastiku väikesearvulisuse tõttu ei ole isikutunnuste lõikes ülevaatlik. Ometi on rahvaarv külade kaupa huvipakkuv ning loendusstatistikas on küla rahvaarv sama täpsusastmega kui valla, maakonna või riigi oma.

Õeldule toetudes on järgnevasse alaossa koondatud külade rahvaarv kõigi nelja sõjajärgse rahvaloenduse lõikes. Esituslaadi seisukohalt on eelistatud külade rühmitamist esmatasandi haldusüksuste kaupa, mis toob ühtlasi esile külanõukogude omavahelise raske võrreldavuse. Nõnda ei

pruugi tabelis samad külad eri loendustel üksteise kõrval paikneda, ja esituse pahupoolena tuleb kasutajal neid otsida vastava külanõukogu alt. Erandina on 1959 aasta külade rahvaarvud esitatud juba teisendatud kujul: vastavalt 1970 aasta loenduse struktuurile nii küla nime kui esmatasandi haldusüksuse mõttes. Ühelt poolt on selline esituslaad paratamatu, sest 1959 aasta loendusandmeid ei töödeldudki toimumisaegsetes piirides, teisalt võimaldab see saavutada tabeli mõnevõrra suuremat kompaktsust. Kahe esimese sõjajärgse loenduse külaandmed pärinevad 1970 aasta loenduse järel avaldatud kogumikust [ESKV 1972], 1979 aasta arvud samalaadsest hilisemast kogumikust [ESKV 1981].

5. MAAHALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK LOENDUSAASTATEL 1959-1989

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kaarma	2082	1912				
Aste asund	363	438				
Aste küla	30	51				
Asuküla küla	53	73				
Aula küla	62	44				
Aula-Vintri küla	25	12				
Endla küla	72	33				
Haamse küla	31	22				
Hakjala küla	116	78				
Hübja küla	34	19				
Jõe küla	93	87				
Kaarma küla	70	67				
Kaisvere küla	45	28				
Kaubi küla	79	90				
Keskvere küla	15	8				
Kiratsi küla	53	40				
Kiriku küla	54	42				
Koidula küla	102	160				
Kuke küla	36	33				
Kungla küla	60	58				
Käku küla	67	38				
Laadjala küla	76	56				
Lao küla	42	28				
Maleva küla	54	58				
Meedla küla	74	62				
Metsaküla küla	6	4				
Nõmme küla	73	40				
Piila küla	70	66				
Sepa küla	29	33				
Tõrise küla	73	59				
Tõru küla	10	9				
Uduvere küla	51	39				
Vantri küla	31	26				
Välja küla	7	7				
Õha küla	26	4				
Kihelkonna	1910	1688	Kihelkonna	1576	Kihelkonna	1310
Abaja küla	28	30				
Abula küla	73	41	Abula küla	15	Abula küla	4
Alevi küla	257	397	Dejevo küla	217	Dejevo küla	213
Kallaste küla	33	48				
Kalmu küla	33	15				
Kehila küla	48	29	Kehila küla	17	Kehila küla	11
Kiirassaare küla	12	7	Kihelkonna alevik	467	Kihelkonna alevik	475
			Kiirassaare küla	17	Kiirassaare küla	14
Kotsma küla	14	4				
Kuralase küla	20	9	Kuralase küla	25	Kuralase küla	16
Kuremetsa küla	21	11				
Kurevere küla	103	50	Kurevere küla	73	Kurevere küla	64
Kuumi küla	44	27				
Kuusiku küla	21	13				
Kõruse küla	123	56	Kõruse küla	27	Kõruse küla	12
Kõõru küla	46	32				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Liiva küla	30	20				
Loona küla	40	24				
Lätiniidi küla	25	21				
Läägi küla	41	31	Läägi küla	14	Läägi küla	8
Metsaküla küla	11	3				
Mäebe küla	3	2				
Neeme küla	38	13				
Odalätsi küla	10	7	Odalätsi küla	12	Odalätsi küla	10
Oju küla	21	18				
Paju küla	82	53				
Pidula küla	41	50	Pidula küla	110	Pidula küla	70
Ranna küla	25	84				
Rootsiküla I küla	50	40	Rootsiküla küla	69	Rootsiküla küla	50
Rootsiküla II küla	49	59				
Sepise küla	12	10				
			Tagala küla	58	Tagala küla	44
Tagamõisa asundus	51	35				
Tammese küla	54	35	Tammese küla	18	Tammese küla	11
Tohku küla	24	15				
Undva küla	96	121	Undva küla	62	Undva küla	38
Varkja küla	22	12				
Vedruka küla	49	43	Vedruka küla	49	Vedruka küla	39
			Veere küla	91	Veere küla	67
Viki küla	96	118	Viki küla	99	Viki küla	71
Vilsandi küla	69	40	Vilsandi küla	29	Vilsandi küla	22
Virita küla	45	38	Virita küla	61	Virita küla	43
Üru küla	50	27	Üru küla	46	Üru küla	28
Kuressaare	3109	2981	Kuressaare	3626	Kuressaare	3590
Abruka küla	111	90	Abruka küla	48	Abruka küla	33
Anijala küla	28	28	Anijala küla	26	Anijala küla	30
Anseküla küla	67	65				
Ansi küla	47	36	Ansi küla	47	Ansi küla	38
			Aste alevik	549	Aste alevik	527
			Asuküla küla	117	Asuküla küla	127
			Aula küla	40	Aula küla	18
Easte küla	22	13				
			Eikla küla	280	Eikla küla	262
			Endla küla	86	Endla küla	79
Ennu küla	20	21				
			Haamse küla	93	Haamse küla	181
			Hakjala küla	101	Hakjala küla	82
Hindu küla	18	6				
Imara küla	50	48				
Irase küla	70	52	Irase küla	82	Irase küla	66
Jootme küla	12	13				
Järve küla	59	52				
			Kaarma küla	74	Kaarma küla	56
Kaarmise asundus	44	23				
Kaarmise küla	42	36	Kaarmise küla	33	Kaarmise küla	21
Kaimri küla	7	4				
			Kaisvere küla	56	Kaisvere küla	51
Kasti asundus	30	36	Kasti küla	48	Kasti küla	35
Kellamäe küla	42	26	Kellamäe küla	78	Kellamäe küla	82
			Kiratsi küla	58	Kiratsi küla	80
Koidu küla	35	37				
Kudjapä asundus	92	79				
			Kuressaare küla	65	Kuressaare küla	314
Kärdu küla	47	39	Kärdu küla	67	Kärdu küla	43

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Laheküla küla	98	115	Laadjala küla	44	Laadjala küla	44
Lassi küla	64	32				
Libli küla	29	27				
Länga küla	45	27	Loona küla	130	Loona küla	98
Metsalõuka küla	29	17	Meedla küla	91	Meedla küla	70
Mullutu asundus	31	27	Mullutu küla	29	Mullutu küla	39
Mullutu-Parila küla	22	13	Muratsi küla	51	Muratsi küla	36
Muratsi küla	96	80	Mändjala küla	60	Mändjala küla	66
Mõisaküla küla	84	52				
Mändjala küla	50	48	Nasva küla	248	Nasva küla	261
Möldri küla	32	17				
Nasva küla	164	192	Piila küla	82	Piila küla	66
Oriküla küla	9	10				
Praakli küla	16	13	Pähkla küla	160	Pähkla küla	154
Põllu küla	48	82	Randvere küla	272	Randvere küla	213
Pähkla küla	106	149				
Pärni küla	24	8	Saia küla	57	Saia küla	63
Randvere küla	48	20	Sikassaare küla	33	Sikassaare küla	27
Randvere-Parila küla	10	11				
Roomassaare tee	30	23	Tahula küla	99	Tahula küla	111
Saia küla	63	71				
Salme küla	232	483	Tõrise küla	55	Tõrise küla	39
Sikassaare küla	41	70	Uduvere küla	84	Uduvere küla	87
Suure-Rootsi küla	121	119	Upa küla	29	Upa küla	43
Suurna küla	60	52	Vaivere küla	49	Vaivere küla	48
Tahula küla	99	79				
Tamsalu küla	23	27	Vätta küla	105		
Tehumardi küla	90	62				
Tiirimetsa küla	42	14				
Tõlli küla	42	40				
Unimäe küla	19	8				
Upa küla	52	41				
Uusküla küla	119	66				
Vaivere küla	104	61				
Vatsküla küla	24	26				
Viira küla	33	45				
Vintri küla	14	7				
Väike-Rootsi küla	9	11				
Üüdibe küla	44	32				
Kärla	2292	2345	Kärla	2351	Kärla	2320
Anepesa küla	17	11	Hirmuste küla	20	Hirmuste küla	17
Arandi küla	46	28	Jõempa küla	35	Jõempa küla	31
Hirmuste küla	41	25	Kandla küla	36	Kandla küla	23
Jõeküla küla	103	73	Karida küla	25	Karida küla	17
Jõempa küla	47	39				
Kandla I küla	89	59				
Kandla II küla	24	10				
Karida küla	72	29				
Kiriku asundus	101	137				
Kiriku küla	69	35				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kogula küla	57	54	Kogula küla	74	Kogula küla	62
Kulli küla	30	14				
Kuuse küla	40	17				
Kõrkküla küla	121	106	Kõrkküla küla	109	Kõrkküla küla	98
Käesla asundus	51	26				
Käesla küla	28	18	Käesla küla	30	Käesla küla	22
			Kärla alevik	1347	Kärla alevik	1477
Mõnnuste küla	107	101	Mõnnuste küla	65	Mõnnuste küla	64
Mätasselja küla	107	67	Mätasselja küla	82	Mätasselja küla	77
Nõmpa küla	48	35	Nõmpa küla	36	Nõmpa küla	22
Paevere küla	74	63	Paevere küla	62	Paevere küla	53
Paiküla küla	69	44	Paiküla küla	79	Paiküla küla	70
Sauvere küla	138	80	Sauvere küla	135	Sauvere küla	110
Sõmera I küla	66	41	Sõmera küla	216	Sõmera küla	177
Sõmera II küla	153	163				
Sõmera asund	453	955				
Ulja küla	62	50				
Vendise küla	61	54				
Vennarti küla	18	11				
Laimjala	1379	1082	Laimjala	988	Laimjala	933
Aaviku küla	78	106				
Aru küla	8	5				
Asva küla	25	18	Asva küla	14	Asva küla	11
Audla küla	102	78	Audla küla	169	Audla küla	206
Jõe küla	37	39				
Kahtla küla	26	15	Kahtla küla	53	Kahtla küla	53
Kapra küla	52	40	Kapra küla	32	Kapra küla	29
Kringli küla	65	60	Kingli küla	57	Kingli küla	48
			Kurdla küla	55	Kurdla küla	58
Kõiguste asundus	90	49	Kõiguste küla	87	Kõiguste küla	83
Käo küla	71	79				
Lahe küla	22	14				
			Laimjala küla	188	Laimjala küla	147
Mustla küla	50	40				
Mäe küla	81	44				
Mägi-Kurdla küla	31	20				
Nõmme küla	42	31				
Ollamäe küla	31	17				
Pae küla	28	11				
Pahavalla küla	32	38	Pahavalla küla	81	Pahavalla küla	63
Paju-Kurdla küla	39	34				
Randvere küla	52	35				
Ranna küla	24	16				
Ridala küla	38	33	Ridala küla	62	Ridala küla	57
Ruhve küla	55	41	Ruhve küla	20	Ruhve küla	19
Saare küla	79	100	Saareküla küla	170	Saareküla küla	159
Saaremetsa küla	182	95				
Viltina küla	17	13				
Üüvere küla	22	11				
Leisi	3517	2890	Leisi	2609	Leisi	2469
Angla küla	78	58	Angla küla	40	Angla küla	32
Aru küla	43	54				
Aruste küla	26	18				
Asuka küla	84	62	Asuka küla	70	Asuka küla	60
Hiievälja küla	22	16				
Jõiste küla	44	42	Jõiste küla	74	Jõiste küla	99

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kaisa küla	11	7	Kaisa küla	25	Kaisa küla	19
Karja I küla	136	166	Karja küla	254	Karja küla	274
Karja II küla	78	76				
Koiduvälja küla	35	24				
Koikla küla	23	22	Koikla küla	146	Koikla küla	130
Kopli küla	9	9				
Külma küla	33	20				
Laugu asundus	120	110	Laugu küla	115	Laugu küla	95
Leisi I küla	224	165	Leisi alevik	366	Leisi alevik	357
Leisi II küla	156	141				
Liiva küla	15	6				
Linnaka küla	42	41	Linnaka küla	45	Linnaka küla	41
Linnuse küla	73	54				
Lulupä I küla	31	22	Luulupe küla	59	Luulupe küla	58
Lulupä II küla	27	18				
Lõpi küla	40	31				
Meiuste küla	63	52	Meiuste küla	36	Meiuste küla	23
Metsaääre küla	31	27				
Metsküla asundus	73	60				
Metsküla I küla	26	20	Metsküla küla	168	Metsküla küla	145
Metsküla II küla	62	33				
Muiaste küla	27	30	Mujaste küla	36	Mujaste küla	32
Murika küla	75	54	Murika küla	47	Murika küla	26
Mätja küla	91	71	Mätja küla	73	Mätja küla	78
Nava küla	9	7				
Nihatu küla	57	50	Nihatu küla	70	Nihatu küla	52
Nurme küla	49	40				
Nõmme küla	52	36				
Oitme küla	37	21	Oitme küla	34	Oitme küla	36
Olgaküla küla	81	66				
Paatse küla	28	12				
Paju küla	56	49				
Pamma asundus	57	55				
Pamma küla	23	40	Pamma küla	135	Pamma küla	127
Pamma küla	44	45	Pamma küla	42	Pamma küla	40
Parasmetsa küla	114	100	Parasmetsa küla	80	Parasmetsa küla	65
Peederga küla	37	24				
Poka küla	33	16				
Purtsa küla	35	15	Purtsa küla	54	Purtsa küla	30
Põlde küla	115	102				
Pärsamaa küla	72	95	Pärsama küla	172	Pärsama küla	271
Põitse küla	24	14				
Ranna küla	19	14				
Ratla küla	164	122	Ratla küla	108	Ratla küla	81
Roobak asundus	43	30				
Roobaka I küla	91	70	Roobaka küla	85	Roobaka küla	69
Roobaka II küla	19	19				
Räägi küla	75	54	Räägi küla	73	Räägi küla	60
Selja küla	29	22				
Soela küla	61	47	Soela küla	36	Soela küla	21
Tiitsuotsa küla	19	13				
Tilga küla	65	63				
Triigi asundus	60	40	Triigi küla	35	Triigi küla	33
Tutku küla	12	8				
Veske küla	49	30	Veske küla	102	Veske küla	83
Viira küla	31	31				
Õeste küla	59	31	Õeste küla	29	Õeste küla	32

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Lümanda	1997	1568	Lümanda	1116	Lümanda	951
Aleviku küla	67	117				
Antsi küla	7	1				
Atla küla	86	55	Atla küla	27	Atla küla	7
Austla küla	50	31				
Eeriksaare küla	20	9				
Himmiste küla	44	27				
Jөгela I küla	46	31				
Jөгela II küla	105	105				
Karala küla	147	105	Karala küla	112	Karala küla	87
Kipi küla	33	30	Kipi küla	43	Kipi küla	29
Koimla küla	228	180	Koimla küla	173	Koimla küla	143
Koki küla	89	72	Koki küla	44	Koki küla	42
Koovi küla	29	18				
Kotlandi küla	146	120	Kotlandi küla	101	Kotlandi küla	85
Kulli küla	30	21				
Kuusnõmme küla	76	52	Kuusnõmme küla	40	Kuusnõmme küla	25
Kärdu küla	21	17				
Lahetaguse küla	82	51	Lahetaguse küla	39		
Leedri küla	90	79	Leedri küla	84	Leedri küla	72
Liiva küla	11	3				
Lõmala küla	96	74				
Metsapere küla	18	10	Lümanda küla	271	Lümanda küla	289
Mõisaküla küla	76	53				
			Pilguse küla	59	Pilguse küla	87
Põllu küla	45	34				
Riksu küla	57	67	Riksu küla	38	Riksu küla	34
Taritu küla	73	42				
Toomalõuka küla	45	39				
Vahva küla	23	18				
Varpe küla	97	77	Varpe küla	60	Varpe küla	34
Viidu küla	60	30	Viidu küla	25	Viidu küla	17
Muhu	3390	2738	Muhu	2474	Muhu	2146
Aljava küla	7	7	Aljava küla	33	Aljava küla	25
Hellamaa asundus	112	43				
Hellamaa küla	81	57	Hellamaa küla	203	Hellamaa küla	175
Igaküla küla	68	45	Igaküla küla	29	Igaküla küla	18
Kallaste küla	108	84	Kallaste küla	78	Kallaste küla	78
Kansi küla	62	40	Kantsi küla	25	Kantsi küla	22
Kapi küla	33	31				
Kesselaiu küla	6	2				
Koguva küla	80	50	Koguva küla	37	Koguva küla	31
Kuivastu küla	111	109	Kuivastu küla	79	Kuivastu küla	64
Külasema küla	83	54	Külasema küla	48	Külasema küla	48
Lahe küla	34	37				
Lalli küla	24	18	Lalli küla	16	Lalli küla	13
Leeskopa küla	34	22				
Lehtmetsa küla	59	42				
Lepiku küla	64	48				
Levalõpme küla	46	47	Levalõpme küla	65	Levalõpme küla	38
Liiva küla	81	116	Liiva küla	180	Liiva küla	313
Linnuse küla	108	101	Linnuse küla	107	Linnuse küla	104
Lõetsa küla	149	124	Lõetsa küla	89	Lõetsa küla	68
Mõega küla	76	54	Mõega küla	41	Mõega küla	36
Mõisaküla küla	34	35				
Mäla küla	94	67	Mäla küla	54	Mäla küla	45
Nautsi küla	41	30	Nautse küla	29	Nautse küla	27
Nurme küla	47	42				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Nõmmküla küla	116	137	Nõmmküla küla	145	Nõmmküla küla	122
Oina küla	17	7				
Painase küla	49	44	Paenase küla	69	Paenase küla	60
Pallasmaa küla	23	27	Pallasmaa küla	46	Pallasmaa küla	36
Piiri küla	68	25	Piiri küla	192	Piiri küla	153
Pädaste asundus	189	157	Pädaste küla	113	Pädaste küla	39
Päelda küla	39	28	Päedla küla	26	Päedla küla	16
Pärase küla	42	32	Pärase küla	73	Pärase küla	66
Põitse küla	57	52	Põitse küla	43	Põitse küla	35
Raegma küla	17	10				
Ranna küla	33	22				
Raugi küla	26	19	Raugi küla	59	Raugi küla	49
Rebaski küla	29	22				
Ridasi küla	56	45	Ridasi küla	66	Ridasi küla	65
Rintsi küla	44	32				
Rootsivere küla	69	44	Rootsivere küla	37	Rootsivere küla	27
Rässa küla	78	48	Rässa küla	41	Rässa küla	21
Simiste küla	68	60	Simisti küla	56	Simisti küla	48
Soonda küla	73	47				
Suuremõisa küla	94	71	Suuremõisa küla	87	Suuremõisa küla	56
Tamse asundus	57	54	Tamse küla	80	Tamse küla	61
Tupenurme küla	67	55	Tupenurme küla	68	Tupenurme küla	54
Tusti küla	18	14				
Vahtraste küla	48	44				
Vanamõisa küla	43	41				
Viira küla	89	74	Viira küla	61	Viira küla	65
Viirelaiu küla	2	6				
Võiküla küla	47	23	Võiküla küla	16	Võiküla küla	7
Võlla asundus	131	143				
Võlla küla	59	50	Võlla küla	83	Võlla küla	61
Mustjala	2136	1233	Mustjala	1040	Mustjala	1021
Alevi küla	233	219				
Dejavi küla	429	0				
Jauni küla	21	24	Jauni küla	16	Jauni küla	11
Järise küla	35	30	Järise küla	36	Järise küla	16
Kiruma küla	11	12				
Kugalepa küla	15	12				
Küdemä küla	156	121	Küdemä küla	95	Küdemä küla	93
Liiküla küla	35	23				
Liiva küla	42	40				
Merise küla	12	5				
			Mustjala küla	373	Mustjala küla	516
Ninase küla	62	23				
Ohtja küla	42	28	Ohtja küla	13	Ohtja küla	7
Paatsa küla	86	33	Paatsa küla	19	Paatsa küla	11
Pahapilli küla	57	71	Pahapilli küla	106	Pahapilli küla	76
Panga küla	143	109	Panga küla	83	Panga küla	55
Põitse küla	24	11				
Rahtla küla	55	35	Rahtla küla	26	Rahtla küla	14
Selgase küla	79	46	Selgase küla	26	Selgase küla	12
Silla küla	51	38				
Tagaranna küla	43	16	Tagaranna küla	62	Tagaranna küla	60
Tuiu küla	35	23	Tuiu küla	12	Tuiu küla	6
Vanakubja küla	121	91				
Võhma küla	349	223	Võhma küla	173	Võhma küla	144

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Pihntla	2042	1746	Pihntla	1466	Pihntla	1535
Eiste küla	21	29	Eiste küla	40	Eiste küla	29
Höbeniku küla	16	16			Haeska küla	98
Hämmelepa küla	22	16	Hämmelepa küla	10	Hämmelepa küla	11
Iilaste küla	39	25	Iilaste küla	32	Iilaste küla	39
Ilpla küla	61	57	Ilpla küla	77	Ilpla küla	70
Jõe küla	21	18				
Kaali asundus	56	64	Kaali küla	82	Kaali küla	71
Kailuka küla	102	112	Kailuka küla	96	Kailuka küla	75
Kalmu küla	17	9				
Kangruselja küla	94	89	Kangruselja küla	75	Kangruselja küla	62
Kase küla	21	13				
Kiriku küla	29	29				
Kiritu küla	28	26				
Kopli küla	71	54				
Kuusiku küla	36	43	Kuusiku küla	22	Kuusiku küla	17
Kõljala asundus	27	34	Kõljala küla	212	Kõljala küla	247
Kõljala asund	42	101				
Kõljala I küla	58	55				
Kõljala II küla	39	20				
Kõljala III küla	8	12				
Kõnnu küla	43	38				
Lahe küla	25	18				
Lasnama küla	67	57				
Leina küla	29	8				
Liiva küla	28	18				
Liiva-Putla küla	51	34				
Loona küla	68	59				
Masa küla	12	8				
Matsiranna küla	21	13				
Metsaküla küla	8	7				
Mustla küla	48	33				
Mõisaküla küla	26	23				
Nurme küla	53	44				
Nässumaa küla	88	72	Nässumaa küla	58	Nässumaa küla	31
Paevälja küla	60	37				
Poka küla	10	6	Pihntla küla	102	Pihntla küla	83
			Putla küla	134	Putla küla	112
			Püha küla	137	Püha küla	127
Rahniku küla	45	24				
Ranna küla	23	11				
Reeküla küla	65	40	Reeküla küla	33	Reeküla küla	36
Reo küla	30	34	Reo küla	32	Reo küla	19
Räimaste küla	9	2				
Sagariste küla	16	9				
Salavere küla	21	16				
Sandla asund	115	126	Sandla küla	139	Sandla küla	151
Sauaru küla	17	10	Sauaru küla	38	Sauaru küla	33
Saue-Putla küla	59	38				
Sepa küla	33	29				
Soodla küla	10	1				
			Sutu küla	45	Sutu küla	44
Tõlluste küla	38	30	Tõlluste küla	71	Tõlluste küla	67
Vanamõisa	51	27	Vanamõisa küla	31	Vanamõisa küla	34
Välja küla	65	52				
					Vätta küla	79

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Pöide	4157	3682	Pöide	3379	Pöide	3445
Ardla küla	74	72	Ardla küla	67	Ardla küla	49
Are küla	14	12				
Ariste küla	40	39	Ariste küla	56	Ariste küla	38
Haapsu küla	30	14				
Harju küla	34	23				
Hindu küla	32	31				
Imavere küla	30	23				
Iruste küla	19	16				
Jaani küla	12	13				
Järveküla küla	14	18				
Kahutsi küla	60	42	Kahutsi küla	103	Kahutsi küla	89
Kakuna küla	51	52			Kakuna küla	25
Kalma küla	22	33				
Kanissaare küla	43	50	Kaunissaare küla	89	Kaunissaare küla	73
Kareda küla	68	52				
Kavandi küla	84	72	Kavandi küla	109	Kavandi küla	90
Keinastu küla	18	0				
Keskvere küla	23	14				
Koigi küla	60	63				
Kuninguste küla	40	33				
Kõrkvere küla	118	180	Kõrkvere küla	165	Kõrkvere küla	116
Kärneri küla	83	66				
Lahe küla	46	33				
Leisi küla	47	26				
Levala küla	60	43				
Liigalaskma küla	59	46				
Liiva küla	59	30				
Maasi asundus	60	48	Maasi küla	94	Maasi küla	101
Mehamäe küla	54	26				
Metsara küla	19	14				
Mui küla	51	47	Mui küla	52	Mui küla	34
Muraja küla	60	34	Muraja küla	65	Muraja küla	26
Mäe küla	75	56				
Neemi küla	87	55	Neemi küla	70	Neemi küla	47
Nenu küla	22	20				
Orinõmme küla	67	54	Orinõmme küla	90	Orinõmme küla	72
Orissaare alevik	829	901	Orissaare alevik	1034	Orissaare alevik	1386
Orissaare küla	71	39				
Oti küla	153	149	Oti küla	113	Oti küla	87
			Pahila küla	74	Pahila küla	57
Puka küla	42	34				
Pulli küla	40	32				
Pöide küla	42	24	Pöide küla	76	Pöide küla	68
			Rahula küla	93	Rahula küla	104
Randküla küla	41	39	Randküla küla	82	Randküla küla	61
Ranna küla	23	15				
Raugu küla	26	21				
Reina asundus	112	96	Reina küla	84	Reina küla	76
Saikla küla	40	51	Saikla küla	92	Saikla küla	91
Salu küla	18	30				
Sundimetsa küla	23	13				
Suur-Pahila küla	48	43				
Suur-Rahula küla	91	66				
Taaliku küla	60	40	Taaliku küla	99	Taaliku küla	89
Tagavere küla	110	104	Tagavere küla	261	Tagavere küla	245
Talila küla	22	24				
			Tornimäe küla	237	Tornimäe küla	297

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Tumala asundus	98	63	Tumala küla	100	Tumala küla	69
Ula küla	16	16				
Unguma küla	28	20				
Uuemõisa asundus	72	62				
Veere küla	82	73				
Võhma küla	46	50				
Väike-Pahila küla	40	42				
Väike-Rahula küla	69	54				
Välja küla	21	18				
Välta küla	129	85	Välta küla	74	Välta küla	55
Ööriku küla	30	28				
					Ruhnu	59
					Ruhnu küla	59
			Salme	1842	Salme	1774
			Anseküla küla	61	Anseküla küla	54
			Imari küla	23	Imari küla	10
			Jämaja küla	31	Jämaja küla	39
			Kaavi küla	85	Kaavi küla	50
			Kargi küla	47	Kargi küla	24
			Kaugatuma küla	31	Kaugatuma küla	24
			Kaunispä küla	59	Kaunispä küla	44
			Laadla küla	60	Laadla küla	45
			Lõmala küla	66	Lõmala küla	55
					Lahetaguse küla	32
			Läätsa küla	213	Läätsa küla	162
			Lülle küla	43	Lülle küla	31
			Mäebe küla	53	Mäebe küla	30
			Rahuste küla	84	Rahuste küla	63
			Salme alevik	426	Salme alevik	621
			Suurna küla	68	Suurna küla	41
			Sääre küla	77	Sääre küla	72
			Tammuna küla	12	Tammuna küla	10
			Tehumardi küla	120	Tehumardi küla	102
			Tiirimetsa küla	121	Tiirimetsa küla	98
			Toomalõuka küla	32	Toomalõuka küla	25
			Torgu küla	130	Torgu küla	142
Torgu	1397	912				
Hänga küla	66	45				
Iide küla	80	114				
Jämaja küla	68	31				
Kaavi küla	97	74				
Kargi küla	57	54				
Karuste küla	7	0				
Kaunispä küla	70	51				
Laadla küla	95	70				
Lindmetsa küla	53	41				
Lõopõllu küla	26	26				
Läbara küla	38	12				
Lülle küla	62	23				
Maantee küla	51	0				
Mõisaküla küla	52	38				
Mõntu asundus	64	10				
Mäebe küla	119	82				
Mässa küla	67	48				
Ohesaare küla	54	24				
Rahuste küla	130	86				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Sääre küla	27	14				
Tammuna küla	38	24				
Türju küla	37	17				
Ula küla	39	28				
Valjala	2421	1977	Valjala	1808	Valjala	1662
Ariste küla	33	39				
Haeska küla	158	147	Haeska küla	119		
			Jursi küla	37	Jursi küla	17
Jõelega küla	144	90	Jõelega küla	65	Jõelega küla	42
Jööri küla	136	87	Jööri küla	50	Jööri küla	40
Jürsi küla	52	34				
Kalju küla	56	51	Kalju küla	43	Kalju küla	29
			Kallemäe küla	160	Kallemäe küla	192
Kalli asundus	92	64	Kalli küla	36	Kalli küla	41
Kase-Silla küla	87	63				
Kiriku küla	166	230				
Kogula asundus	25	11				
Koksi küla	45	42	Koksi küla	47	Koksi küla	41
Kuiste küla	25	18	Kuiste küla	50	Kuiste küla	56
Kungla küla	81	68	Kungla küla	45	Kungla küla	27
Kuremaa küla	26	13				
Kõnnu küla	93	69				
Kõriska küla	34	25				
Lööne küla	80	63	Lööne küla	56	Lööne küla	32
Männiku küla	28	23				
Nurme küla	39	23				
Oessaare küla	64	47				
Põllu küla	36	29				
Rahu küla	52	43	Rahu küla	31	Rahu küla	38
Ranna küla	34	32				
Rõõsa küla	37	36	Rõõsa küla	53	Rõõsa küla	42
Sakla küla	127	137	Sakla küla	172	Sakla küla	146
Siiksaare küla	59	43	Siiksaare küla	70	Siiksaare küla	43
Turja küla	90	80	Turja küla	59	Turja küla	51
Tõnija küla	106	116	Tõnija küla	104	Tõnija küla	84
Ure-Lilbi küla	21	10				
			Valjala alevik	360	Valjala alevik	550
			Vanalõve küla	45	Vanalõve küla	22
Veeriku küla	103	73	Veeriku küla	82	Veeriku küla	72
Viira küla	136	62				
Vilidu küla	26	25	Vilidu küla	79	Vilidu küla	59
Võrsna küla	23	16				
Vakra küla	20	9				
Välja küla	87	59	Väljaküla küla	45	Väljaküla küla	38
Kokku	31829	26754	Kokku	24275	Kokku	23215

6. VIITED

- Anderson, Barbara, Kalev Katus, Brian Silver (1994). Developments and Prospects for Population Statistics in Countries of the Former Soviet Union. *Population Index*, vol.60, no.1, pp.4-20.
- Anderson, Barbara, Brian Silver (1985). "Permanent" and "Present" Populations in Soviet Statistics. *Soviet Studies*, vol.37, no.3, pp.386-402.
- Anderson, Barbara, Brian Silver (1986). Infant Mortality in the Soviet Union: Regional Differences and Measurement Issues. *Population and Development Review*, vol.12, no.4, pp.705-738.
- Andreev, Evgeni, Leonid Darski, Tatjana Harkova (1998). *Demografitsheskaja istoria Rossii: 1927-1959*. Moskva, Informatika.
- Arens, Ilmar (1994). *Peipsitagused eestlased*. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Baburin, Aleks, Kaja Gornoi, Mall Leinsalu, Mati Rahu (1997). *Eesti suremusatlas*. Tallinn, EKMI.
- Blumfeldt, Evald (1961). Estlandssvenskarnas historia. E.Nyman (Ed). *En bok om Estlands svenskar*. Stockholm.
- Chesnais, Jean-Claude (1992). *The Demographic Transition. Stages, Patterns, and Economic Implications*. Oxford, Clarendon Press.
- Council of Europe (2002). *Recent Demographic Developments in Europe*. Strasbourg, CoE.
- Eesti Entsüklopeediakirjastus (2002). *Saaremaa I, Loodus. Aeg. Inimene*. Tallinn, EEK.
- Eesti Kirjanduse Selts (1934). *Saaremaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus*. Tartu, EKS.
- Eesti Statistika (1942). *Eesti Statistika Kuukiri*. Tallinn.
- Eesti Statistikaamet (2001). *Eesti piirkondlik statistika 2000*. Tallinn, ESA.
- Eesti Statistikaamet (2001-2002). *2000. aasta rahva ja eluruumide loendus*. I-VI. Tallinn, ESA.
- Eesti Statistikaamet (2002). *Eesti statistika aastaraamat*. Tallinn, ESA.
- EKDK (1994a). *Rahvastiku elutabelid: Maakonnad 1986-1991*. RU, sari C, nr.4. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1994b). *Imikusuremus Eestis: Maakonnad 1986-1991*. RU, sari C, nr.5. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1995a). *Eesti Pere- ja Sünnimusuuring. Standardtabelid*. RU, sari C, nr.6. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1995b). *Eesti vanuriuuring. Standardtabelid*. RU, sari C, nr.7. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1996-2002). *Rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990: Hiiumaa, Ida-Virumaa, Jõgevamaa, Järvamaa, Läänemaa, Lääne-Virumaa, Põlvamaa, Tartumaa, Valgamaa, Viljandimaa*. RU, sari C, nr.8-13, 19-21. Tallinn, EKDK.
- EKDK (2003a). *Eesti rahvastiku ühtlusarvutatud sünniandmed 1959-1970*. Tallinn, EKDK. RU, sari C, nr.16. Tallinn, EKDK. *Ilmumas*.
- EKDK (2003b). *Unity and Diversity of Long-term Population Development: the Case of Baltic and South-Caucasian Regions*. Tallinn, EKDK. RU, series A, no.41. Tallinn, EKDK.
- EKDK/EKMI (1994a). *Rahvastiku soovanuskoostis 1979-1989*. RU, sari C, nr.2. Tallinn, EKDK.
- EKDK/EKMI (1994b). *Rahvastiku soovanuskoostis 1970-1979*. RU, sari C, nr.3. Tallinn, EKDK.
- ENSV ÜP (1945-1990). *ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja*. Tallinn, ENSV Riigikantselei.
- ESKV (1972). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959 ja 1970 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Kesksvalitsus.
- ESKV (1981). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959, 1970 ja 1979 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Kesksvalitsus.

- Festy, Patrick (1984). *Fertility in Western Countries from 1870 to 1970*. Bangkok, United Nations.
- Hajnal, John (1965). *European Marriage Patterns in Perspective*. D. Glass, D. Eversley (Eds). *Population in History*. Chicago.
- Haug, Werner, Youssef Courbage, Paul Compton (1999-2001). (Eds). *The Demographic Characteristics of National Minorities in Certain European States*, vol.1-2. Strasbourg, Council of Europe.
- Helemäe, Jelena, Ellu Saar, Rein Vöormann (2000). *Kas haridusse tasus investeerida?* Tallinn, Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Jansen, Ea (1999). *Rahvas ja rahvus. J.Viikberg (Toim). Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused - rühmad, ja -killud*. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk.388-399.
- Katus, Kalev (1990). *Demographic Trends in Estonia throughout the Centuries*. *Yearbook of Population Research in Finland*. Helsinki, pp.50-66.
- Katus, Kalev (1994). *Sündimus ja selle piirkondlikud erisused Eestis demograafilise ülemineku jooksul*. *Akadeemia*, nr.1 ja 2, lk.134-149 ja 365-385.
- Katus, Kalev (1997a). *Post-Transitional Fertility: Case of Estonia*. K.Katus, V.Stankuniene and A.Vikat (Eds) *Demographic Development in Baltic Countries*. Special issue of *Revue Baltique*. Vilnius, pp.49-63.
- Katus, Kalev (1997b). *Eesti ja eestlus rahvastikuteadlase pilguga*. RU, sari B, nr.29. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev (2000). *Regional Patterns of Population Ageing in Estonia*. RU, series B, no.50. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur (1991). *Eesti rahvastiku suremusest elutabelite analüüsi põhjal*. *Akadeemia*, nr.6, lk.2516-2549.
- Katus, Kalev, Allan Puur (1997). *Mortality Development and Economic Transition: the Case of Estonia*. RU, series B, no.35. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Asta Pöldma (2002). *Eesti Põlvkondlik rahvastikuareng*. RU, sari D, nr.2. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Asta Pöldma, Luule Sakkeus (1999). *Rahvastikuvananemine Eestis*. RU, sari D, nr.1. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1997). *Population Data and Reorganisation of Statistical System: Case of Estonia*. *Trames*, vol.1, no.3, pp.171-189.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (2000). *Development of National Minorities in Estonia*. W.Haug, Y.Courbage, P.Compton (Eds). *The Demographic Characteristics of National Minorities in Certain European States*, vol.2. Strasbourg, CoE.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (2002). *Foreign-origin Population in Estonia*. W.Haug, Y.Courbage, P.Compton (Eds). *Immigrant Populations in Europe*. Strasbourg, CoE.
- Kesküla, Kalle (2002). *Nasva küla ajalugu*. Kuressaare.
- Korb, Anu (1999). (Koost). *Taaru-tagused ja stepiasukad*. Eesti asundused IV. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Korb, Anu, Kadri Peebo (1995). (Koost). *Siin Siberi maapeal kasvanud*. Eesti asundused I. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Kupiszewski, Marek, David Powell, Philip Rees, Darren Smith (1998). *Internal Migration and Regional Population Dynamics: Estonia Case Study*. Report prepared for the Council of Europe and for the European Commission.
- Lõbu, Erni, Endel Prooses, Voldemar Miller (1970). *Saaremaa*. Tallinn, Eesti Raamat.

- Marksoo, Ann (2002) Rahvastik ja asustus. *Saaremaa. I, Loodus. Aeg. Inimene*. Tallinn, EEK, lk.377-466.
- Moor, Aliise (1964). *Peipsimaa etnilisest ajaloost*. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus.
- Nigol, August (1918). *Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal*. Tartu, Postimees.
- Palli, Heldur (1988). *Otepää rahvastik aastail 1716-1799*. Tallinn, Eesti Raamat.
- Palli, Heldur (1995). *Eesti rahvastikustatistika ajaloo allikad 1712-1940*. Tallinn, AIT.
- Palli, Heldur (1996). *Eesti rahvastiku ajalugu aastani 1712*. Tallinn, Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Palli, Heldur (1997). *Eesti rahvastiku ajalugu 1712-1799*. Tallinn, Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Pallo, Kristjan (1897). *Esimesed väljarändajad ehk 40 aastat Samaaras*. Tartu.
- Pavlik, Zdenek, Martin Hampl (1976). *Ierarhia realnosti i problema otsenki bolee shirokih vzaizmozviazei populatsionnogo razvitiia*. Praga.
- Priidel, Endel (2001). *Koguva ajalugu*. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Pullat, Raimo (1981). *Peterburi eestlased*. Tallinn, Valgus.
- Pullat, Raimo (1997). *Eesti linnarahvastik 18. sajandil*. Tallinn, Valgus.
- Puur, Allan (1994). *1989 Estonian Population and Housing Census. Microdata Description: Variable Definitions and Coding Schemes II*. RU, series A, no.36. Tallinn, EKDK.
- Pöld, Peeter (1926). Haridusolud ja vaimline kultuur. *Eesti. Maa, rahvas ja kultuur*. Tartu, Haridusministeeriumi kirjastus, lk.941-1124.
- Rammul, Aleksander (1928). (Toim). *Võrumaa tervishoiuline kirjeldus*. Tartu.
- Reiman, Hugo (1937). Kirjaoskus ja haridus Eestis. *Eesti Statistika*, nr.183(2), lk.49-73.
- Riigi Statistika Keskbüroo (1924a). *1922 aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk VIIb. Saaremaa*. Tallinn, RSKB.
- Riigi Statistika Keskbüroo (1924b). *1922 aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk VIIa. Läänemaa*. Tallinn, RSKB.
- Riigi Statistika Keskbüroo (1934-1937). *1934 aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk 1-4*. Tallinn, RSKB.
- Rogers, Andrei, Frans Willekens (1986). *Migration and Settlement: a Multiregional Comparative Study*. Dordrecht, Reidel.
- Rullingo, Ago (2001). *Muhumaa: aeg, loodus, inimene*. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Talvik, Siegfried (1920). *Die Lepra im Kreise Oesel: eine epidemiologische Untersuchung nebst historischer Einleitung*. Tartu, Postimees.
- Tarmisto, Vello (1959). (Toim). *Eesti NSV. Andmete kogumik*. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus.
- Teaduste Akadeemia Kodu-uurimise Komisjon (1985). *Kingissepa rajoonis. Artiklite kogumik*. Tallinn, TA KUK.
- Teder, T. (1939). *Perekonnaseisuametniku käsiraamat*. Tallinn, Siseministeerium.
- Tooms, Evald (1959). (Koost). *Saaremaa: kogumik materjale*. Kingissepa.
- United Nations (2001). *1999 Demographic Yearbook*. Fifty-first Issue. New York, United Nations.
- Uuet, Liivi (2002). *Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik*. Tallinn, Eesti Omavalitsusliitude Ühendus/Riigiarhiiv.
- Vishnevski, Anatoli, Andrei Volkov (1983). (Eds). *Vozproizvodstvo naselenia SSSR*. Moskva.
- Zelinsky, Wilbur (1971). The Hypothesis of Mobility Transition. *The Geographical Review*, vol.61, no.2, pp. 219-249.

7. JOONISFAILIDE NIMEKIRI

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Piirimuutused					
X11-01		Haldusjaotus	Piirid	L1959	Vallad
X11-02		Haldusjaotus	Piirid	L1970	Vallad
X11-03		Haldusjaotus	Piirid	L1979	Vallad
X11-04		Haldusjaotus	Piirid	L1989	Vallad
Rahvastikutaaste					
R11-05	S1	Rahvaarv	Absoluutarv	1965-97	Maakond
R11-06	S1	Soovanuskoostis	Absoluutarv	1989	Maakond
R11-07	S1	Muutuskomponendid	Absoluutarv	1965-96	Maakond
R11-08	S1	Koguiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R11-09	S1	Loomulik iive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R11-10	S1	Rändeiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R11-11	S1	Loomulik ja rändeiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R11-12	S1	Vanuskoostis	Osakaal	L1989	Vallad
R11-13	S1	Vanurrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
Sündimus					
B11-14	S3	Sündimus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
B11-15	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-96	Maakond
B11-16	L7	Lapsesus	Osakaal	L1989	Maakond
B11-17	L7	Lapsesus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
B11-18	L7	Lapsesus	Keskmine	L1989	Vallad
B11-19	L7	Lastetus	Osakaal	L1989	Vallad
B11-20	L7A	Lapsesus hariduseti	Osakaal	L1989	Vallad
B11-21	L7	Lapsesus, põlvkond 1940-1949	Keskmine	L1989	Vallad
Suremus					
D11-22	S3	Suremus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
D11-23	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-96	Maakond
D11-24		Eluiga	Eluaastad	1986-91	Maakond
D11-25	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-96	Maakond
D11-26	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-96	Maakond
Abielulisus					
F11-27	S3	Abiellumus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
F11-28	S3	Lahutumus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
F11-29	S2	Abiellumised, lahutused	Suhtarv	1965-96	Maakond
F11-30	L2	Perekonnaseis	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
F11-31	L2	Abielurahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F11-32	L2	Vallasrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F11-33	L2	Leskrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F11-34	L2	Lahurahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F11-35	L2	Perekonnaseis	Osakaalu muutus	L1979-89	Maakond
F11-36	L2	Abielurahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Ränne					
M11-37	S2	Sisse- ja väljaränne	Absoluutarv	1965-96	Maakond
M11-38	S3	Sisse- ja väljaränne	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M11-39	S3	Väljaränne	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M11-40	S2	Rändekäive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M11-41	L4A	Paikus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M11-42	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M11-43	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M11-44	L4A	Paikus	Osakaal	L1989	Vallad
M11-45	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M11-46	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M11-47	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Rahvus					
N11-48	L5A	Rahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N11-49	L5	Soorahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N11-50	L5,6	Mitte-eestlased	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N11-51	L5A	Rahvuskoostis	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
N11-52	L5	Mitte-eestlased	Osakaal	L1989	Vallad
N11-53	L5	Eestlased	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
N11-54	L6	Mitte-eesti emakeel	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N11-55	L6	Mitte-eesti emakeel	Osakaal	L1989	Vallad
N11-56	L6A	Eesti keele oskus	Osakaal	L1989	Vallad
N11-57	L6A	Eesti keele mitteoskus	Osakaal	L1989	Vallad
Haridus					
E11-58	L3	Haridustase	Osakaal	L1989	Maakond
E11-59	L3	Haridustase	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
E11-60	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E11-61	L3	Keskharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E11-62	L3	Algharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E11-63	L3	Haridustase	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
E11-64	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
E11-65	L3	Algharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Majandustegevus					
A11-66	L8	Põhitegevus	Osakaal	L1989	Maakond
A11-67	L8	Põhitegevus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A11-68	L8	Pensionärrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
A11-69	L8	Hõivekoormus	Suhtarv	L1989	Vallad
A11-70	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Maakond
A11-71	L9	Tööala	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A11-72	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Vallad
A11-73	L9	Esmassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A11-74	L9	Neljandas sektor	Osakaal	L1989	Vallad
A11-75	L10	Amet	Osakaal	L1989	Maakond
A11-76	L10A	Amet (NRAK)	Osakaal	L1989	Maakond
A11-77	L10A	Amet	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A11-78	L10	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
A11-79	L10A	Haridus- ja teadustöötajad (NRAK)	Osakaal	L1989	Vallad
A11-80	L10A	Tervishoiutöötajad (NRAK)	Osakaal	L1989	Vallad
A11-81	L10A	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
Eluase					
H11-82	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Maakond
H11-83	L11	Eluasemetüüp	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H11-84	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Vallad
H11-85	L11	Pereelamu	Osakaal	L1989	Vallad
H11-86	L12	Tubade arv	Keskmine	L1989	Maakond
H11-87	L12	Tubade arv	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H11-88	L12	Tubade arv	Osakaal	L1989	Vallad
H11-89	L12A	Üldpind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H11-90	L12A	Üldpind	Osakaal	L1989	Vallad
H11-91	L12B	Elamisipind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H11-92	L12B	Elamisipind	Osakaal	L1989	Vallad
H11-93	L07	Tiheli olek	Osakaal	L1989	Vallad
H11-94	L13	Eluasememugavused	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H11-95	L13	Eluasememugavused	Osakaal	L1989	Vallad

Märkus: Joonisfailid asuvad kogumikuga kaasasoleval disketil,
“S” viitab sündmusstatistika, “L” loendusstatistika tabelitele.

SAAREMAA 1965-1990

kiri ARIAL 30, bold

11

